

Forord

Det har vært en krevende, men givende jobb å skrive denne masteroppgaven. Å kunne dykke inn et så spennende tema har vist at dette faget er riktig for meg. Som historiker er det jo interessant å tenke på oppgaven som et historisk dokument fra koronaens tid, fordi den har blitt sterkt preget av pandemien. Reiserestriksjoner gjorde det umulig å hente kilder i National Archives i London og kildeinnsamlingen i norske arkiver ble over et halvt år forsinket, i tillegg til at restriksjoner ved arkivene gjorde arbeidet vanskeligere. Samt at stengt campus og et fraværende studiefellesskap i store deler av arbeidet har gjort at oppgaven har vært svært krevende å skrive. Det er takket være en rekke personer at denne oppgaven har kommet i land.

Først og fremst ønsker jeg å takke veilederen min Hans Otto Frøland, som har bidratt med den beste faglige kompetansen en student kan be om, samt urokkelig godt humør og engasjement for oppgaven. Jeg vil gjerne takke Norsk Hjemmefrontmuseum og alle de ansatte der for å ønske meg velkommen på lesesalen for å se på kildene deres i en krevende tid for dem, takk spesielt til Frode Færøy som hjalp med faglig veiledning og valg av kilder. Uten deres fleksibilitet ville denne oppgaven sett veldig annerledes ut. Takk også til Harald Høiback og Forsvarsmuseet, som lot meg komme på besøk og ga meg uvurderlige råd og innsikt i tematikken. En spesiell takk må også rettes til Ole Jørgen Maaø også for faglig innsikt, men spesielt for å la meg bruke kilder han hadde samlet inn i London. Det var viktig da jeg ikke kunne reise dit selv, slik jeg hadde håpet.

Jeg må også takke alle venner og medstudenter som har bidratt med støtte og motivasjon i en personlig krevende tid. Takk til alle på lesesal 6392 for gode samtaler, innblikk og god stemning. Tusen takk til ISFiT21s dialoggruppe som jeg har vært så heldig å være en del av. Dere har vært en strålende sommersonne i mørketida. Takk til alle fra gjengen hjemme i Lier, alle kveldene med gaming har vært ekstra viktig de siste par årene. Og takk til mamma, Gro Jerpåsen, for både støtte og gjennomlesning.

Til slutt vil jeg takke min kjæreste Åshild. Din oppmuntring og klokskap har vært viktigst av alle. Jeg kunne ikke bedt om noen bedre å tilbringe utallige nedstengelser med.

Innhold

Seier eller gjenoppbygging? -	
Norske eksilmyndigheter og alliert strategisk bombing av Norge under andre verdenskrig	
Forord	1
1. Introduksjon	4
1.1 Strategisk bombing	5
1.2 Litteratur om bombing og sabotasje i Norge under andre verdenskrig	7
1.3 Litteratur om norske eksilmyndigheter i London	13
1.4 De alliertes forhold til eksilregjeringer	17
1.5 Kildebruk, metoder og problemstilling	19
2. 1941-1942: De første frustrasjonene og forsøk på å påvirke	21
2.1 Kommandoraid, sabotasje og bombing før opprettelsen av Forsvarets Overkommando	
22	
2.2 Alliert ødeleggelse av norske sildeoljefabrikker	25
2.3 Opprettelsen av Forsvarets Overkommando og Anglo-Norwegian Collaboration	
Committee	33
2.4 Konklusjon	39
3. 1943: Kokepunktet. Bombingen av Norsk Hydro på Herøya og Rjukan.....	40
3.1 Økt frustrasjon: Bombingen av Norsk Hydros anlegg på Herøya.....	41
3.2 Fra vondt til verre: Bombingen av Vemork og Rjukan.....	48
3.3 Utenriksdepartementet intervenerte	52
3.4 Forsvarets Overkommandos respons på bombing 16. november 1943.....	59
3.5 Forholdet til amerikanske myndigheter.....	64
3.6 Konklusjon	67
4. 1944-45: Bombing og forhandling	68
4.1 Air Ministrys fullstendige liste.....	69
4.2 Forsvarets Overkommandos kommentarer og Air Ministrys svar	76
4.3 Admiralty og bombing av sildeoljefabrikker på Stadlandet.....	83

4.4 Bombing i krigens siste fase.....	87
4.5 Konklusjon	93
5. Konklusjon	94
Arkiv.....	98
Litteratur.....	98

1. Introduksjon

Lørdag 24. juli 1943 kom 167 allierte bombefly over Herøya i Telemark og slapp til sammen 1657 bomber over området. Målet var industriområdet, mer spesifikt lettmetallfabrikken. På Herøya produserte Norsk Hydro gjødsel og var, som en del av det nye selskapet A/S Nordisk Lettmetall, i ferd med å fullføre en stor ny aluminiumfabrikk. Bombene ble sluppet i lunsjtiden på en helgedag for å begrense tap av norske sivile liv.¹ Allikevel mistet 57 personer livet og minst 100 ble skadd.² Det var amerikanske bombefly fra The Eighth Air Force, men operasjonen ble i stor grad ledet fra Storbritannia av britene.

Angrepet var såkalt *strategisk bombing*, bombing ment for å skade fiendens evne til å føre krig, i motsetning til taktisk bombing av mål som utgjør direkte trusler til fremmarsj i krigen. Ødeleggelsene av anleggene var store, både gjødsel- og lettmetallfabrikken hadde fått store skader og ville måtte gjenoppbygges. Ledelsen hos de allierte i Storbritannia regnet angrepet som vellykket, det hadde forhindret etableringen av et nytt og moderne lettmetallanlegg som ville kunne forsyne tysk industri med aluminium og magnesium til blant annet krigsflyproduksjon. På norsk side derimot, var man langt fra fornøyde. I Forsvarets Overkommando, den militære delen av norske eksilmyndigheter i England, hadde man allerede lagt planer for mer målrettet sabotasje av den nye lettmetallfabrikken på Herøya og kommunisert dette til britene. Norske myndigheter i London var derfor høyst frustrert over ikke å ha blitt rådspurt, ettersom bombing førte til tapte sivile liv og ødeleggelser av anlegg som var viktig for norsk etterkrigsøkonomi. Noen uker etter angrepet, ved spørsmålet om norske eksilmyndigheter burde la de allierte bombe eller heller ta i bruk norsk personell til å ødelegge norsk industri gjennom sabotasje, var professor og major Leif Tronstad klar: «*Hva betyr 10 eller 20 flere eller mindre i våre kompanier mot de nasjonaløkonomiske verdier og de lidelser for vårt folk som bombing betyr?*». Bombeangrepet på Herøya førte til at norske myndigheter høsten 1943 begynte å arbeide for å få økt innflytelse på valg av bombemål i Norge.

Under Casablanca-toppmøtet i februar 1943, fem måneder før Herøya ble bombet, hadde de allierte bestemt seg for å føre en systematisk offensiv mot alle industrielle mål som ble regnet

¹ Bjørn Hafsten, Bjørn Olsen, Ulf Larstuvold og Sten Stenersen. *Flylalarm: Luftkrigen over Norge 1939-1945*. Andre utgave. Sem & Stenersen Forlag, Oslo. 2005: 208

² Bjørn Hafsten, Bjørn Olsen, Ulf Larstuvold og Sten Stenersen. 2005: 208

som viktige for Tysklands krigsinnsats, både militær industri og sivil industri. I Norge fantes det mye sivil industri som hadde krigsviktig potensial for tyskerne, som for eksempel molybdengruvene på Knaben. Et annet mål med denne strategiske bombing var også å svekke fiendens moral, altså skape frykt og svekke folks tro på tysk seier og dermed svekke støtten til tysk lederskap og arbeidsinnsats.

Problemet med bombing fra luften var at virkemiddelet var langt mindre presist enn det man gjerne forestilte seg før og i krigens tidlige fase. For å treffe og ødelegge målet måtte de allierte dermed slippe flere bomber over et større område. Samtidig begynte de også å bombe mer om natten og høyere over bakken for ikke å bli truffet av tysk luftforsvar. Dette bidro til å gjøre bombing enda mer unøyaktig. Strategisk bombing innebar simpelthen mange tapte sivile liv.

Norske eksilmyndigheter tok heller til orde for å benytte sabotasje, en mer treffsikker metode enn bombing fra luften. Fra norsk side var sabotasje en god måte å svekke tyskernes krigsevne samtidig som andre nasjonale interesser kunne bevares. Den norske regjeringen hadde også andre interesser enn å bare vinne krigen. Regjeringen ønsket både å spare norske sivile liv og planla også for tiden etter krigen, når Norge skulle gjenoppbygges. Da ville norsk industri være viktig for økonomien og samfunnet. Å skjerme industri og infrastruktur for unødvendig ødeleggelse var viktig.

Oppgaven min handler om nettopp dette dilemmaet. Hvordan forholdt den norske London-regjeringen seg til alliert bombing av industrielle og strategiske mål i Norge? Jeg ønsker å se på norske reaksjoner på allierte angrep og hva eksilmyndighetene gjorde for å opparbeide seg mer innflytelse i London. Jeg ønsker å se på regjeringens hensyn til sivilbefolkningen både med tanke på å begrense tap av liv og med tanke på gjenoppbygging for etterkrigstiden. Jeg ønsker å beskrive de diplomatiske prosessene rundt dette og sette dem i kontekst.

1.1 Strategisk bombing

For å kunne forstå den allierte bombing av Norge og beslutningsprosessene rundt operasjonene, som norske eksilmyndigheter protesterte på, er det viktig å redegjøre for hva «strategisk bombing» er og hva slags tankegang og teorier som påvirket de overordnede planene de allierte hadde for Tyskland og dets okkuperte områder i utviklingen av krigen.

«Strategisk bombing» tar utgangspunkt i at moderne storkriger er «totale kriger», der veldig mange deler av samfunnet bidrar til krigsinnsatsen og hvor mobilisering og effektivisering av

alle tilgjengelige ressurser er nødvendig. For eksempel vil industriell kapasitet, mattilgang og transportlinjer være viktige for å kunne vinne. Dette gjør slike ting til verdifulle militære mål. Strategisk bombing er blant annet bombing av mål som er viktige for fiendens økonomi og krigsmaskineri.³ Strategisk bombing er knyttet til idéen om «total krig», hvor krigen ikke bare føres på slagmarken, men også i arbeidslivet og i hjemmet. I en total krig er det ikke nok å vinne slagene, du må også ødelegge fiendens muligheter til å føre selve krigen. Å hindre fiendens kapasitet til å produsere våpen, transportere soldater og varer til fronten og muligheten til å føle folkets sikt er alt blant noe man skal strebe mot i en total krig.⁴

Idéene om strategisk bombing ble født under første verdenskrig og erfaringene med de første bombingene fra luften. Denne nye teknologien inspirerte militærteoretikere i mellomkrigstiden.⁵ En av de mest innflytelsesrike teoretikerne som skrev i mellomkrigstiden var Giulio Douhet og hans bok *Il dominio dell'aria* («The Command of the Air» på engelsk), gitt ut i 1922.⁶ Giulio Douhet var en av de viktigste teoretikerne og forkjemperne for luftkrig og det som skulle bli kjent som «strategisk bombing» i mellomkrigstiden, ved siden av britiske Hugh Trenchard, kjent som «faren» til britiske Royal Air Force, samt Basil Liddell Hart og den amerikanske generalen William Mitchell. På tross av at Douhets teorier i dag gjerne fordømmes i kobling til masseødeleggelse og død, var hans utgangspunkt å begrense tap av liv. Dette var basert på hans syn på første verdenskrig og hvor lang krigen ble strukket ut i dødelige skyttergravskamper. Han mente at overherredømme over luften ville stå helt sentralt i fremtidige kriger og nøkkelen til en kort krig var overveldende knusende makt fra luftbombing. For Douhet var det viktig at hvis man hadde sterkt ødeleggende våpen måtte man bruke dem så kraftig som mulig. Dette ville undergrave den krigførende statens støtte i sivilbefolkningen, særlig arbeiderklassen, og føre til et press om å få en slutt på krigen. Dermed ville fiendens ledelse måtte gå til forhandlingsbordet og be om fred tidlig.⁷

Douhets og Trenchards tankegang stod sterkere i enkelte deler av de allierte enn andre. Air Chief Marshal sir Arthur Harris, sjefen for britiske Bomber Command, som utførte de fleste

³ Beau Grosscup. *Strategic Terror: The Politics and Ethics of Aerial Bombardment*. London, England: Zed Books, 2013: 15

⁴ Nils E. Naastad, *En Planlagt Krig?: RAF Og Den Britiske Opprustningen På 1930-tallet*. Doktorgradsavhandling, Institutt for Historiske Studier, NTNU. 2002: 24

⁵ Beau Grosscup. *Strategic Terror: The Politics and Ethics of Aerial Bombardment*. London, England: Zed Books, 2013: 15

⁶ Giulio Douhet, Joseph P. Harahan, Richard H. Kohn, and Dino. Ferrari. *The Command of the Air*. University of Alabama Press ed. Fire Ant Books. Tuscaloosa, Ala.: University of Alabama Press, 2009.

⁷ Richard Overy. *The Bombing War: Europe 1939-1945*. London: Allen Lane. 2013: 24

britiske bombeangrep, var en kjent tilhenger. At tyskerne bombet britiske byer i stor skala, gjorde også den britiske statsministeren Winston Churchill til tilhenger av bruk av bombefly mot fiendens byer.⁸ I sin studie om av RAF sin planlegging for en ny krig i mellomkrigstiden kommer Nils E. Naastad blant annet frem til *forklaringen om konsekvensen av den sviktende avskrekking*. RAF bygget et forferdelig våpen for å unngå krig, men så fungerte ikke avskrekkingen og de fikk krigen de forsøkte å unngå.⁹ Nils E. Naastad er enig i at RAF ikke hadde et eget mål om å skade sivilbefolkning, allikevel påpeker han at RAF utviklet bombefly i mellomkrigstiden som de visste at hadde liten treffsikkerhet og at de ville ramme sivilbefolkningen.¹⁰ Han argumenterer for at det moralske ved bruk av bombefly ikke ble ignorert, men at RAF heller så på bruk av bombefly som en uunngåelig virkelighet ved neste krig. Om de ønsket å vinne krigen da, var det nødvendig å ha den nyeste og beste teknologien, de kunne risikere å «falle i bakleksa». RAF ønsket også å «avskrekke» motstanderen ved å bygge opp et massivt bombearsenal, et konsept offentligheten ville bli bedre kjent med etter atomvåpnenes introduksjon. Dermed var den britiske holdningen om bruk av massiv luftbombing mest preget av resignasjon, avskrekking og nødvendigheten av å vinne en krig for å kunne beskytte egen befolkning.¹¹

1.2 Litteratur om bombing og sabotasje i Norge under andre verdenskrig

Richard Overy er en av de fremste forskerne om strategisk bombing. Verket hans *The Bombing War: Europe 1939-1945* er det siste standardverket på forskningsfeltet. Han skriver at en tredjedel av bombingene de allierte foretok var over okkupert land, der befolkningen ofte var støttende til de alliertes sak. Han skriver at dette førte til mange ukomfortable moralske dilemmaer for britiske og amerikanske myndigheter om skadenivået av bombingene deres, der sivile liv kunne gått tapt hos en befolkning som i utgangspunktet støttet dem.¹² Han har skrevet om bombing av tysk-okkuperte områder og i den forbindelse skrevet litt om eksilregjeringenes forhold til denne bombingene. Han argumenterer for at den diplomatiske tilstedeværelsen av en eksilregjering i London påvirket omfanget av bombing i eksilregjeringens okkuperte hjemland. Her bruker han Frankrike som kontrast til Belgia og Nederland. Belgia, Nederland og Norge kunne uttrykke meningene sine om bombing direkte

⁸ Richard Overy. 2013: 288

⁹ Nils E. Naastad. 2002: 231

¹⁰ Nils E. Naastad.. 2002: 230

¹¹ Nils E. Naastad. "Luftmaktens Utviklingslinjer." *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* 22, no. 4. 2006: 393-415

¹² Richard Overy. 2013: 549

til den britiske regjeringen via eksilregjeringsapparatene i London. Dette la betydelig press på RAF og senere, det amerikanske flyvåpenet, på at grensene for bombing i deres retningslinjer ble helt tydelige. Sivile dødsfall og skader på sivile mål måtte forklares og beklages overfor eksilregjeringene.¹³ Han skriver blant annet om de forskjellige eksilregjeringenes fremgangsmåte og deres effektivitet når det gjaldt bombing av landene deres. Her nevner han bombing av Herøya 24. juli 1943 og bombing av Rjukan og Vemork 16. november samme året og den norske regjeringens sterke reaksjon på dette og hvordan Trygve Lie ønsket en ordening med britiske myndigheter for å forhindre at det skulle skje igjen. Han skriver at det tok over et år med kringling før de kom fram til en liste over mål de var enige om. Men Overy bruker bare én side på å beskrive dette og kommer ikke med noen mer inngående analyse annet enn at det var enklere for Norge og Danmark å bli i alliansen enn for Belgia og Nederland, som ble en del av en alliert bakkekampanje fra og med høsten 1944.¹⁴

Om kommandoraid og sabotasje er Christopher Mann en viktig bidragsyter. Han har skrevet en artikkel om britiske kommandoraid i Norge fra 1941 til 1944. Innholdet i artikkelen er også beskrevet i en lengre bok om britisk politikk og strategi overfor Norge under andre verdenskrig. Han skriver om årsakene til britiske raid i Norge og undersøker effektiviteten av dem ved å se på dem i et større militærstrategisk perspektiv. Han argumenterer for at kommandoraidene ble delvis utført for å gi britiske tropper erfaring i samarbeid på tvers av militærgrener, og delvis for å forstyrre og spre tyske styrker. Operasjonene gjorde ikke mye skade til tysk krigsinnsats, men var av stor irritasjon for tysk okkupasjon av Norge. Han argumenterer for at det var verdt å ofre noen titalls britiske soldaters liv for at Hitler skulle plassere relativt store styrker vekk fra viktigere fronter, at Hitler selv ble irritert av disse kommandoraidene hjalp med det. Mann nevner flere ganger den norske eksilregjeringen og dens reaksjoner, han beskriver en overgang fra entusiasme til frustrasjon i den første delen av krigen. Dette var både fordi de ikke ble inkludert i planleggingen og fordi de innså konsekvensene for lokalbefolkningen. Men Mann går ikke videre inn på dette angående forholdet mellom dette hensynet og hensynet til å vinne krigen.¹⁵

I tillegg til Christopher Mann finnes det litteratur om Operasjon Muskedunder fra Jonathan Cape i 1964, som ble oversatt til norsk året etter. Det var det første ordentlige arbeidet om

¹³ Richard Overy. 2013: 596

¹⁴ Richard Overy. 2013: 601-602

¹⁵ Chris Mann. "Combined Operations, the Commandos, and Norway, 1941–1944." *The Journal of Military History*. Vol. 73. 2/2009: 471-495

Glomfjordraidet, som rammet elektrisitetsforsyningen til aluminiumfabrikken ved målrettet å sprengte rørgaten i september 1942.¹⁶ Fra nyere tid finner man også en tegneserie laget av John S. Jamtli, som hevder å fortelle historien «slik den utspilte seg» og refererer til kilder løpende i boka.¹⁷

Det er skrevet en omfattende bok om luftkrigen over Norge, skrevet av Bjørn Hafsten, Bjørn Olsen, Ulf Larsstuvold og Sten Stenersen. Boka *Flyalaram: Luftkrigen over Norge 1939-1945* gir en oversikt over både taktisk og strategisk bombing i Norge, både fra tysk og alliert side, med gode og detaljerte beskrivelser av angrepene. Her skriver de blant annet om bombingene av Herøya, Rjukan og Knaben i 1943. De nevner kort at London-regjeringen reagerte sterkt på bombingene av Herøya og Rjukan og at den viste at det var nødvendig med et nærmere samarbeid og en avtale mellom Forsvarets Overkommando, Air Ministry (det britiske politiske organet med ansvar for flyvåpenet) og amerikanerne. Boka går imidlertid ikke inn på de videre utviklingene av denne mulige avtalen.¹⁸

Ketil Gjøvlme Andersen har i et av sine verk om Norsk Hydro skrevet om bombingene av Hydros anlegg på Herøya og Rjukan. Her tar han opp en del av dynamikken som fantes bak bombingene, også hvordan eksilregjeringen forholdt seg til det. Mye av det han skriver baserer seg på og komplementerer det Olav Njølstad og Olav Riste skriver om bombingene av Herøya og Rjukan. Deres arbeid vil jeg ta opp i kapittel 1.2. Han argumenterer blant annet for at bombingene av gjødselabrikken på Rjukan muligens ikke var så tilfeldig allikevel, da rapporten fra angrepet ikke beskrev det som feilbombing.¹⁹ I boka får han godt fram perspektivet fra ståstedet til bedriften Norsk Hydro.

En sentral publikasjon, og inspirasjon, for denne oppgaven er en artikkel skrevet av Kjetil Korsnes i heftet *Bergensposten*, utgitt av Statsarkivet i Bergen. Artikkelen har tittelen «*Alliert bombing av industrielle og militære mål i Norge*» og er en analyse av da nye utgitte kilder om temaområdet. Her viser Korsnes deler av norske eksilmyndigheters fremgangsmåte. Etter bombingene på Rjukan og Vemork 16. november 1943 bad norske myndigheter om direkte involvering i valg av bombemål og la press på britiske myndigheter, ifølge Korsnes. Han argumenterer for at den amerikanske bombingene 16. november ble brukt politisk til å oppnå større påvirkningskraft enn tidligere. Dette er et spennende moment som er verdt å undersøke

¹⁶ Jonathan Cape. *Operasjon muskedunder: Glomfjordraidet i 1942*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo. 1965

¹⁷ John S. Jamtli. *Operasjon Muskedunder*. Første utgave. Oslo: Cappelen Damm. 2019.

¹⁸ Bjørn Hafsten, Bjørn Olsen, Ulf Larsstuvold og Sten Stenersen. 2005: 207-210

¹⁹ Ketil Gjøvlme Andersen. *Flaggskip I Fremmed Eie: Hydro 1905-1945*. Pax Forlag A/S, Oslo. 2005: 427

nærmere. Korsnes går videre med å beskrive utviklingen fram til bombingene av Bergen i oktober 1944, med utgangspunkt i kilden AIR 2/8002 fra Air Ministry.²⁰ Det er verdt å se det Korsnes skriver om i et større perspektiv og samtidig gå nærmere inn på for eksempel intern britisk kommunikasjon om saken, i hvilken grad Utenriksdepartementet i London involverte seg, hvordan Forsvarets Overkommando stilte seg til det og hva som gjorde at det tok så lang tid å få avtalen i land.

Det er skrevet litt om konsekvensene av bombingene av Knaben Molybdengruver under krigen. Anlegget ble bombet flere ganger, 3. mars og 16. november 1943. Studien til Ingulstad og Sanders tar utgangspunkt i et utsagn fra Albert Speer om at de allierte burde ha bombet kilder til råvareproduksjon heller enn anlegg som var en del av «siste fase» av produksjon. Derfor undersøker de bombeangrepene på molybdengruven på Knaben. Det amerikanske luftforsvaret tvilte tidlig på effektiviteten av dette, ettersom selv et vellykket angrep ville tatt lang tid å vise effekt og det var alltid muligheter for å tilpasse produksjonen.²¹ De allierte brukte bombingene av gruven som en test på hvorvidt det var verdt å bombe kilder til råvareproduksjon, hvorav konklusjonen ble at det var lite produktivt. Studien konkluderer med at Albert Speer tok feil, i alle fall med tanke på molybden-produksjon i Norge. Studien tar utgangspunkt i konsekvensene av bombingene av Knaben og gir en strategisk forklaring på hvorfor de allierte valgte å bombe det målet, men gir ikke noe innsikt om hvordan de norske eksilmyndighetene i Storbritannia forholdt seg til angrepet.²²

Om bombingene av ubåtverftet og bunkeren på Laksevåg i Bergen i oktober 1944 og januar 1945 er det skrevet en svært detaljert bok, redigert av Yngve Nedrebø og Paul Sedal. Boka er en grundig undersøkelse av de tre angrepene og diverse aspekter rundt dem, som for eksempel alliert krigføring mot ubåter og statens rolle overfor ofrene i etterkant av krigen. I siste del av boka tar de opp myter og påstander rundt angrepet, der de tar opp spørsmålet om London-regjeringen var informert om bombemålene før angrepet, og hvilken innvirkning de hadde på bombemål. Her skriver de et kort svar der de tar opp bombingene av Herøya og utviklingen av en liste våren 1944, der de påstår at listen som ble utarbeidet kun var en veiledende

²⁰ Korsnes, Kjetil. *Alliert bombing av industrielle og militære mål i Norge*. Bergensposten. Nr. 2. 2013: 18-31.

²¹ Mats Ingulstad og Andreas D. R. Sanders. «Hitler's Achilles Heel? Norwegian Molybdenum as a Bottleneck in the German War Economy». Kapittel i *Industrial Collaboration in Nazi-Occupied Europe. Norway in Context*. Pp.359-387. Palgrave Macmillan. London: 2016: 375

²² Mats Ingulstad og Andreas D. R. Sanders. 2016

prioriteringsliste.²³ Her får de ikke med seg den prosessen som fortsatte forbi våren og fram mot oktober 1944, samtidig som Bergen ble bombet. Svaret bærer dermed preg av å ikke ha tilgang på de nye kildene som ble utgitt året etter og som ble beskrevet av Kjetil Korsnes i Bergensposten, som var blant forfatterne av denne boka.²⁴

Boka beskriver også prosessen rundt utvelgelse av bombemål internt blant de allierte på en måte komplementerer denne oppgaven på en veldig god måte. De tar utgangspunkt i Admiralty, det politiske organet med ansvaret for maritim krigføring, og hvordan de forsøkte å opparbeide seg innflytelse internt blant de allierte, og beskriver hvor mange aktører som var involvert i de beslutningsprosessene allerede før norske myndigheter ønsket å involvere seg.²⁵ Her skriver de ikke om norske myndigheter og heller ikke inngående om Air Ministry, et område jeg ønsker å gå mye nærmere inn på.

Det er også en bok om bombingene av Victoria Terrasse det er verdt å nevne, skrevet av Cato Guhnfeldt. Boka innebærer et stort og detaljert arbeid rundt bombingene av Victoria Terrasse i Oslo, der målet var Gestapo-hovedkvarteret. I boka nevner Guhnfeldt industriavdelingen i Forsvarets Overkommando, FO IV, og skriver om dem og prioriteringen av bombemål med utgangspunkt i Victoria Terrasse. Her var dynamikken snudd på hodet mellom norske myndigheter og britiske myndigheter. Hjemmefronten hadde anmodet å bombe Gestapo-hovedkvarteret flere ganger. Allikevel stod ikke Victoria Terrasse oppført som bombemål på noen av listene som ble fremforhandlet mellom norske og britiske myndigheter. Til slutt tok Forsvarets Overkommando opp temaet på norsk side, og av SOE på britisk side, høsten 1944. De ender med å anbefale et angrep. Dette angrepet, som var angrep nummer to på målet, fant sted nyttårsaften ved overgangen til 1945 og endte katastrofalt. En av bombe bommet på målet og traff en trikk som gjorde tapstallene spesielt høye. 105 mennesker døde, hvorav 78 var sivile nordmenn og 27 var tyskere.²⁶

Jan-Ingar Hansen har skrevet en bok om bombingene av marineverftet på Horten 12. januar 1945. Ingen døde i angrepet, men det ble gjennomført uten at norske myndigheter visste om det på forhånd. I kapittel 11 tar han opp spørsmålet om hvorvidt det var nødvendig å bombe verftet. Hansen er mer kritisk overfor eksilregjeringen enn det for eksempel Olav Riste er.

²³ Ynge Nedrebø og Paul Sedal (red.). *Bombemål S/N 102 Bergen». De allierte bombeangrepene på Laksevåg i 1944 og 1945*. Spartacus Forlag, Oslo. 2012: 354

²⁴ Ynge Nedrebø og Paul Sedal (red.). 2012

²⁵ Ynge Nedrebø og Paul Sedal (red.). 2012: 157-165

²⁶ Cato Guhnfeldt. *Bomb Gestapo-hovedkvarteret!*. Wings. 1995: 140-162

Han tar oppgjør med hevdelsen om at verftet var svært krigsviktig og derfor måtte bombes, og regjeringen og kongen godtok dette fordi det ble gitt løfter om gjenoppbygging av skipsverftet etter krigen, skriver Hansen, men han presiserer ikke hvem som gir de løftene eller når de blir gitt. Han konkluderer med at det er fullstendig feil. Bombingen kom som en fullstendig overraskelse for norske myndigheter. Han hevder at den norske eksilregjeringen var *«bokstavelig talt satt på bakrommet av britene og amerikanerne i alle spørsmål av strategisk eller militæroperativ karakter»*, og at de ikke hadde noen innvirkning på spørsmål om bombing i forkant av bombeangrep på hverken marineverftet i Horten eller andre mål i Norge.²⁷ Han skriver at regjeringen *«hadde satt seg i en posisjon som gjorde at slike avgjørelser ble fattet langt over deres hoder»*.²⁸ Dette er spennende påstander som er verdt å drøfte. Boka er det viktigste arbeidet om angrepet på marineverftet på Horten, da tidligere utgitte beretninger inkluderte mange feil, grunnet manglende kilder.

Harald Høiback undersøker i sin masteroppgave de alliertes angrep på oljeraffineriet på Vallø utenfor Tønsberg 25. april 1945, der 53 sivile liv gikk tapt. Han stiller spørsmålet om hvorfor det britiske luftforsvaret bombet sivile mål i Norge så sent i krigens løp. Norske motstandsmenn hadde allerede informert britene flere ganger om at anlegget ikke ble brukt til noe militært, det var også derfor sivile ikke ble evakuert. Her viser han til uenigheter og doktriner innad i beslutningsmaskineriet i London som viktig for å forstå problematikken. Han forklarer den norske London-regjeringens stilling, nemlig at de først aksepterte alliert bombing, så skjønnte de at det påvirket sivilbefolkning, noe som gjorde at de begynte å foretrekke sabotasje fremfor bombing. Allikevel fortsatte de allierte å bombe på måter som gikk utover sivilbefolkningen. Hvordan reagerte nordmennene på dette? Høiback refererer til general Wilhelm von Tangen Hansteen, som var forsvarssjef før kronprins Olav under andre verdenskrig og forfatter av en rapport om Forsvarets Overkommandos aktiviteter utenfor Norge under krigen. Han mente de allierte til syvende og sist hadde tatt med nordmennenes bekymringer i regningen. Dette fremmer spørsmål om hvordan dette foregikk. Høiback nevner bare hensyn til sivilbefolkning, ikke til bekymringer om gjenoppbygging.²⁹ Høiback

²⁷ Jan-Ingar Hansen. *Bombingen av marineverftet på Horten 23. februar 1945*. Ares Forlag AS. Første utgave, første opplag. Norge, Skallestad. 2018: 186

²⁸ Jan-Ingar Hansen. 2018: 206

²⁹ Høiback, Harald. *«Angrepet på Vallø – Bombeoffensivens epilog i Europa»*. Institutt for forsvarsstudier. Oslo: 1996: 48

når ingen klare konklusjoner i hovedfagsoppgaven, men kommer litt nærmere i en senere nytgivelse i 2017, skrevet sammen med Per Erik Olsen.

I denne nytgivelsen går han litt grundigere til verks og kommer fram til tre mulige forklaringer for hvorfor Vallø ble bombet. Han skriver at det kan ha vært et ledd i en kampanje for å svekke tysk motstandsvilje i Norge, det kan ha vært fordi RAF hadde en historie av vellykkede bombinger av oljeraffinerier, eller det kan ha kommet av «sysselsettingsproblemer», der krigen rullet videre «nærmest av gammel vane».³⁰ I boka går han også inn på strategisk bombing generelt og vier et par sider til bombingene av Herøya, Rjukan og Laksevåg, med norske myndigheters reaksjoner, som kontekst til angrepet på Vallø. Her tar han i stor grad utgangspunkt i general Hansteens rapport og de tilhørende dokumentene. Høiback og Olsen skriver at norske myndigheter etter bombingene av Herøya og Rjukan ønsket sabotasje fremfor bombing, til tross for eventuelle represalier.³¹ Angående alliert bombing av norske mål under krigen konkluderer Høiback og Olsen med at Norge alt i alt hadde lite å utsette på det. Selv om ikke bombingene alltid fulgte norske primærønsker, ga både forsvarssjef Hansteen og senere forsvarssjef kronprins Olav, uttrykk for å være fornøyd med alliert fremgangsmåte overfor Norge i etterkant av krigen.³²

1.3 Litteratur om norske eksilmyndigheter i London

Angående London-regjeringen og deres forhold til de allierte er Olav Riste den mest framtrepende forskeren. Hans bok i to bind fra 1973, *London-regjeringa – Norge i Krigsalliansen 1940-1945*, er det mest omfattende arbeidet på området og fungerer som et solid grunnlag for enhver som vil gjøre videre undersøkelser angående eksilmyndighetene.³³ Det tar for seg regjeringens opphold i London og deres aktiviteter, alt fra oppbyggingen av regjeringen da de først ankom London til frigjøringen av Norge, slutten av krigen og overgangen til en ny atlantehavspolitik i etterkrigstiden. Det er bind to, «Vegen heim», som er mest relevant for min oppgave, ettersom den tar for seg tiden etter grunnleggelsen av Forsvarets Overkommando. Det er inkludert et underkapittel der konflikten om valg av bombing eller sabotasje blir diskutert. Han skriver veldig godt om overgangen til å bruke

³⁰ Harald Høiback og Per Erik Olsen. *Bombingen av Vallø. april 1945*. Første utgave. Første opplag. Ares Forlag AS. Skallestad, Norge. 2017: 134

³¹ Harald Høiback og Per Erik Olsen. 2017: 103

³² Harald Høiback og Per Erik Olsen. 2017: 108

³³ Olav Riste. *"London-regjeringa" – Norge i Krigsalliansen 1940-1945*. 2. utgave. Det Norske Samlaget. Oslo: 1994

sabotasje heller enn å la de allierte bombe. Han argumenterer for at det ikke fantes noe fasit i spørsmålet om hva som var riktig, bombing eller sabotasje. I noen tilfeller var det best med sabotasje, i andre tilfeller passet det best med bombing. Ved Rjukan ble bombing og sabotasje sammen brukt for å nå målet, nemlig å stanse tungtvannsproduksjonen. Bombing kunne være lite presist, men desto mer effektiv, skriver Riste. Samtidig innebar sabotasje betydelig skade mot menneskeliv i form av represalier.³⁴ Olav Riste også har publisert en artikkel om samarbeidet mellom Norge og Storbritannia når det gjaldt etableringen av en allianse for etterkrigstiden, der beskriver han usikkerheten og frustrasjonen nordmennene føler overfor britene og amerikanerne mot slutten av krigen ved dette spørsmålet, men ikke noe mer om bombespørsmålet.³⁵

Ole Kristian Grimnes beskriver litt av hjemmefrontens reaksjoner, spesielt ledelsen i hjemmefronten ved Milorg, på bombingene og eksilregjerings arbeid rundt det. Han skriver også om reaksjonene på bombingene av Herøya og Rjukan. Totalt sett gir Grimnes inntrykk av at hjemmestyrkene i stor grad var enig i synet om å ta i bruk sabotasje og ble talsmenn for det. Dermed viste de seg villige til å akseptere represalier til en viss grad, fremfor å la de allierte bombe. Dette var for å begrense skade på sivile og anlegg av nasjonaløkonomisk verdi. Grimnes argumenterer for at dette skiftet skjedde som reaksjon på angrepet på Herøya og Rjukan. Samtidig påpeker Grimnes at den militære ledelsen kan ha følt seg presset til en overgang til sabotasje fra egne rekker, da enkelte med våpentrening kan ha blitt utålmodige til å ta dem i bruk.³⁶

Et av de viktigste bidragene til litteraturen om norske myndigheters virksomhet i Storbritannia, er Olav Njølstads bok om Leif Tronstad, «*Professor Tronstads Krig*». Professor i kjemi fra NTH, Leif Tronstad var en av nøkkelspillerne i nordmennenes apparat i London og spilte en tung rolle i planleggingen av operasjoner og, gjennom sin kunnskap om kjemi, vurdering av mål. Leif Tronstad var muligens den i Forsvarets Overkommando som jobbet mest med norsk-britiske forhold. Njølstads biografi er en detaljert gjennomgang av Tronstads opplevelser under krigen og viser et nyansert syn av han og sakene han jobbet med. Oppholdet i London er beskrevet kronologisk fra et personlig ståsted. Her står det blant annet detaljert om angrepet på Herøya, som drepte 55 personer, og andre operasjoner der spørsmålet

³⁴ Olav Riste. II: *1942-1945: Veggen Heim*. 1994: 46-63

³⁵ Riste, Olav. Riste, Olav. «Britain and Norway: from War to Cold War, 1944-1951». *Scandinavian Journal of History*. Vol. 37. 2/2012: 164-170

³⁶ Ole Kristian Grimnes. *Hjemmefrontens Ledelse*. Vol. 235. U-bøkene. Universitetsforlaget, Oslo. 1977: 350

man skulle bombe eller gjøre sabotasje var aktuelt forut.³⁷ Her kommer dynamikken mellom norske forsvarsmyndigheter og britiske forsvarsmyndigheter godt frem via perspektivet fra Leif Tronstad, med frustrasjon fra norsk side. Forsvarets Overkommando (FO) og deres forhold til alliert bombing, spesielt FO IV, der Tronstad jobbet, blir grundig undersøkt av Njølstad. Men dette blir ikke sammenfattet med perspektivene til andre deler av eksilmyndighetene i stor grad, dermed kommer ikke for eksempel rollen til Utenriksdepartementet frem.

Om statsrådene og andre sentrale medlemmer av Nygaardsvold-regjeringen finnes det en rekke biografier og memoarbøker som tar opp tematikken om alliert bombing av Norge i større og mindre grad. Vidar Eng's biografi om justisminister Terje Wold nevner bare eksilregjeringens forhold til Storbritannia i brede lag og nevner ikke bombing.³⁸ Paul Hartmann, finansminister i regjeringen etter at Oscar Torp ble forsvarsminister, skriver i sin bok om eksilregjeringen, kort om regjeringens reaksjoner på bombingene av Herøya.³⁹ Dette er verdifullt som kilde, men det er skrevet mens historien ennå utfoldet seg. Det samme gjelder dagbøkene til Arne Ordning.⁴⁰ Johan Nygaardsvolds utgitte dagbøker og memoarer nevner alliert bombing i svært liten grad.⁴¹ Harald Berntsen i sin bok om Nygaardsvold går heller ikke nærmere inn på temaet.⁴² Trygve Lie sin bok om første del av krigen gir enkelte gode innsikter angående sabotasje og bombing fram mot opprettelsen av Forsvarets Overkommando, hvor han beskriver hvordan den norske frustrasjonen utartet seg.⁴³ Men slike memoarer kan være potensielt upålitelige, Christopher Mann påpeker for eksempel motsetningen i at Trygve Lie skriver i sine memoarer at den norske eksilregjeringen ikke kjente til planene om britisk kommandoraid i Lofoten, mens Olav Ristes forskning viser at han var godt kjent med planene og attpåtil var en entusiastisk tilhenger av idéen om raid langs norskekysten før de ble utført.⁴⁴

³⁷ Olav Njølstad. *Professor Tronstads Krig – 9. april 1940-11. mars 1945*. Aschehoug. Oslo: 2012: 260

³⁸ Vidar Eng. *Terje Wold: en terrier fra nord*. MARGbok forlag, Tromsø 2013

³⁹ Paul Hartmann. *Bak Fronten: Fra Oslo Og London 1939-1945*. Aschehoug, Oslo. 1955

⁴⁰ Arne Ordning og Riksarkivet. *Arne Ordning's Dagbøker: B. 1: 19. Juni 1942-23. Juli 1945*. Vol. B. 1. Tano Aschehoug, Oslo. 2000.

⁴¹ Johan Nygaardsvold og Harald Berntsen. *Dagbøker 1918-48: Og Utvalgte Brev Og Papirer 1916-52*. Aschehoug, Oslo. 1998.

⁴² Harald Berntsen. *I Malstrømmen: Johan Nygaardsvold 1879-1952*. Aschehoug, Oslo. 1991.

⁴³ Trygve Lie. *Leve Eller Dø: Norge I Krig*. Tiden, Oslo. 1955.

⁴⁴ Chris Mann. 2009: 475

Et eksempel på et nyere verk på området kan man finne Iver B. Neumann og Halvard Leira, som har skrevet en bok om Utenriksdepartementets historie, hvor andre hoveddel tar for seg krigsårene og forholdet til britene og det øvrige systemet til de allierte blir diskutert. De har basert seg på et omfattende materiale fra britiske arkiver og er generelt enige i Riste om at UD og det diplomatiske systemet måtte tilpasse seg og bryte opp rutineene for å møte krigens nye krav. Men boka tar ikke for seg bombing eller diplomatiet Utenriksdepartementet utarbeidet overfor britene og amerikanerne rundt det.⁴⁵ Også om norske myndigheter og departementene har Ole Kolsrud skrevet en bok om regjeringene under andre verdenskrig, med utgangspunkt i splittelsen som fant sted med en regjering under tysk kontroll i Norge og eksilregjeringen som befant seg i London. Boka er på sett og vis delt i to, med en del hver til å beskrive regjeringene. Her går han veldig systematisk til verks for å gi en oversikt over regjeringene og beskriver ett og ett departement. Han gir innsikt i systemet blant norske myndigheter i London dynamikken mellom de forskjellige organene.

Rolv Petter Amdam og Ove Bjarnar publiserte i 2000 en artikkel om den norske industrikomiteén i New York under andre verdenskrig. De jobbet med å planlegge for etterkrigstiden angående industri. En tilsvarende komité fantes også i London. I artikkelen skriver Amdam og Bjarnar om kunnskapsoverføring fra USA til Norge, spesifikt om masseproduksjon og hvordan individuelle nettverk tillot kunnskap om dette til å bli tatt i bruk i Norge.⁴⁶ Dessverre tar de ikke opp bombing eller sabotasje, heller ikke norske eksilmyndigheter. Det kunne vært interessant å se om komiteene tok opp alliert ødeleggelse av industri i Norge under krigen, med tanke på bevaring for etterkrigstiden, ettersom deres ansvarsområde var å planlegge for gjenreisningen av Norge. Dessverre har jeg ikke hatt tilgang på kilder til disse komiteene under arbeidet med denne oppgaven.

Johan Fredrik Holst har skrevet i sin masteroppgave fra 2008 om Forsvarets Overkommando i London, med søkelys på planleggingen av etterkrigsforsvaret. Han tar i bruk mange av de samme kildene som Riste, men tar også i bruk noen nye. Holsts oppgave inkluderer et kapittel om årsakene bak opprettelsen av Forsvarets Overkommando. Her trekker han fram samarbeidsproblemer, med britisk skepsis overfor norske myndigheter, som en sentral årsak.

⁴⁵ Kjell Inge Bjerga. Bokandmeldelse av «Aktiv og avventende. Utenrikstjenestens liv 1905-2005» av Iver B. Neumann og Halvard Leira. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 01/2007 (volum 48)

⁴⁶ Rolv Petter Amdam og Ove Bjarnar. *Networks and the Diffusion of Knowledge: The Norwegian Industry Committee in New York during the Second World War*. Vol. No. 1/2000. Særtrykk (Handelshøyskolen BI: 1994-2005: Trykt Utg.). Sandvika: Norwegian School of Management BI. 2000.

Med Forsvarets Overkommando og planlegging av etterkrigsforsvaret som utgangspunkt, beskriver Holst sider av utviklingen av det diplomatiske forholdet mellom norske og britiske myndigheter, men fokuset forblir på konsekvensene det har på strukturen i det norske forsvaret etter krigen. Han diskuterer ikke bombing eller sabotasje i Norge.⁴⁷

1.4 De alliertes forhold til eksilregjeringer

Det er verdt å redegjøre for Norges eksilregjering som en del av den internasjonale multilaterale konteksten som fantes i London, der det var en rekke europeiske eksilregjeringer i løpet av andre verdenskrig. Bombing av Tysklands okkuperte områder utgjorde en stor del av alliert bombing, hvor mange av bombene falt på folk som sannsynligvis hadde sympati for de Alliertes sak. Men de fleste av disse, ifølge Richard Overy, falt på Frankrike, i forhold til land som for eksempel Belgia, Nederland, Danmark og Norge.⁴⁸ Hvorfor det? Selvfølgelig var mye av bombingene rent militært, ment for å avansere allierte styrker, og Frankrike var selvfølgelig et område man først forberedte på invasjon og som senere ble slagmark. Men svært mye av det var også tung langdistans bombing ment for å skade Tysklands krigsproduksjon. Belgia og Nederland var også viktige deler av frontlinjen og lenge planla man invasjon av Norge akkurat som Frankrike. En av de viktigste årsakene til at Frankrike ble bombet mer, som Overy peker på, er at Frankrike ikke hadde en eksilregjering i London og den diplomatiske tilstedeværelsen det innebar.⁴⁹ Sammen med Norge, Belgia, Nederland og Danmark, hadde også Polen, Tsjekkoslovakia, Luxembourg og Hellas også regjeringer i eksil i London. Den norske Nygaardsvold-regjeringen som var i London, hadde muligheten til å få innflytelse på bombestrategien mot deres eget land.

Det kan virke som at klagene på bombing i Vest-Europa ble merket og skapte bekymring i det britiske utenriksvesenet. I et tidligere nevnt notat fra 2. desember 1943 skriver Trygve Lie at han har hørt fra britisk hold at det er kommet klager over amerikanernes bombing av mål i Nederland, Belgia og Frankrike. Han skriver at i Frankrike er det særlig arbeiderorganisasjonen som har reagert på det store antallet døde som følger av alliert

⁴⁷ Johan Fredrik Holst. *I Skyggen Av 9. April: Forsvarets Overkommando I London Og Planleggingen Av Etterkrigsforsvaret*. Masteroppgave ved Universitetet i Oslo. 2008.

⁴⁸ Richard Overy. 2013: 596

⁴⁹ Richard Overy 2013: 596

bombing. En britisk tjenestemann i Foreign Office «skal ha sagt at det ville være en lettelse om amerikanerne bare innlot seg på bombing i Tyskland».⁵⁰

Både den tsjekkosllovakiske og den polske eksilregjeringen var misfornøyde med den britiske regjeringen under krigen. Den polske regjeringen ønsket å gjenreise Polen til sine gamle grenser fra før krigen, noe den britiske regjeringen ikke var villig til, med tanke på forholdet til Sovjetunionen. Evan McGilvray argumenterer for at de polske eksilmyndighetene ikke var vellykket oppnå innflytelse fordi de ikke innså sin egen posisjon, nemlig som en «junior partner», en mindre partner i alliansen.⁵¹ Detlef Brandes skriver om hvordan britene hadde innflytelse på den polske og den tsjekkosllovakiske regjeringen og hvordan den innflytelsen minsket jo mer Sovjetunionen rykket vestover, mye på grunn av indre konflikter. De ønsket å unngå det som skjedde i Jugoslavia, der Tito og kommunistene tok over lederrollen i landet i kampen mot nazistene.⁵²

I sin artikkel fra 2020, skriver Pavol Jakubec om Norges eksilregjerings forhold til den polske og den tsjekkosllovakiske regjeringen. Her beskriver han hvordan mindre regjeringer måtte kjempe for kredibilitet og innflytelse og hvordan de forskjellige regjeringene går fram i det svært internasjonale diplomatiske miljøet som finnes i London under krigen. Her skriver han hvordan Norge og Polen hadde svært forskjellige fremgangsmåter, hvor Polen ble langt mer isolasjonistisk, mens Norge grep sjansen til å prøve få innflytelse på politiske avgjørelser i et multilateralt miljø. Han beskriver London under andre verdenskrig som et laboratorium for eksilpolitikk, der den norske regjeringen spesielt viste hvordan dette miljøet var et middel for politiske tiltak, da de delte av ressursene sine til andre regjeringer i det som på mange måter lignet på en miniatyr av det senere gjensidig avhengige verdenen som var i ferd med å bli til. Eksilregjeringene var gjerne mer aktive enn de ville vært i hjemlandet, da situasjonen de fant seg i ga et større behov for å opparbeide seg status. Jakubec argumenterer for at den norske eksilregjeringen, i motsetning til den polske eksilregjeringen og den tsjekkosllovakiske eksilregjeringen, fant en god balanse i hvordan de skulle behandle Sovjetunionen, og Utenriksdepartementet under Trygve Lie ble fort komfortable med en realpolitisk tilnærming

⁵⁰ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0060. Mappe: Bombing i Norge – «Target Committee». Notat undertegnet Trygve Lie. Datert 2. desember 1943

⁵¹ Evan McGilvray. "A Military Government in Exile: The Polish Government in Exile 1939-1945, A Study of Discontent". *Helion Studies in Military History*. West Midlands, England: Helion and Company. 2010

⁵² Vit Smetana og Kathleen Brenda Geaney (red.). *Exile in London*. Charles University in Prague, Karolinum Press. 2018: 12

til Sentral-Europa og begynnelsen på den bipolare verdensordenen, noe som ga rom for Trygve Lie til å bli FNs første generalsekretær, ifølge Jakubec.⁵³

1.5 Kildebruk, metoder og problemstilling

Det trengs en mer systematisk gjennomgang av norske myndigheters forhold til alliert bombing industrielle mål i Norge. Det er flere spørsmål som ikke er grundig nok undersøkt angående. I hvilken grad tok norske myndigheter hensyn til gjenoppbyggingen etter krigen i møte med de allierte? Hvordan endret fremgangsmåten til norske myndigheter overfor britene rundt bombespørsmålet utover krigen? Hvordan forholdt forskjellige deler av de norske eksilmyndighetene til hverandre i spørsmålene om valg av bombemål? Hvordan fremforhandlet norske myndigheter nye avtaler om bombing av Norge? I hvilken grad kan det sies at disse avtalene hadde effekt? Dette er alle spørsmål denne oppgaven forsøker å finne flere svar på. Jeg ønsker å vise prosessen norske myndigheter hadde overfor allierte myndigheter angående bombing av industrielle mål i Norge.

Jeg har tatt i bruk norske kilder fra Utenriksdepartementet, lokalisert i Riksarkivet, Oslo og fra Forsvarets Overkommando, lokalisert i arkivet til Norges Hjemmefrontmuseum. Jeg har også sett på britiske kilder fra Air Ministry fra National Archives i London, som jeg har vært så heldig å få av Ole Jørgen Maaø. Kildene fra Norges Hjemmefrontmuseum ble anskaffet med hjelp av førsteamanuensis Frode Færøy, som hjalp meg å finne det de hadde om bombing av norsk industri fra Forsvarets Overkommandos arkiver. Ettersom Utenriksdepartementets arkivkatalog for denne tidsperioden ikke ligger på Arkivportalen, var arbeidet med dette materialet mer langsomt og preget av å treffe blindveier. Jeg har funnet mye om litt av hvert, spesielt bombing av Oslo, Herøya og Knaben, men det er godt mulig det ligger igjen materiale der som jeg ikke har funnet på den tiden jeg hadde til bruk der. Det kan også være flere kilder å finne fra tiden før opprettelsen av Forsvarets Overkommando, for eksempel fra Forsvarsdepartementet.

Jeg har god tro på at jeg har sett på det meste relevante fra FO, men jeg har hatt utgangspunkt i FO IV-arkivene og det er nok mer å finne om saken i kildene til FO II. Men det er mange dokumenter fra FO II også i de mappene fra FO IV-arkivet jeg har sett på. Fra den britiske siden er jeg begrenset til det Ole Jørgen Maaø kunne forsyne meg med, spesifikt AIR 2/8002

⁵³ Pavol Jakubec. "Together and Alone in Allied London: Czechoslovak, Norwegian and Polish Governments-in-Exile, 1940–1945". *The International History Review*. Vol. 42. 3/2000: 465-484

og ADM 1/16347. Han mener det er mulig det kan ligge mer i arkivene fra Air Ministry, men at materialet derfra er svært omfangsrikt og i liten grad organisert. Jeg har ikke hatt mulighet til å reise selv og gjøre videre undersøkelser grunnet Covid-19. Maaø selv har brukt mye tid i National Archives om lignende tema og har ikke funnet mer. Jeg føler meg derfor trygg på at jeg har jobbet med mange av de mest sentrale britiske kildene fra Air Ministry, selv om jeg ikke har fått reist til Storbritannia selv. Som tidligere nevnt er det AIR 2/8002 Korsnes tar utgangspunkt i og Richard Overly bruker AIR 2/8002 når han beskriver norske myndigheters reaksjoner på bombing i Norge i sin bok. Dersom jeg hadde hatt mulighet, skulle jeg veldig gjerne ha sett på kilder etter britiske Ministry of Economic Warfare, som i stor grad stod for kartlegging av mål som kunne være krigsviktige for tyskerne. Det finnes også kilder fra Air Ministry som kan gi mer innblikk i den tidligere fasen i krigen, med beskrivelser av mål og operasjoner, for eksempel AIR 20/5831 eller AIR 15/491.

En kjent og viktig kilde er general Hansteens rapport om Forsvarets Overkommandos virksomheter under andre verdenskrig, skrevet rett etter krigen. Del fem av rapporten er dedikert til alliert bombing av industrielle mål. Hansteen gjengir kronologien og norske forsvarsmyndigheters stilling og handlinger angående bombingene. Rapporten har også vedlagt sentrale dokumenter, som brev og notater, som også er viktige kilder.⁵⁴

Hadde jeg hatt mer tid og ressurser ville jeg også sett nærmere på kildene fra Anglo-Norwegian Collaboration Committee. Her kunne jeg muligens funnet kilder som kunne hjulpet å belyse den tidligere fasen av krigen og andre mulige interesser blant norske myndigheter. Men det er verdt å nevne at det er godt dekket i sekundærlitteraturen ved Olav Njølstad, ettersom Leif Tronstad var medlem av den komitéen. Jeg ville også sett nærmere på industrikomiteene i London og New York. Det er også en mappe om Knaben gruver som krever innsynstillatelse, som jeg ikke har rukket å anskaffe.

Som tidligere nevnt, er Olav Njølstads bok om Tronstad generelt sett en av de to viktigste bidragsyterne på spørsmålet rundt alliert strategisk bombing og norske myndigheters reaksjoner. Dessverre begrenser han perspektivet til forsvarsmyndighetene. Olav Riste må sies å være den andre viktigste bidragsyteren, med et mer helhetlig perspektiv. Allikevel vier han bare et underkapittel til tematikken. Ketil Gjølme Andersen har også gjort et viktig arbeid om bombingene av anleggene på Herøya og Rjukan, med utgangspunkt i Norsk Hydro. Ellers

⁵⁴ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0093: Forsvarets organisasjon - rapporter, 1942-1945. Del V: *Alliert bombing av industrielle mål i Norge*

er temaet bare sporadisk diskutert. I mange verk om norske myndigheter under krigen er spørsmålet nevnt i ett eller to avsnitt eller utelatt. I tillegg er det skrevet mye bra om forskjellige enkelte angrep, som *Bombemål S/N 102 Bergen*, og Høiback og Olsens bok om bombingene av Vallø. Kjetil Korsnes har skrevet en interessant sak i Bergensposten om mållistene, men som er relativt kortfattet og som ikke går i dybden. En mer systematisk undersøkelse trengs om det helhetlige bildet av norske myndigheters stilling til alliert strategisk bombing av Norge.

2. 1941-1942: De første frustrasjonene og forsøk på å påvirke

Det var relativt lite bombing i Europa i første halvdel av krigen når du sammenligner det med tiden etter Casablanca-konferansen, da de allierte bestemte seg for å drastisk øke mengden bombing.⁵⁵ Denne delen av krigen var i større grad preget av britiske kommandoraid langs kysten av Vest-Europa, både i Frankrike og Belgia og langs norskekysten.⁵⁶

Kommandoraidene i Lofoten og bombingene av sildeoljefabrikker av Coastal Command i 1941 var det første som virkelig fikk norske eksilmyndigheter til å reagere og ta opp saken om bombing med britiske myndigheter. Norske myndigheter var blant annet svært kritiske til å ikke ha blitt rådspurt av britene på forhånd. Norske myndigheter ønsket også å stanse bombingene av sildeoljefabrikker, da de mente at sildeoljen ikke gikk til Tyskland, men var viktig for den norske befolkningens fettreserver. Dette var det første eksempelet fra norsk hold for å påvirke alliert sabotasje- og bombestrategi.

Erfaringene rundt utarbeidelsen av rapporter om norsk sildeolje, Norges økonomiske betydning for Tyskland og stasjonslistene, i sammenheng med forsvarsminister Oscar Torps nye linje om å forsyne britene med informasjon og bygge tillit, la grunnlaget for senere diplomati, selv om det var av uformell karakter. Britiske myndigheter respekterte ikke norske myndigheter så mye i starten av krigen, men gjennom disse kontaktene og norske bidrag bygget etter hvert norske myndigheter opp et godt forhold til britiske myndigheter. Dette ble grunnlaget for den senere delen av krigen, da norske myndigheter nærmest utelukkende henvendte seg til britiske myndigheter, også om amerikansk bombing.

⁵⁵ Richard Overy. 2013: 302

⁵⁶ Chris Mann. 2009.

Først vil jeg ta opp kommandoraid, sabotasje og bombing før opprettelsen av Forsvarets Overkommando. Her ønsker jeg å ta opp de tidligste tilfellene av allierte angrep som provoserte norske eksilmyndigheter og hvordan de reagerte på det i form av bestilling av rapporter om Norges økonomiske viktighet for Tyskland. Deretter vil jeg ta opp alliert ødeleggelse av norske sildeoljefabrikker som gjorde disse rapportene enda viktigere. Til slutt vil jeg vise hvordan dette hadde sammenheng med reorganiseringen av de norske forsvarsmyndighetene i London og la grunnlaget for en ny norsk tilnærming til å få innflytelse på allierte bombemål.

2.1 Kommandoraid, sabotasje og bombing før opprettelsen av Forsvarets Overkommando

Allerede i de første ukene i London reagerte norske eksilmyndigheter på at Norge ble bombet, og tok opp spørsmålet om alliert bombing av Norge med britiske myndigheter. De allierte hadde bombet Nordnes i Bergen natt til 15. juni 1940 og det hadde blitt brann i den gamle trebebyggelsen. I etterkant av angrepet ble det meldt at ingen militære mål ble truffet, men at sivile var blitt drept eller såret. Regjeringen mottok informasjon om bombingene via telegram fra legasjonen i Stockholm 18 juni. Anders Frihagen og Johan Ludwig Mowinckel, representanter for den norske eksilregjeringen i Stockholm, skrev i telegrammet at de *«henstiller at regjeringen, bl.a. av hensyn til den politiske stilling i Norge, bør overveie om den ikke kan formå Storbritannia til å innskrenke sine bombetokter på Norge til strengt militære mål»*.⁵⁷ Erik Colban ved Utenriksdepartementet i London, videreførte beskjeden til Storbritannias ambassadør til Norge, Laurence Collier. Budskapet var at Storbritannia for fremtiden måtte innskrenke bombingene til strengt militære mål.⁵⁸ Collier tok deretter saken videre til militære myndigheter, som dermed tidlig juli 1940 kom med en forklaring via en E. O. Coote fra Foreign Office, det britiske utenriksdepartementet. Forklaringen sa at bombemålet hadde vært shipping, havner og varehus. RAF hadde registrert treff på et ammunisjonslager og på et varehus, som begge hadde blitt hardt skadet. Da de slapp fire bomber mot havna, gikk imidlertid tre av dem for kort og traff byen. Coote innrømmet at det hadde vært gjort feil på tross av flypersonellens forsiktighet, men forklarte at slike feil ikke

⁵⁷ Riksarkivet. Utenriksdepartementets arkiver. RA/S-2259/Dye/L10617. 27. 6/7. Bombingen i Norge. 1949. Bind I. Notat signert Erik Colban fra 20. april 1940.

⁵⁸ Riksarkivet. Utenriksdepartementets arkiver. RA/S-2259/Dye/L10617. 27. 6/7. Bombingen i Norge. 1949. Bind I. Notat signert Erik Colban fra 21. juni 1940.

kan elimineres. Han beklaget bombingene og uttrykte sin «*extreme regret*» over at bomber hadde truffet byen.⁵⁹

Allerede i juni 1940 kan man se de første tendensene til norsk misnøye med britenes suverene krigsbeslutning. Dette er et svært tidlig eksempel på et alliert angrep i Norge som skaper reaksjoner hos de norske eksilmyndighetene. Det var en av eksilmyndighetenes første opplevelser av å stå utenfor informasjonskanalene og beslutningsprosessene når det gjaldt angrep på Norge etter at de ankom London. Hva som menes med «politiske hensyn» er ikke med en gang lett å skjønne, men det er rimelig å anta at det refererer til en reaksjon blant befolkningen mot de allierte, og at det var viktig å beholde støtten til det norske folket. Angrepet er på flere måter typisk for de opplevelsene norske eksilmyndigheter ville få rundt bombing av Norge under andre verdenskrig. De ble ikke informert på forhånd om angrepet, det kom meldinger til eksilmyndighetene fra kilder i Norge om alvorligheten av angrepet, hvorpå norske myndigheter går til britiske myndigheter for å kreve en forklaring og gjerne ber dem om å bombe mindre eller mer forsiktig, noe som resulterer i et svar fra britiske myndigheter der de beklager tap av sivile liv eller unødvendig ødeleggelse av viktig bebyggelse, men der de tar bombemannskapet i forsvar og sier at alltid kan skje feil som står utenfor deres kontroll. Det vil også bli typisk at de tillater bombing av «militære mål», men vil begrense annen bombing. Definisjonen av «militære mål», vil derimot ikke alltid være tydelig. Men tross angrepet var frustrasjonen for norske myndigheter ennå mild, den virkelige skepsisen til allierte angrep skulle bli mer fremtredende året etter og vokse seg sterkere frem til 1943.

Men i de første årene av krigen, 1940-1942, var det relativt lite bombing fra lufta fra de allierte i forhold til i 1943-1945.⁶⁰ Bombing foregikk ofte i sammenheng med kombinerte operasjoner, der flere militærgrener samarbeidet i for eksempel kommandoraid langs kysten av Europa. Norskekysten var lang, relativt lite beskyttet og tilgjengelig for britene i de første par årene av krigen. Det gjorde det til et attraktivt mål for britiske myndigheter i denne tidsperioden.⁶¹ Det første planlagte kommandoraidet, med kodenavnet Castle, skulle være mot kraftstasjonen i Jøssingfjord i 1940. Selv om Ministry of Economic Warfare ikke mente stasjonens ødeleggelse ville ha noen stor effekt på Tysklands krigsinnsats, ønsket britiske

⁵⁹ Riksarkivet. Utenriksdepartementets arkiver. RA/S-2259/Dye/L10617. 27. 6/7. Bombingen i Norge. 1949. Bind I. Brev fra E. O. Coote til M. Ingvald Smith-Kielland. Datert 6. juli 1940

⁶⁰ Richard Overy. 2013: 302

⁶¹ Chris Mann. 2009: 473

Combined Operations, som ledet en rekke kommandoraid på denne tiden, å gjennomføre raidet fordi de mente det ville være god øvelse, skriver Chris Mann. Han skriver videre at den norske eksilregjeringen og Special Operations Executive, som jobbet med sabotasje og motstandsbevegelser i okkuperte land, var positive til operasjonen da de mente det ville oppmuntre den norske befolkningen. Denne tidlige interessen for raid i Norge fra norsk hold vil jeg komme tilbake til i neste underkapittel. Men Churchill la ned veto mot operasjonen, han hadde et ønske om å senere gjenerobre Norge og ville derfor ikke at Tysklands ressurser skulle trekkes til forsvar av Norge.⁶² At den norske eksilregjeringen var positiv til kommandoraid på dette tidspunktet, men negativ til bombing av Nordnes i Bergen kan sees som to sider av samme sak. De ønsket å beholde støtten i det norske folket, og et vellykket angrep på tyske mål i Norge ville bli sett på som en motiverende seier blant mange i den norske befolkningen. Men når angrepet går utover den norske sivilbefolkningen uten å ramme tyske mål, kan det gi helt motsatt effekt. De allierte, og den norske eksilregjeringen, ville i verste fall kunne risikere å miste støtten blant den norske befolkningen.

I november 1941 begynte professor Leif Tronstad, en av Norges fremste eksperter på industriell kjemi, sammen med Knut Getz Wold fra Finsansdepartementet, på et oppdrag fra daværende forsvarsminister Birger Ljungberg. Dette gikk ut på å skrive om Norges krigsøkonomiske betydning for Tyskland. Tronstad og Wolds rapport var del av en større innsats for å undersøke Norges betydning for tyskerne. Eksilregjeringen ønsket mer kunnskap med tanke på eventuell alliert gjenerobring av landet.⁶³ Tronstad formulerte tidlig noen prinsipielle punkter om operasjoner mot økonomiske mål i Norge i fremtiden og kommuniserte det til Air Ministry og Ministry of Economic Warfare, som hadde ansvaret for å utarbeide de britiske mållistene. Det Tronstad og Wold kom med ble regnet som rådgivende og skal ha blitt tatt godt imot.⁶⁴ Parallelt med dette arbeidet hadde Tronstad bedt ingeniør Jan Herman Reimers, hans tidligere vitenskapsassistent fra NTH, om å utarbeide en større rapport om hvor viktig norske industrier var for den tyske krigsøkonomien. Begge rapportene ble ferdigstilt tidlig på vinteren 1942.⁶⁵ Hovedlinjen i rapportene var basert på Tronstads personlige oppfatninger. Han var tidlig opptatt av å beskytte norsk industri for etterkrigstiden. For Tronstad handlet det generelt om «å påføre så mye skade som mulig med tanke på

⁶² Chris Mann. 2009: 474

⁶³ Olav Njølstad. 2012: 83

⁶⁴ Olav Njølstad. 2012: 83

⁶⁵ Olav Njølstad. 2012: 83

krigføringen, men uten å skade norske interesser mer enn nødvendig», slik Olav Njølstad formulerer det.⁶⁶ Denne linjen skulle bli utslagsgivende for retningen den norske regjeringen tok i spørsmål om alliert bombing senere i krigen.

Reimers' ekspertise og stilling ga ham innpass blant britene og en uformell rådgivende innflytelse på valg av bombemål i Norge. Britene ønsket også å skaffe seg nyttig informasjon som nordmennene satt på angående mål i Norge. I desember 1941 besluttet norske myndigheter å overføre Reimers fra SOE, der han hadde jobbet med å planlegge sabotasje mot industrianlegg i Norge, til Forsvarsdepartementets etterretningskontor. Der ble han spurt av Air Ministry sin liaison-offiser til E-kontoret om å hjelpe britiske Allied Central Interpretation Unit (CIU). Han skulle spesifikt bistå de som tolket flyfoto for planlegging av operasjoner med å innhente informasjon som bombekart og etterretningsmateriale. Dette var et kontor utlendinger vanligvis ikke fikk tilgang på. Senere fikk han møte Wing Commander Hugh Verity, som mente at Reimers kunne hjelpe med planlegging av «Station lists», de britiske mållistene. Dette var fordi Air Ministry manglet oversikt over hva SOE planla å sabotere og ikke hadde tatt stilling til dette i utarbeidelsen av disse mållistene. Ettersom Reimers tidligere hadde jobbet i SOE med utvelgelse av mål ville han kunne passe bra til dette. Hansteen skriver i sin rapport at «*Det viste seg at Air Ministry var interessert i få så uttømmende opplysninger som mulig fra norsk hold om den norske industri under tysk okkupasjon*».⁶⁷ I ukene da utarbeidelsen av de to rapportene pågikk, i overgangen fra 1941 til 1942, gjennomførte britiske Combined Operations to kommandoraid mot norskekysten, der en rekke sildeoljefabrikker ble ødelagt. Disse raidene skulle gjøre rapportene til Tronstad og Reimers enda viktigere for norske myndigheter, da de var faglige beviser på at de ødeleggelsene var unødvendige.

2.2 Alliert ødeleggelse av norske sildeoljefabrikker

Richard Overy skriver at britiske Air Intelligence Service 17. august 1940 sendte en liste til War Cabinet med 25 mulige bombemål i Skandinavia, hvorav de aller fleste var oljeinstallasjoner og flybaser.⁶⁸ På denne tiden trodde britiske myndigheter at norske sildeoljefabrikker ble brukt til tysk glyserinproduksjon og ble sett på som viktige mål.⁶⁹ Overy

⁶⁶ Olav Njølstad. 2012: 84

⁶⁷ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0093: Forsvarets organisasjon - rapporter, 1942-1945. Del V: *Alliert bombing av industrielle mål i Norge*: 2-3

⁶⁸ Richard Overy. 2013: 549

⁶⁹ Chris Mann. 2009

skriver at de allierte var overrasket over å oppleve at mange deler av den okkuperte befolkningen i Vest- og Nord-Europa ønsket at de skulle bombe i den tidlige fasen av krigen. Franskmenn ønsket at fabrikker som produserte for tyskerne skulle bombes, ikke bare for det materielle, men også for å bedre moralen i det franske folket. Samtidig var det protester fra lokalmiljøene som opplevde bombingene, samt eksilregjeringene som befant seg i London på det tidspunktet (belgiske, nederlandske og norske), samt motstandsbevegelsen i Frankrike ledet av Charles de Gaulle. Det var spesielt som reaksjon på raid langs kysten av Vest-Europa at slike protester oppstod. Selv om britiske utenriksminister Anthony Eden ba Air Ministry om å begrense skadene mot sivilbefolkningen, fortsatte raidene.⁷⁰ Direktøren for planer og propaganda i Political Warfare Executive, Ritchie Calder, var imponert over den tilsynelatende entusiasmen for bombing blant kontaktene de hadde i befolkningen i Norge. Nordmennene ønsket å føle at de fremdeles var en del av krigen og bombing ville bevise overfor dem at britene ikke hadde glemt dem, skriver Richard Overy.⁷¹ Air Intelligence bekreftet dette og hevdet at deres norske kontakter var forvirret av fraværet av raid i Norge. Calder anbefalte bombing overfor Foreign Office for å vise at tyskerne fremdeles var sårbare og at en mangel på britisk aktivitet ville gi inntrykk av at de hadde «forlatt» de okkuperte områdene. Han håpet at raid ville øke moralen i landene og inspirere motstandsbevegelsene der.⁷²

Selv om operasjon Castle ble stanset av Churchill, ledet det til idéen om raid langs den nordligere delen av norskekysten, ved fiskehavnene i Lofoten. Eksilregjeringen støttet idéen, og Trygve Lie, som hadde tatt over rollen som utenriksminister i november 1940, var en entusiastisk tilhenger av denne idéen. Han håpet at man kunne fordele forsyninger til lokalbefolkningen og at raidene ville kunne forbedre moralen blant den norske befolkningen.⁷³ Selv om Churchill i utgangspunktet ikke ønsket slike raid, godkjente han det som ble hetende operasjon Claymore, fordi kommandostyrkene som hadde fått mye trening, ennå ikke hadde opparbeidet seg noen praktisk erfaring.⁷⁴

Målet med Claymore, eller Lofotraidet som det også er kalt, var i utgangspunktet sildeoljefabrikkene, i tillegg til at de allierte ønsket å heve motivasjonen for motstand i Norge.

⁷⁰ Richard Overy. 2013: 550-52

⁷¹ Richard Overy. 2013: 552

⁷² Richard Overy. 2013: 553

⁷³ Chris Mann. 2009

⁷⁴ Olav Riste. *I. 1940-1942: Prøvetid*. 1994: 118

Raidet var et såkalt «tip and run»-raid, som handlet om å angripe raskt lavt beskyttede områder og dra igjen før forsterkningene kunne ankomme. Skip og mannskap seilte fra Orknøyene 1. mars 1941 og ankom fire steder i Lofoten 4. mars, Svolvær, Brettesnes, Henningsvær og Stamsund. De ble lett tatt og britene ødela mange sildeoljefabrikker og mye sildeolje. De ble møtt velkommen med stor entusiasme av de lokale nordmennene. Britene dro kort tid etterpå og tok med seg 314 nordmenn tilbake til Storbritannia.⁷⁵

Men rapportene om gjestmildheten overfor de allierte hadde sjokkert tyskerne. Derfor ble innbyggerne, på øyene britene landet på brukt som eksempler og møtt med sterke represalier. Mange hus ble brent ned, og de som ble mistenkt for å ha hjulpet britene ble arrestert og deportert til fangeleirer. Dette gjorde sterkt inntrykk på det norske folk og raidet var langt unna å øke moralen i det norske folk, heller tvert imot. Det skulle britene erfare ved deres neste landgang i Lofoten noen måneder senere.⁷⁶

Nyhetene om represaliene sjokkerte norske myndigheter i London, som mente at å ødelegge litt sildeolje ikke var verdt konsekvensene raidet førte med seg. De hadde nok ikke forutsett at den norske befolkningen skulle bli offer for represalier etter et britisk angrep.

Sildeoljenæringen var også det mange levde på i de lokalmiljøene. Norske myndigheter var også frustrert over å ikke ha blitt rådspurt før raidet fant sted. Olav Riste regner den norske reaksjonen i stor grad for å være etterpåklokskap i lys av represaliene.⁷⁷

I ettertid skrev Trygve Lie i sine memoarer at de norske eksilmyndighetene ikke hadde noen kjennskap til planleggingen av Claymore-raidet, men Olav Riste viser til sonderinger blant britiske instanser, der for eksempel Commander Stagg i SOE forteller om støtte fra nordmennene og at Trygve Lie var den mest entusiastiske. I tillegg hadde han fått i oppgave å skrive en appell på flygeblad til folket, som skulle utdeles under raidet, så han må ha hatt kjennskap til operasjonen. Det er ukjent hvor mange andre i det norske apparatet visste om operasjonen, for eksempel statsminister Nygaardsvold, men det er tydelig at det var mangel på kommunikasjon innad blant norske myndigheter. Det samme viste det senere raidet mot Øksfjord, der norske mannskap deltok, mens forsvarsminister Ljungberg ikke var klar over at raidet ville finne sted på forhånd.⁷⁸

⁷⁵ Chris Mann. 2009

⁷⁶ Chris Mann. 2009

⁷⁷ Olav Riste. *I. 1940-1942: Prøvetid*. 1994: 118

⁷⁸ Olav Riste. *I. 1940-1942: Prøvetid*. 1994: 118

Christopher Mann skriver at britiske myndigheter i etterkant av Lofotraidet fant ut at sildoljen ikke ble brukt til produksjon av glyserin og eksplosiver allikevel, men at det ble brukt som den viktigste kilden kapsler med vitamin A og vitamin B-tilskudd for den tyske hæren. Ettersom målene deres i Lofoten produserte omtrent halvparten av all norsk sildolje, mente britiske myndigheter, derav Ministry of Economic Warfare (MEW) og SOE, at Lofotøyene fremdeles var et høyst relevant økonomisk mål.⁷⁹ Men Mann problematiserer ikke dette noe nærmere og viser ikke til senere rapporter som stilte dette under tvil.

Høsten 1941 bombet de allierte sildeoljefabrikker sporadisk i Norge, noe som skapte reaksjoner hos de norske myndighetene. Bøneset Sildeoljefabrikk og Salteri ved Karmøy ble bombet og ødelagt 2. oktober 1941, der to ble drept.⁸⁰ 30. oktober meldte Air Ministry at Coastal Command hadde gjennomført et vellykket angrep på havna ved Ålesund, der de blant annet traff forsyningskip og en sildeoljefabrikk, der bombene hadde startet en stor brann og mest sannsynlig ødelagt anlegget.⁸¹ 23. oktober 1941 fikk den norske eksilregjeringen melding fra legasjonen i Stockholm om bombingene av sildeoljefabrikker. Akkurat hvilke kommer ikke frem. Legasjonen hadde fått en «*inntrengende henstilling*» fra en direktør Schei i Oslo om å stanse bombardementene av norske sildeoljefabrikker. Det var begrunnet med at fettsituasjonen var «*meget vanskelig*», og at direktøren kunne innestå «*for at ikke et eneste kilo sildolje er sendt til Tyskland siden krigen bröt ut*».⁸² Melding kom antakeligvis fra Nikolai Schei, som var sjef for Provianterings- og rasjoneringsdirektoratet på dette tidspunktet og som også var medlem av Hjemmefrontens sentralledelse.⁸³ Dette tok de norske eksilmyndighetene videre og førte til at Trygve Lie hadde en samtale med Charles Hambro, daværende fungerende leder i SOE. Charles Hambro hadde lenge hatt ansvar for å lede britenes sabotasje- og etterretningsarbeid i Skandinavia, så han var en kjent skikkelse for norske myndigheter. Lie tok opp de norske problemene med fettreserver og at norsk sildeolje ble brukt til produksjon av herdet fett i margarinfabrikker for den norske befolkningen, og at

⁷⁹ Chris Mann. 2009

⁸⁰ Aadne Utvik. *Dødsbomben over Bøneset*. Nord-Karmøy Historielag. Publisert 9. september 2012. Hentet 6 oktober 2021 fra <http://www.n-kh.no/index.php?s=artikkel&artid=519>

⁸¹ Riksarkivet. Utenriksdepartementets arkiver. RA/S-2259/Dye/L10617. 27. 6/7. Bombingen i Norge. 1949. Bind I. Melding fra Air Ministry News Service. «Hudsons Blitz Enemy Shipping». Datert 30. oktober 1941

⁸² Riksarkivet. Utenriksdepartementets arkiver. RA/S-2259/Dye/L10617. 27. 6/7. Bombingen i Norge. 1949. Bind I. Melding fra Legasjonen i Stockholm. Datert 23. oktober.

⁸³ Knut Are Tvedt. Nikolai Schei i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 9. desember 2021 fra https://snl.no/Nikolai_Schei

den ikke ble sendt til Tyskland. Under en samtale 5. november 1941 skal Hambro ha lovet Lie å ta opp saken med Coastal Command og Air Ministry.⁸⁴

Men det hjalp lite, sildeoljefabrikker i Måløy og Svolvær ble allikevel ødelagt både av bombing og av to store raid noen uker senere. Om Hambro tok opp saken med Coastal Command og Air Ministry hadde det hatt lite effekt. I desember og januar 1942 ble flere sildeoljefabrikker langs norskekysten angrepet av fly fra Coastal Command.⁸⁵ På samme tid, i romjulen 1941, gjennomførte britene to nye kommandoraid på norsk sildeoljeindustri. Det ene, kalt operasjon Anklet, var det viktigste raidet. Det hadde som militært mål gå i land i Lofoten og bli der en litt lenger periode, med håp om å sperre av tyskernes kommunikasjonsforbindelse med Nord-Norge med utgangspunkt i øygruppen, som Njølstad skriver.⁸⁶ Dette målet kom istedenfor en tidligere mer ambisiøs plan om invasjon for å hindre eksporten av jernmalm.⁸⁷ Det andre raidet, operasjon Archery, angrep Måløy og Vågsøy. Det skulle være en avledningsmanøver for det viktigere raidet i Lofoten. Begge steder ønsket britene å ødelegge sildeoljen som ble produsert der.⁸⁸

Operasjon Anklet mislyktes på nesten alle måter, bortsett fra ødeleggelsen av sildeoljeproduksjonen. De allierte styrkene måtte trekke seg tilbake etter bare to dager. Lokalbefolkningen var først nylende i møtet med de allierte styrkene, de ville ikke ha en gjentakelse av operasjon Claymore. Men da de ble forklart at de skulle bli der lenger, ble de møtt med entusiasme. Men det gjorde skuffelsen desto større da soldatene reiste igjen. Lokalbefolkningen på øyene ble i ettertid møtt med represalier, akkurat som etter operasjon Claymore i mars 1941. Ser man bort ifra konsekvensene for lokalbefolkningen, fullførte Operasjon Archery de oppgavene operasjonen var satt til å gjennomføre.⁸⁹

Den norske eksilregjeringen reagerte på raidene med sterk frustrasjon. Etter operasjon Claymore hadde de vært fullstendig klar over represaliene som kunne følge for lokalbefolkningen. Samtidig hadde de heller ikke blitt informert om operasjonene før dagen før de ble satt i spill. De hadde heller ikke blitt inkludert i planleggingsprosessen eller blitt

⁸⁴ Riksarkivet. Utenriksdepartementets arkiver. RA/S-2259/Dye/L10617. 27. 6/7. Bombingen i Norge. 1949. Bind I. Brev fra Trygve Lie til Sir Charles Hambro. Datert 19. februar 1942

⁸⁵ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0093: Forsvarets organisasjon - rapporter, 1942-1945. Del V: *Alliert bombing av industrielle mål i Norge: 2*

⁸⁶ Olav Njølstad. 2012: 100

⁸⁷ Olav Riste. *I. 1940-1942: Prøvetid*. 1994: 142

⁸⁸ Olav Njølstad. 2012: 100

⁸⁹ Chris Mann. 2009

rådspurt. Men det var deler av norske myndigheter som hadde hatt kjennskap til operasjonene. Hærens Overkommando og Sjøforsvarets Overkommando burde ha meldt ifra til Forsvarsdepartementet, da deler av deres mannskap tok del i operasjonene. Men der ble det konkludert at kommunikasjonen hadde vært mangelfull. Operasjonene førte til at eksilregjeringen ønsket få å et løfte fra britiske myndigheter om at slike aksjoner på norsk jord først måtte tas opp og godkjennes av den norske forsvarsministeren, skriver Olav Njølstad.⁹⁰

De tyske represaliene overfor lokalbefolkningen ga konsekvenser for hvordan norske myndigheter anså fordelene og ulempene med sabotasje kontra bombing. I Hansteens rapport fra etter krigen, skrev han at sjefen for SOE sin norske avdeling, John. S Wilson, flere ganger reiste spørsmålet om bombing av industrimål i Norge som et alternativ til sabotasjeaksjoner og som støtte for Hjemmefrontens moral.⁹¹

I den tidlige fasen av krigen var altså norske myndigheter fremdeles åpne for alliert bombing. På tross av erfaringene rundt sildeoljefabrikkene, så norske myndigheter på det som en måte å motivere folket på. Det var en måte å minne folk på at de allierte ikke hadde glemt Norge, tenkte de. For eksempel skriver Høiback og Olsen om at Trygve Lie anmodet til britiske ambassadør Laurence Collier om alliert bombing av norske flyplasser og tysk skipstrafikk i Oslo-området av nettopp denne grunnen. Bombing ble på dette tidspunktet sett på som et godt alternativ til sabotasje, nettopp fordi sabotasje gjerne fører til represalier, skriver han. Høiback og Olsen forklarer dette med at norske myndigheter nok ikke hadde innsett den lave graden av «presisjonsbombing» ennå, og at bombing kunne ha enda verre konsekvenser for befolkningen enn represalier.⁹²

I samme periode, fra høsten 1941 til litt etter nyttår 1942, produserte norske myndigheter rapporter som innebar argumenter mot angrep på sildeoljefabrikkene. I Reimers arbeid med den tidligere nevnte rapporten om industrielle angrepsmål for britiske myndigheter i november 1941, oppdaget han en feilvurdering om Norge angående sildoljeproduksjonen hos Ministry of Economic Warfare (MEW). Basert på erfaringer fra første verdenskrig, der mangel på fettvarer i Tyskland ble svært gjeldende, ga britiske myndigheter høyeste prioritet til å angripe sildeoljefabrikker i Norge. Reimers påpekte derfor overfor britene i MEW sent på høsten i 1941, at Tyskland ikke ville behøve å lene seg på fett fra norsk sildeolje, ettersom de

⁹⁰ Olav Njølstad. 2012: 91

⁹¹ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0093: Forsvarets organisasjon - rapporter, 1942-1945. Del V: *Alliert bombing av industrielle mål i Norge*: 1

⁹² Harald Høiback og Per Erik Olsen. 2017: 97

kunne fylle behovene fra de okkuperte områdene i Frankrike, Nederland og Danmark. Derfor ville man bare skade den norske befolkningens tilgang på fett, dersom de ødela sildeoljefabrikkene. Ifølge Olav Njølstad var det ikke før Reimers påpekte dette at sildeoljefabrikkene ble strøket fra MEW sine lister over angrepsmål.⁹³ Allikevel ble sildeoljefabrikkene ødelagt under kommandoraidene på Måløy og Lofoten romjulen 1941. Som tidligere nevnt, jobbet Leif Tronstad og Knut Getz Wold med en rapport for den norske eksilregjeringen om Norges økonomiske betydning for tysk krigsinnsats mellom 17. desember 1941 og 10. januar 1942. Et av deres hovedpoeng var at man måtte anmode britiske myndigheter om å slutte å angripe norske sildeoljefabrikkene, da de hadde liten militærstrategisk verdi, mens de var av stor betydning for norsk befolkning. Sildeoljen ble ikke sendt til Tyskland, det var mye smartere å heller angripe frossenfiskanlegg, som produserte fiskevarer som ble eksportert til Tyskland. Ifølge deres beregninger ble 13 000 tonn, av de 14 000 tonn som ble produsert totalt av sildeolje i Norge i 1940/41, tatt av margarinfabrikkene.

Det er tydelig at Reimers hadde en viss tillit hos britiske myndigheter, da han raskt ble spurt av dem om å vurdere britiske bombemållister for dem. Samtidig skriver Njølstad at det var Tronstad som målbar saken om å verne norske nasjonaløkonomiske interesser for å sikre seg britenes oppmerksomhet.⁹⁴ Det var nok fordi han var en mer kjent og anerkjent for sin faglige kompetanse og en høyere rangert mann blant norske myndigheter. Det er tydelig at Tronstad var en god knapp hos britene. Reimers var en viktig informasjonskilde for britene, han kunne bli oppringt av personer for å bekrefte informasjon.⁹⁵ I motsetning til Tronstad og Reimers, ser ikke Knut Getz Wold ut til å ta en større rolle angående allierte bombemål i etterkant av arbeidet med rapportene. Utenom denne rapporten fremkommer ikke navnet hans noe særlig mer rundt disse spørsmålene, hverken i sekundærlitteraturen eller i kildene.

20. januar 1942 sendte Forsvarsdepartementet melding til Utenriksdepartementet om å levere disse rapportene til øverste hold hos de britiske myndigheter for å underbygge det eksilregjeringen allerede hadde anmodet om, nemlig å ikke bombe eller ødelegge sildeoljefabrikkene. Departementene rapporterer at Air Ministry Intelligence Officer har

⁹³ Olav Njølstad. 2012: 84

⁹⁴ Olav Njølstad. 2012: 84

⁹⁵ Norges Hjemmefrontmuseum. Forsvarets Overkommandos arkiver. Boks: FO IV- London 16. Industrielle mål 16 Abc – 16B3. FO IV boks 51. Mappe: 16-A-6-C. 5-Miscellaneous. Reimers brev til Roscher-Lund. Datert 7. juli 1942

«kommet til aa gitt uttrykk for samme oppfatning som de norske». Rapporten viser at den norske sivilbefolkningen allerede hadde meget knappe tilførsler av fettstoffer og at det er blitt bekreftet «fra flere sakkyndige hold», at all sildeoljen som ble produsert i Norge gikk til norske margarinfabrikker, der sildeolje nå var det eneste margarinstoffet som var tilgjengelig i Norge. Dermed kunne de tidligere meldingene fra Norge være regnet som bekreftet, at sildeoljen som ble produsert langs norskekysten ikke gikk til Tyskland.⁹⁶ Noen dager senere kom det rapport fra Norge, via legasjonen i Sverige, om at det kunne bekrefte fra «skipsrederhold» at norsk sildeolje ikke ble sendt til Tyskland og at det var praktisk talt det eneste råmaterialet brukt i margarinproduksjon til landet. Legasjonen skulle bli gitt beskjed «fra samme kretser» dersom tyskerne skulle forlange sildeolje eksportert til Tyskland i fremtiden.⁹⁷ Noen uker senere, i februar samme år, henvendte Trygve Lie seg til sjefen av SOE, sir Charles Hambro, som hadde sterk tiknytning til MEW. Der repeterte Lie de samme poengene som departementene hadde rapportert om og vedla de undersøkelsene som underbygget informasjonen.⁹⁸ Som svar fra Hambro fikk Trygve Lie forsikring om at de ikke lenger ville prioritere sildeoljefabrikker som mål i Norge.⁹⁹

Rapporten til Reimers skal også ha blitt omarbeidet av skvadronsjef Squires og sirkulert i Air Ministry, ifølge general Hansteens rapport. Som resultat av dette ble det bestemt at Coastal Command skulle innstille angrepene mot sildeoljefabrikker. Ifølge Hansteens rapport ble sildeoljefabrikkene aldri senere angrepet av Coastal Command.¹⁰⁰

Det finnes kilder fra sommeren 1942 som problematiserer ytterligere hvorvidt sildeolje gikk til Tyskland eller ikke. 26. juni skal Forsvarets Overkommando ha fått en ubekreftet melding om at en vesentlig del av norsk sildeolje går til Tyskland og ber militærattachéen i Sverige se på saken.¹⁰¹ Handelspolitisk avdeling i legasjonen i Stockholm gjorde undersøkelser og

⁹⁶ Riksarkivet. Utenriksdepartementets arkiver. RA/S-2259/Dye/L10617. 27. 6/7. Bombingen i Norge. 1949. Bind I. Brev fra Forsvarsdepartementet til Utenriksdepartementet. Med tittel «Ad Britiske angrep paa sildoljefabrikker i Norge». Datert 20. januar 1942.

⁹⁷ Riksarkivet. Utenriksdepartementets arkiver. RA/S-2259/Dye/L10617. 27. 6/7. Bombingen i Norge. 1949. Bind I. Brev fra den norske legasjonen i Stockholm til Utenriksdepartementet. «Den norske sildoljeproduksjon». Datert 24. januar 1942

⁹⁸ Riksarkivet. Utenriksdepartementets arkiver. RA/S-2259/Dye/L10617. 27. 6/7. Bombingen i Norge. 1949. Bind I. Brev fra Trygve Lie til Sir Charles Hambro. Datert 19. februar 1942

⁹⁹ Olav Njølstad 2021: 95

¹⁰⁰ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0093: Forsvarets organisasjon - rapporter, 1942-1945. Del V: *Alliert bombing av industrielle mål i Norge: 2*

¹⁰¹ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16A6C: 5-Miscellaneous. Brev fra Forsvarets Overkommando til Militærattasjeen i Stockholm. Datert 26. juni 1942. Uten navn.

konkluderte fortsatt med at sildeolje ikke gikk til Tyskland.¹⁰² Bare fire dager etterpå, 30. juni 1942, kom det ny forespørsel fra britiske topografisk avdeling, der de spør Roscher-Lund om å skrive rapport om norsk sildeolje og han svarer at FO II ikke har tid til det.¹⁰³ Hvorfor kommer det nye forespørslene om rapporter om sildeolje? Var spørsmålet verdt å ta opp igjen? Men dette stammet nok sannsynligvis fra enkle kommunikasjonsproblemer. De visste kanskje ikke om Reimers' rapport. I så fall hadde de nok etter hvert fått høre om den, fordi en måned senere spurte de nemlig Reimers om de kunne få sett hans rapporter, men han svarer med at det var gode grunner til hvordan hans rapporter ble distribuert og de ikke kunne endre på det.¹⁰⁴ Rapportene gikk altså til flere britiske instanser, men ikke til alle som trengte den informasjonen. Slike kommunikasjonsproblemer skulle også ligge til grunn ved angrep på sildeoljeproduksjonen senere i krigen.

Det lønte seg at norske myndigheter sa klart ifra til britiske myndigheter om at de ikke burde bombe norske sildeoljefabrikker. Da de kunne bygge opp argumentene sine med rapporter fra fagfolk britene respekterte ble sildeoljefabrikkene ikke lenger prioriterte bombemål, slik de var før. Dette viste norske myndigheter at de kunne få gjennomslag om de tok opp slike saker med britiske myndigheter, spesielt ved å komme med saklige argumenter. Allikevel, selv om Coastal Command og SOE ikke angrep sildeoljefabrikkene etter dette, var det ikke siste gang de allierte bombet dem. Det vil jeg se nærmere på i kapittel 4.

2.3 Opprettelsen av Forsvarets Overkommando og Anglo-Norwegian Collaboration Committee

Vinteren 1942 markerte et vendepunkt i forholdet mellom norske og britiske myndigheter. Norske myndigheter hadde erfart en rekke problemer i samarbeidet med britiske myndigheter gjennom de mislykkede operasjon Archery og operasjon Anklet. Samtidig hadde amerikanerne nettopp, i slutten av 1941, blitt en aktiv deltaker på alliert side og invasjon av Norge så ut til å være en reell mulighet. Eksilmyndighetene hadde også erfart kommunikasjonsproblemer både innad blant de norske myndighetene i London og til hjemmefronten. Ljungberg hadde satt opp ekspertutvalg for å undersøke denne

¹⁰² Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16A6C: 5-Miscellaneous. Notat undertegnet kaptein Paal Frisvold. Uten dato.

¹⁰³ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16A6C: 5-Miscellaneous. Tittel: «Norway industries, etc.» Brev fra Roscher-Lund til E. Jeffes. Datert 6. juli

¹⁰⁴ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16A6C: 5-Miscellaneous. Brev fra Reimers til E. Jeffes. Datert 10. august 1942

problematikken, selv før raidene langs norskekysten romjulen 1941. Nå hadde den norske regjeringen fått en ny forsvarsminister, Oscar Torp, som videreførte dette og tok videre initiativ til en rekke tiltak for å adressere disse problemene vinteren 1942.

Leif Tronstads rapport skrevet sammen med Knut Getz Wold var en del av et større utvalgsarbeid for å undersøke forholdet til Milorg, forhold angående eventuell alliert gjenerobring av Norge og Norges overordnede krigsbetydning for tyskerne. Her konkluderte norske myndigheter blant annet med at ledelsen i hjemmefronten måtte skje i tråd med planene til britiske myndigheter angående okkuperte land. Norske myndigheter innså generelt at forholdet til britene ville bli svært viktig. De ønsket å sikre at de aksjoner som fant sted i Norge også tok hensyn til «de hjemmевærende norske interesser» så mye som mulig.¹⁰⁵

En av konsekvensene av kommandoraidene på Måløy og i Lofoten romjula 1941 var en krise blant mannskapet i SOE. Njølstad skriver at krisen «*må forstås som et resultat av en mer grunnleggende motsetning mellom norske og britiske myndigheter i synet på spesialstyrkenes virksomhet*». Njølstad trekker fram norske myndigheters stilling til slike kommandoraid, og at det blant de norske soldatene hersket usikkerhet rundt hvorvidt eksilregjeringen støttet slike operasjoner eller ikke. Norske soldater nektet å delta med mindre den norske eksilregjeringen støttet en operasjon fullt ut. De opplevde også at mange i det britiske apparatet ikke hadde ordentlig forståelse av hvordan forholdene var i Norge under okkupasjonen. Det hjalp heller ikke at lederen for det norske kompaniet i SOE, Martin Linge, hadde blitt drept på Måløy under operasjon Archery. Det var tydelig at det måtte gjøres noe drastisk for å få rettet opp i den dårlige stemningen blant mannskapet, om SOE håpet å gjennomføre flere operasjoner i Norge.¹⁰⁶

Resultatet ble en samarbeidskomite, The Anglo-Norwegian Collaboration Committee (ANCC), der det skulle sitte representanter fra både norske forsvarsmyndigheter og britiske forsvarsmyndigheter. Dette foregikk på Torps initiativ i samarbeid med Charles Hambro, SOEs leder. Der skulle de lære seg forholdene blant de norske soldatene i SOE og ta felles beslutninger rundt sabotasjeaksjoner i Norge. Professor Tronstad var blant de norske

¹⁰⁵ Olav Njølstad 2012: 93-94

¹⁰⁶ Olav Njølstad 2012: 100-101

representantene i komitéen.¹⁰⁷ Sammen med han fra norsk side satt Thore Boye fra Forsvarsdepartementet. På britisk side satt Charles Hambro og oberst Wilson fra SOE.¹⁰⁸

I samme tidsperiode, vinteren 1942, gjennomførte den nye forsvarsministeren Oscar Torp en fullstendig reorganisering av forsvarsledelsen ved gjenopprette Forsvarets Overkommando (FO), som hadde blitt lagt ned ved den militære kapitulasjonen i 1940. Hovedmålet var å legge til rette for å utvikle et bedre forhold og samarbeid med britiske myndigheter. Samtidig ga det muligheter for å bringe en del nytt personell i viktige roller i forsvarsledelsen. Torp ønsket yngre og «friskere» personer som kunne gi mer energi i innsatsen i neste fase av krigen, der alliert seier så lovende ut og gjenerobring av Norge var høyst aktuelt. Den nye forsvarssjefen, Wilhelm von Tangen Hansteen, som da ble forfremmet til general, var det fremste eksempelet på dette. Torp skrev i et brev til legasjonen i Stockholm at det var «nødvendig å skape den nødvendige kontakt og tillit hos våre engelske venner.»¹⁰⁹ Samtidig ønsket Torp å adressere de erfarte kommunikasjonsproblemene innad i systemet blant norske forsvarsmyndigheter og overfor den norske eksilregjeringen og britiske forsvarsmyndigheter.¹¹⁰ ANCC var også en del av løsningen for dette.

Å sende mest mulig informasjon til britene ble en offisiell tilnærming etter et møte hos forsvarsminister Oscar Torp i mars 1942. Dette angikk informasjon om industri og hvorvidt det kunne være krigsviktig for tyskerne. Motivet var at Air Ministry skulle sitte på så god informasjon som mulig når de prioriterte bombemål og at informasjonen skulle gis uavhengig om de norske selv anså målet som hensiktsmessig eller ikke. Dette var for å forsikre de allierte om at de norske ikke holdt unna viktig informasjon av egeninteresser, og dermed bygge tillit.¹¹¹

Norske myndigheter samlet inn veldig mye forskjellig informasjon for britiske myndigheter. Det var produksjonstall, flyfoto og kart av anleggene, informasjon om tyskernes forsvarsnivå

¹⁰⁷ Olav Njølstad 2012: 101

¹⁰⁸ Olav Riste. *I. 1940-1942: Prøvetid*. 1994: 216

¹⁰⁹ Olav Njølstad 2012: 104-105

¹¹⁰ Olav Njølstad 2012: 95

¹¹¹ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0093: Forsvarets organisasjon - rapporter, 1942-1945. Del V: *Alliert bombing av industrielle mål i Norge*: 2-3

av anlegg, samt all annen relevant etterretning man fikk kjennskap til gjennom forskjellige kanaler. De sendte også informasjon om tyskernes bevoktning av anleggene.¹¹²

General Hansteen forklarte denne tilnærmingen i et brev til oberstløytnant Ole Berg tidlig på sommeren 1943. Dette var like før de allierte kom til å bombe en lettmetallfabrikk og en gjødsselfabrikk på Herøya i Porsgrunn. Formålet med å forsyne britene med opplysninger angående Norges industri- og næringsliv er tredelt, forklarte han. Nemlig dels å skaffe militære opplysninger for avdelinger som kunne ende med å ilandsette Norge, dels å skaffe detaljopplysninger som er nødvendig for operasjoner og dels å prøve å illustrere «*Norges stilling innen den krigsøkonomiske situasjon og derved et vurderingsgrunnlag for hvilke bedrifter innen norsk næringsliv som kan bli mål for operasjoner*».¹¹³ Altså, om de allierte bombet noe feil, skulle det ikke være på bakgrunn av manglende informasjon.

Raskt etter opprettelsen av Forsvarets Overkommandos andre kontor, FO II, som jobbet med etterretning, utarbeidet de en liste over de viktigste industrielle mål i Norge. Under hvert enkelt mål inkluderte man en kort begrunnelse om hvorfor det var med. FO II sendte denne listen til tre forskjellige instanser, basert på hvilken angrepsmetode de mente egnet seg for hvert av målene. For mål som egnet seg for flyangrep, sendte de en liste til Air Ministry, for mål egnet for sabotasje sendte de en liste til SOE og for mål egnet for raid sendte de til Combined Operations. De målene som kunne ha flere angrepsmetoder ble sendt til flere kontorer. Forsvarets Overkommando kommuniserte at målene som ble sendt kunne angripes uten videre diskusjoner, men at mål som ikke stod på listen måtte først tas opp med den nye norske forsvarssjefen, general Wilhelm von Tangen Hansteen. SOE og Combined Operations ga visstnok skriftlig forsikring på dette, men det gjorde visst ikke Air Ministry, som stod for luftbombingen. Allikevel skal Wing Commander Hugh Verity fra Air Ministry ha fortalt Reimers muntlig, at han ville rådspørres hver gang mållistene deres trengte å revideres. Dette understreker viktigheten av de uformelle kontaktene på dette tidspunktet. Disse listeutdragene ble sendt til britiske myndigheter i perioden mai til september 1942.¹¹⁴

¹¹² Norges Hjemmefrontmuseum. Forsvarets Overkommandos arkiver. Boks: FO IV- London 16. Industrielle mål 16 Abc – 16B3. FO IV boks 51. Mappe: 16-A-6-C. 5-Miscellaneous. Notat med tittel «Norway: General Intelligence». Datert 24. juli 1943

¹¹³ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0060. Mappe: Bombing i Norge – «Target Committee». Brev fra W. Hansteen til oberstløytnant Berg. 23. juni 1943.

¹¹⁴ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0093: Forsvarets organisasjon - rapporter, 1942-1945. Del V: *Alliert bombing av industrielle mål i Norge*: 3-4

Det var britiske kontakter som var sentrale for norske myndigheter og norske interesser. Norske myndigheter hadde gode relasjoner til personer som Hugh Verity, C. K Squires, J.S Wilson og Charles Hambro, for å nevne noen av de viktigste på denne tiden. Forsvarets Overkommando bygget flere gode personlige relasjoner til disse kontaktene. Professor Leif Tronstad feiret for eksempel sin utnevnelse i ANCC ved å dra på teater med Wilson i London.¹¹⁵

Samarbeidet med britiske myndigheter kunne også være preget med frustrasjoner. I et brev til Roscher-Lund sommeren 1942 skriver Reimers om en kontakt fra Ministry of Economic Warfare som stelte med norsk industri, en Mr. Scott. Reimers skal allerede ha klaget på at han hadde brukt telefonen på en uforsiktig måte og skal dagen før blitt oppringt på nytt, da han spurte om informasjon om en sak Reimers allerede hadde rapportert om til MEW. Dette gjorde Reimers mektig frustrert, da denne Mr, Scott skal ha hatt som vane å «belasse» han med saker som bare var bortkastet tid. Reimers kalte briten en udugelig mann som ikke burde stelle med norsk industri.¹¹⁶

Høsten 1942 fortsatte Forsvarets Overkommando å sende informasjon til britiske myndigheter på månedlig basis, men det forble en uformell ordning. Britiske myndigheter etterga ikke kravet fra norske myndigheter om å først rådspørre seg med Hansteen ved bombing av mål utenfor listen. De var ikke villige til å inkludere flere aktører inn i beslutningsprosessene ved å gi den norske eksilregjeringen noen form for vetorett på dette tidspunktet. Dette gjaldt også de andre eksilregjeringene i London.¹¹⁷

Et godt eksempel på hvordan de personlige relasjonene kunne være viktige for norsk innflytelse på alliert bombing kan man se angående Vemork og Såheim høsten 1942. Amerikanske bombegruppe US 12th Airforce var interessert i å bombe Vemork og Såheim kraftstasjoner i forbindelse med tungtvannsproduksjonen. På dette tidspunktet hadde anlegget i hemmelighet blitt satt som høyest prioritet for alliert ledelse. Colonel Berliner skal ha henvendt seg til Verity om i oktober 1942. Han ble henvist videre av Verity til Reimers, som kunne fortelle han at Såheim ikke hadde noen betydning for tungtvannsproduksjonen og at det allerede var en operasjon planlagt mot tungtvannsfabrikken på Vemork av Combined

¹¹⁵ Olav Njølstad 2012: 99

¹¹⁶ Norges Hjemmefrontmuseum. Forsvarets Overkommandos arkiver. Boks: FO IV- London 16. Industrielle mål 16 Abc – 16B3. FO IV boks 51. Mappe: 16-A-6-C. 5-Miscellaneous. Brev fra Reimers til Roscher-Lund. Datert 7. juli 1942

¹¹⁷ Harald Høiback og Per Erik Olsen. 2017: 98

Operations (Operasjon Freshman), så all bombing måtte vente til etter at den operasjonen. Da de allikevel ønsket å bombe ble det initiert et møte hos Hansteen med Berliner, Verity, Squires, Tronstad og Reimers. Der klarte de å komme fram til at US 12th Airforce ikke skulle angripe Såheim og Vemork uten å si ifra til Hansteen i god tid i forveien. Men det ble ikke lovet at amerikanerne skulle begrense bombing etter operasjonen til Combined Operations. Her hadde norske myndigheter i alle fall oppnådd en avtale om kommunikasjon, som man kunne bygget videre på. Men dessverre ble denne bombeavdelingen flyttet til Nord-Afrika bare en måned senere, og det var en annen amerikansk avdeling som ville ramme norske mål i fremtiden, nemlig US Eighth Airforce.¹¹⁸

En aksjon som skulle bli utslagsgivende for norsk holdning om fordelene ved sabotasje var Operasjon Muskdedunder. Dette var et sabotasjeangrep mot Haugvik Smelteverk i Glomfjord natt til 21. september 1942. Målet var å ramme anleggets krigsviktige aluminiumsproduksjon, som ble brukt til å lage tyske fly. Dette skulle de gjøre ved å sprengte rørgaten som førte strøm til anlegget. Angrepet ble utført av britiske kommandosoldater og ble gjennomført som planlagt, rørgaten ble sprengt. Dessverre ble syv av de britiske soldatene arrestert under flukt og ble henrettet. Resultatet av aksjonen var at tyskerne oppgav utbyggingen av anlegget og at de stanset aluminiumsproduksjonen i Glomfjord. Aksjonen var presis og effektiv, selv om tapene av kommandosoldatene var en blemme på den ellers vellykkede operasjonen.¹¹⁹ Det var ikke store skader på andre deler av anlegget og ingen sivile hadde gått tapt.¹²⁰ De alliertes mål om å stanse produksjonen hadde blitt nådd uten at et verk som kunne bli viktig for etterkrigstiden ikke ble nevneverdig skadet. I fremtiden skulle derfor norske myndigheter flere ganger foreslå aksjon mot strømtilførselen på industrianlegg, heller enn selve anlegget. I det konsekvensen av bombing ble mer tydelig, så norske myndigheter på sabotasje som langt mer attraktivt og det var mye på grunn av erfaringene fra denne operasjonen.

Et kanskje overraskende hensyn til etterkrigstiden handlet om norske bedrifters konkurransedyktighet mot britisk næringsliv. I det tidligere nevnte brevet som general Hansteen skrev til oberstløytnant Berg, nevnes det at «*vi vil komme i en meget vanskelig situasjon*» dersom man gir etterretningsopplysninger som kan styrke britenes

¹¹⁸ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0093: Forsvarets organisasjon - rapporter, 1942-1945. Del V: *Alliert bombing av industrielle mål i Norge*: 5-6

¹¹⁹ Chris Mann. 2009: 483

¹²⁰ Håvard Johannes Nilsen: *Operasjon muskedunder* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 8. desember 2021 fra https://snl.no/Operasjon_muskedunder

«konkurransmessige fordeler». Man ønsket ikke å avsløre opplysninger som kunne bli brukt til privat-økonomiske formål som kunne gå negativt utover norsk næringsliv.¹²¹ Dersom det var opplysninger om fabrikker på generelt nivå i et område, altså som ikke var nødvendig for ilandsatte soldater eller var antatt å være krigsviktig nok til å være mål for bombing eller sabotasje, skulle de gis i store hovedtrekk. Opplysningene fra Sverige skulle også gå via FO, ikke bli gitt direkte til britene.¹²² Dette var nok ikke en reell bekymring norske myndigheter trengte å ha. Allikevel påvirket det hvordan de sendte informasjonen til de allierte.

2.4 Konklusjon

Bekymring for suveren britisk krigsbeslutning var til stede helt fra begynnelsen av norske eksilmyndigheters opphold i London. Allikevel var de i en periode åpen for allierte angrep på Norge, fordi de håpet det kunne styrke moralen blant den norske befolkningen. Men i det britene foretok flere angrep i form av kommandoraid og bombing vokste bekymringene seg sterkere. Dette var på grunn av kommunikasjon- og samarbeidsproblemer med britiske myndigheter som kom til syne at norsk industri som ikke var krigsviktig for tyskerne, ble ødelagt i disse angrepene, spesielt sildeoljefabrikker.

Ødeleggelsen av sildeoljefabrikker ble et konfliktpunkt mellom norske og britiske myndigheter. Rapporter fra Jan Herman Reimers, Leif Tronstad og Knut Getz Wold ble svært innflytelsesrike i denne saken, da de ga et faglig grunnlag for at ødeleggelsen var unødvendige. Leif Tronstads eget engasjement rundt saken og hans personlige oppfatning om å bevare norsk industri var utgangspunktet for disse rapportene. Da protester på bakgrunn av disse rapportene var vellykkede i å få fjernet sildeoljefabrikkene som mål, ble Tronstads prinsipper utslagsgivende for norske myndigheters tilnærming overfor britiske myndigheter fremover i krigen, der bevaring av norsk industri for etterkrigstiden stod sentralt.

Oscar Torp brukte blant annet dette som utgangspunkt da han la planen sin for å forbedre forholdet til britiske myndigheter i 1942. Han gjenopprettet Forsvarets Overkommando og tok initiativ til å etablere en samarbeidskomite for sabotasjeaksjoner i Norge. I sammenheng med dette planla de en ny tilnærming overfor britene. De skulle prioritere å bygge tillit mellom norske og britiske myndigheter ved å supplere dem med etterretning, rapporter og annen

¹²¹ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0060. Mappe: Bombing i Norge – «Target Committee».. Brev fra W. Hansteen til oberstløytnant Berg. 23. juni 1943.

¹²² Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0060. Mappe: Bombing i Norge – «Target Committee».. Brev fra W. Hansteen til oberstløytnant Berg. 23. juni 1943.

viktig informasjon angående norske mål. De ville at britiske myndigheter skulle sitte med så gode opplysninger som mulig og sende alle opplysninger, uavhengig av om de norske mente de burde bombes eller ikke, for å vise at ikke opplysninger ble "underslått" av egeninteresse. Erfaringene deres angående sildeoljefabrikkene tilsa at dette ville være vinn-vinn, da britiske myndigheter ikke ville ødelegge noe på feil faglig grunnlag og dermed ville mål norske myndigheter hadde interesse av å bevare, ikke bli unødvendig ødelagt.

Rollene til Reimers og Leif Tronstad ble viktige i denne perioden. De var norske fagpersoner som fikk tillit og respekt av britene, som gjorde at norske rapporter ble tatt alvorlig. De var med på å bygge mange gode relasjoner med britiske myndigheter og ble nøkkelpersoner i samarbeidet med Storbritannia i spørsmålet om alliert bombing, da de ble inkludert i utviklingen av britiske mållister på rådgivende basis. Flere sentrale personer i Forsvarets Overkommando bygget gode forhold til personer og organer på britisk side, noe som skjedde gjennom disse oppdragene fra britene om å samle informasjon. Det var flere personer i det britiske systemet som var viktige kontaktpersoner og som fremmet norske syn. Blant dem var skvadronsjef C. K. Squires, Wing Commander Hugh Verity og Oberst J. S. Wilson.

I årene med oppladning til bombing av Herøya 24. juli 1943, var tiden preget av å utvikle uformelle faglige kontakter som kunne brukes som plattform for innflytelse på valg av bombemål i Norge, samt aktiv deltakelse fra norsk side i planlegging av aksjoner i Norge ved informasjonsinnhenting. Det var nordmennene selv som pekte ut Nordisk Lettmetalls fabrikk på Herøya som mulig mål allerede i 1942 og deltok aktivt i planleggingen av en sabotasjeaksjon mot anlegget. Det skulle vise seg å være unødvendig arbeid.

3. 1943: Kokepunktet. Bombingen av Norsk Hydro på Herøya og Rjukan

1943 og frem til slutten av krigen var bombeflyets periode i andre verdenskrig. Under Casablanca-konferansen vinteren 1943 bestemte de allierte seg for å føre en langt mer omfattende luftkrig mot Tyskland og dets okkuperte områder. Strategisk bombing fikk en mye større rolle i det de vestlige allierte tilrettela for invasjon. Dette merket norske myndigheter 24. juli 1943 da US Eighth Air Force bombet industriområdet Herøya ved Porsgrunn, der 57 norske sivile mistet livet og minst 100 ble skadet.¹²³ Dette skjedde helt uten forvarsel for

¹²³ Bjørn Hafsten, Bjørn Olsen, Ulf Larstuvold og Sten Stenersen. 2005: 208

norske myndigheter og anlegget hadde allerede blitt øremerket for sabotasje, som Forsvarets Overkommando planla.¹²⁴ Frustrasjonen, som allerede hadde vært bygget seg opp fra erfaringene med blant annet bombingene av sildeoljefabrikkene tidligere i krigen, nærmet seg et bristepunkt.

Bombingen av Herøya og ødeleggelsen av gjødsselfabrikken der, gjorde at Forsvarets Overkommando så nødvendigheten av nye ordninger og skapte initiativ for å sette i gang forhandlinger om dette med britene. Da også gjødsselfabrikken på Rjukan ble bombet, sammen med kraftstasjonen på Vemork, nådde saken et kokepunkt og saken ble enda viktigere for den norske eksilregjeringen. Både Vemork og Rjukan hadde vært merket på Air Ministrys målliste som mål som skulle angripes på en spesiell måte og derfor ikke burde bombes. Angrepet på Herøya førte først til en økt besluttsomhet blant norske myndigheter om å beskytte norske interesser og Forsvarets Overkommando startet en prosess for å få mer innflytelse. Da dette ble ignorert og US Eighth Air Force bombet Rjukan, innså norske myndigheter at tidligere innsats ikke hadde vært nok, og at det trengtes å legges diplomatisk press på britiske myndigheter via Utenriksdepartementet for å få i stand en bindende avtale. Samtidig etablerte Forsvarets Overkommando en komité som var dedikert til arbeidet med mållister overfor britiske myndigheter i denne prosessen.

I dette kapittelet ønsker jeg først å redegjøre for bombingene av Herøya 24. juli 1943 og konsekvensene av det. Dermed vil jeg vise hvordan dette henger sammen med reaksjonen til norske myndigheter på bombingene av Vemork og Rjukan senere samme året. Videre vil jeg analysere bakgrunnen for Trygve Lies memorandum til britiske myndigheter i desember 1943 og svaret på det fra britisk side. Jeg ønsker også å vise hvilken plass Forsvarets Overkommando tok her, samt redegjøre for norske myndigheters forhold til amerikanske myndigheter.

3.1 Økt frustrasjon: Bombingen av Norsk Hydros anlegg på Herøya

Under Casablanca-konferansen i januar 1943 gikk de allierte inn for en mye sterkere luftoffensiv mot Tyskland. Hittil i krigen hadde allerede bombing og raid fungert som britenes måte å involvere seg militært i krigen etter uttrekningen fra Frankrike i 1940. Det var viktig for dem å vise Sovjetunionen at de bidro. Men Winston Churchill ønsket fremdeles ikke å

¹²⁴ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 52, MP 16B4: Bombing. Bambi, Herøya. Notat med tittel «vedr. Nordisk Lettmetalls anlegg». Datert 1. februar 1943

gjennomføre en invasjon av Europa i 1943. De vestlige allierte ønsket å redusere Tysklands krigføringsevne i enda et år før de begynte invasjonen. Det var allerede i gang på østfronten i Tysklands krig mot Sovjetunionen. Det var nødvendig for de vestlige allierte å trappe opp flybombingen for å bidra med ytterligere reduksjon av tyskerne slagkraft, og for å kunne unngå at en invasjon og etablering av en vestfront ikke involverte enorme tap, som i første verdenskrig. Målet ble ikke bare det tyske militæret, men også det industrielle og det økonomiske systemet, samt moralen til det tyske folket.¹²⁵

De allierte ønsket å bombe anlegget på Herøya ved Porsgrunn i Telemark, som produserte aluminium og magnesium for tyske fly. Dette anlegget var drevet av selskapet A/S Nordisk Lettmetall, som var deleid av Norsk Hydro, IG Farben og Nordag. IG Farben var et privat tysk selskap med veldig nære knytninger til tysk krigsindustri og Nordag var drevet av tyskerne, spesifikt Koppenberg og Luftwaffe.¹²⁶ Anlegget for lettmetall på Herøya hadde vært planlagt lenge av Norsk Hydro og var del av planene deres for å diversifisere næringen deres bort fra nitrat og kunstgjødsel.¹²⁷ Anlegget var bygget rett ved siden av den etablerte gjødselabrikken på Herøya, som på det tidspunktet var kjent som Eidanger Salpeterfabrikker. Sommeren 1943 var lettmetallanlegget fremdeles ikke kommet i bruk.¹²⁸

De allierte ønsket å bombe Herøya både av taktiske og av strategiske årsaker. Som nevnt skulle det nye anlegget produsere aluminium, som ble brukt i flyproduksjon. Aluminium kunne også i enkelte tilfeller erstatte kobber, som tyskerne hadde lite av. I tillegg til aluminium skulle også lettmetallanlegget ha en magnesiumfabrikk. De allierte visste blant annet at magnesium ble brukt av IG Farben til å produsere brannbomber.¹²⁹ Samtidig ble anlegget også bombet av taktiske årsaker. General Devers, i en samtale med forsvarssjef general Hansteen, fortalte i etterkant av angrepet at en av grunnene til at de bombet Herøya var at de trengte å bombe et mål i Norge for å forhindre at tyskerne flyttet jagerfly som var

¹²⁵ Harald Høiback og Per Erik Olsen. 2017: 98

¹²⁶ Ketil Gjølme Andersen. 2005: 359

¹²⁷ Ketil Gjølme Andersen. 2005: 360

¹²⁸ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 52, MP 16B4: Bombing. Bambi, Herøya. Notat med tittel «vedr. Nordisk Lettmetalls anlegg». Datert 1. februar 1943

¹²⁹ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 52, MP 16B4: Bombing. Bambi, Herøya. Notat med tittel «vedr. Nordisk Lettmetalls anlegg». Datert 1. februar 1943

stasjonert i landet sørover til aktive krigssoner, noe tyskerne tydeligvis hadde begynt å gjøre på dette tidspunktet.¹³⁰ En sabotasjeaksjon ville trolig ikke hatt denne effekten.

24. juli 1943, etter at 167 amerikanske B17 «Flying Fortress»-bombefly snudde vekk fra tysk luftrom grunnet dårlig sikt og reiste mot Norge, ble det sluppet bomber over industriparken på Herøya, hvorav 600 traff og tok livet av 57 personer og skadet minst 100, som tidligere nevnt.¹³¹ Forsvarets Overkommando og norske myndigheter hadde ikke blitt informert om dette på forhånd og angrepet kom som et sjokk.¹³² Skadene på lettmetallfabrikken var store, men bombene hadde også truffet gjødselabrikken til Norsk Hydro som lå rett ved siden av. Produksjonen der var viktig for norsk matvareproduksjon og norsk eksport av gjødsel til Norden.¹³³ Leif Tronstad beskrev bombingen som en skandale og en «landsulykke», og regjeringen delte denne oppfatningen. Spesielt provoserende var det at bombingen ble utført uten først å konsultere norske myndigheter.¹³⁴ Den britiske kontakten Hugh Verity var like overrasket og sjokkert som nordmennene. Dessverre så det ut til at det hadde vært svikt i kommunikasjonen mellom RAF og det amerikanske flyvåpenet og at amerikanerne ikke hadde fått med seg beskjeden om å ikke bombe enkelte norske mål. Målet var jo «godkjent» av både nordmennene og britene, men var satt på vent inntil videre. Bombeskvadronen som var satt til å bombe industrimål, US Eighth Air Force, var nemlig nylig overført fra Nord-Afrika og lite kjent med de eksisterende prosedyrene.¹³⁵ Norske myndigheter ville i desember 1943 kalle angrepet «out of proportion» sett i forhold til effektene av angrepet på lettmetallanlegget, spesielt angående skadene på gjødselabrikken. Dette synet kunne ikke britiske myndigheter akseptere. De anså skadene på lettmetallfabrikken som et stort slag mot Tysklands krigspotensial.¹³⁶

Som tidligere nevnt, hadde norske myndigheter vært med på å utvikle en målliste for Norge, «Station list». Det var britene som formelt valgte målene på listen gjennom «Target

¹³⁰ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B2: Bombing i Norge. Air ministry/Norge. Notat med tittel «Memorandum regarding a conference with General Devers on the bombing of Herøya and Trondheim 24th July, 1943

¹³¹ Bjørn Hafsten, Bjørn Olsen, Ulf Larstuvold og Sten Stenersen. 2005: 208

¹³² Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0093: Forsvarets organisasjon - rapporter, 1942-1945. Del V: *Alliert bombing av industrielle mål i Norge: 7*

¹³³ The National Archives. London. AIR 2-8002. Brev fra Laurence Collier til Anthony Eden. Datert 26. november 1943.

¹³⁴ Ketil Gjørme Andersen 2005: 426

¹³⁵ Njølstad 2012: 258-261

¹³⁶ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. Brev fra Laurence Collier til Trygve Lie. Datert 4. januar 1944.

Committee» i Air Ministry, som var der de allierte diskuterte bombemål fram til april 1944.¹³⁷ Amerikanerne tok utgangspunkt i denne listen da de uførte angrep.¹³⁸ General Hansteen rapporterer etter krigen at dagen før angrepet hadde ledelsen i US Eighth Air Force møtt med Hugh Verity og Target Committee angående industrielle mål i Norge. Da fikk de utlevert dokumenter om målene som på det tidspunktet var på listen, der lettmetallfabrikken var satt opp. Men, noe som var avgjørende var at målet var spesifikt merket for sabotasje. Altså skulle det ikke bombes fordi det var planlagt andre metoder for angrep mot målet. I disse dokumentene var det gammel informasjon som ga inntrykk av at den nye fabrikken ville stå ferdig tidlig 1943. Men Air Ministrys liaison-offiser hadde fått vite av FO II at anlegget var blitt enda mer forsinket, men denne informasjonen kom ikke med til amerikanerne. Derfor fikk amerikanske myndigheter inntrykk av at det hastet å bombe målet mer enn det i virkeligheten gjorde. Det var en glipp av Air Ministry. Ifølge Hansteen var derfor ikke rimelig at Herøya ble sett på som et mål godkjent av norske myndigheter. FO IV og SOE hadde nemlig lenge planlagt sabotasje mot anlegget.¹³⁹

Forsvarets Overkommando hadde lenge diskutert fabrikkene på Herøya som mål, allikevel kom angrepet som et sjokk på dem. Professor Leif Tronstad og ingeniør Jan H. Reimers hadde lenge vært klar over at dette var et mål, da de selv hadde skrevet det opp på en liste over mål et år tidligere.¹⁴⁰ Gjennom kontakt med de tidligere nevnte Hugh Verity og C.K Squires, hadde de hadde hatt møter om Norsk Hydro, hvor de prøvde å overbevise britene om at sabotasje av anleggene på Herøya var bedre enn bombing. De forutså at bombing ville føre med seg store materielle ødeleggelser, tap av sivile og kunne ødelegge den nærliggende kunstgjødsselfabrikken. Dette skulle de få rett i. Alle av Tronstad og Reimers forslag handlet om å ødelegge anleggets strømtilførsel, altså å ikke skade selve anlegget. Tronstad ønsket ikke å aksjonere mens anlegget ble bygget opp, men heller vente til det var ferdig med å sette det ut av spill, slik at tyskerne kastet bort så mange ressurser som mulig.¹⁴¹ De antok at anlegget ville stå ferdig så sent som overgangen til 1944.¹⁴² Verity og Squires ble etter hvert

¹³⁷ Ynge Nedrebø og Paul Sedal (red.). 2012: 157

¹³⁸ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0093: Forsvarets organisasjon - rapporter, 1942-1945. Del V: *Alliert bombing av industrielle mål i Norge*: 7

¹³⁹ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0093: Forsvarets organisasjon - rapporter, 1942-1945. Del V: *Alliert bombing av industrielle mål i Norge*: 7

¹⁴⁰ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0093: Forsvarets organisasjon - rapporter, 1942-1945. Del V: *Alliert bombing av industrielle mål i Norge*: 3-4

¹⁴¹ Olav Njølstad 2012: 260

¹⁴² Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 52, MP 16B4: Bombing. Bambi, Herøya. Notat med tittel «vedr. Nordisk Lettmetalls anlegg». Datert 1. februar 1943

overbevist av nordmennene, og var enige om å planlegge sabotasje i en eller annen form og «lovte sitt ytterste for å skjerme Herøya-fabrikken mot bombing», som Njølstad skriver.¹⁴³

Planen som Tronstad og Reimers tegnet opp handlet om å ramme strømtilførselen til anlegget på Herøya, på den måten ville man kunne sette anlegget ut av spill uten fare stor skade på anlegget eller sivilbefolkning. Dette var noe de hadde gjort før med god effekt da de sprengte kraftstasjonen i Glomfjord for å ødelegge strømtilførselen til Haugvik aluminiumfabrikk i september 1942. Allerede samme måned begynte Reimers å samle informasjon for sabotasje mot Herøya.¹⁴⁴ De tidligste rapportene til RAF hadde sagt at produksjonen av magnesium kunne starte så tidlig som januar 1943, med mulig utsettelse til mars 1943. Det var presisert at dette var svak informasjon, og den ville straks bli utdatert.¹⁴⁵ Dette var sannsynligvis informasjonen som US Eighth Air Force ble gitt av Air Ministry. Igjen var altså roten til problemet mangel på oppdatert informasjon fra norske myndigheter, og angrepet var derfor enda et argument for at tilnærmingen om et nært samarbeid med de allierte om informasjonsutveksling, var riktig strategi.

Allikevel ble målet værende på mållisten til de allierte, bare merket at det skulle ødelegges på annet vis enn bombing. I tillegg mente general Hansteen at det fantes en forståelse om at både britene og amerikanerne ville rådføre seg med nordmennene før de angrep noe på norsk jord.¹⁴⁶

Bare tre dager etter angrepet på Herøya og Trondheim, 27. juli 1943, møtte general Hansteen med øverstkommanderende av amerikanske styrker i Europa, general Jacob L. Devers, om saken. Han fortalte om deres henvendelse til Target Committee før angrepet. Target Committee i Air Ministry følte ikke at de hadde myndigheten til å fortelle norske myndigheter om amerikanernes henvendelse.¹⁴⁷ Hansteen forklarte videre til general Devers at Air Ministrys liste for Norge var utarbeidet av norske myndigheter med den underforståelse om at Forsvarets Overkommando ville bli rådspurt i anledning et angrep. Hansteen forklarte at de

¹⁴³ Olav Njølstad 2012: 260

¹⁴⁴ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 52, MP 16B4: Bombing. Bambi, Herøya. Brev til Squadron Leader Hamshaw-Thomas. Datert 5. september 1942

¹⁴⁵ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 52, MP 16B4: Bombing. Bambi, Herøya. Brev til Squadron Leader Hamshaw-Thomas. Datert 5. september 1942

¹⁴⁶ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0093: Forsvarets organisasjon - rapporter, 1942-1945. Del V: *Alliert bombing av industrielle mål i Norge*: 6

¹⁴⁷ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B2: Bombing i Norge. Air ministry/Norge. Notat med tittel «*Memorandum regarding a conference with General Devers on the bombing of Herøya and Trondheim 24th July, 1943*». Datert 27. juli 1943. Signatur ikke lesbar

allerede hadde planlagt sabotasje mot anlegget i samarbeid med britene, som ville vært tryggere, mer effektivt og ville unngått å ødelegge gjødsselfabrikken, som var så viktig for norske interesser.¹⁴⁸ Han ville at norske myndigheter i fremtiden skulle bli rådspurt, så de kunne supplere dem med informasjonen de satt på angående målet. General Hansteen fikk en beklagelse fra general Devers om at samarbeidet hadde brutt sammen, og lovte at noe liknende ikke skulle skje igjen.¹⁴⁹ Dette var et av relativt få møter mellom norske myndigheter og amerikanske myndigheter om bombing av Norge, i forhold til hvor mange møter de hadde med britiske myndigheter. Hvorfor norske myndigheter ikke henvendte seg mer til amerikanerne da det var de som hadde bombet, vil jeg ta opp i kapittel 3.5.

Forsvarets Overkommando og Tronstad ville forhindre at noe lignende angrep aldri ville finne sted, da han i møter med Air Ministry i august 1943 snakket om å ivareta norske interesser ved valg av bombemål med en ordning for fast rådføring om lister med britiske myndigheter.¹⁵⁰ Britiske forsvarsmyndigheter var åpne for muligheten, men Tronstad fikk i et møte med Air Ministry i midten av september 1943 vite at britene ikke var interessert i å gi nordmennene noe vetorett over valg av bombemål. Enkelte deler av Forsvarets Overkommando var også litt nølende. Bombing hadde tidligere vært sett på som middel som forhindret represalier mot den norske befolkningen. Her skriver Njølstad at Tronstad kritiserte general Hansteen, og andre i den norske forsvarsledelsen, over mangelen på innsats på å få innflytelse over avgjørelser rundt bombemål. Fra Tronstads perspektiv virket det som de var uvillige til å risikere norske menn i kompanier til de eventuelle aksjonene som kunne bytte ut bombing. Tronstad syntes dette var en dårlig vurdering målt opp mot «*de nasjonaløkonomiske verdier og de lidelser for vårt folk som bombing betyr*».¹⁵¹

Njølstad peker på deler av noe som skal vise seg å bli et ganske gjeldende utgangspunkt og fremgangsmåte for forhandlinger om mållister for nordmennene i møtet med britene og amerikanerne. Man måtte gå med på deres planer som ble utarbeidet i Casablanca-vedtaket vinteren 1943 om å bombe tyskerne massivt. Men, man måtte overbevise de allierte om å spare så mye som mulig av norske verdier, spesielt da enkelte industrianlegg som var viktig

¹⁴⁸ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B2: Bombing i Norge. Air ministry/Norge. Notat med tittel «*Memorandum regarding a conference with General Devers on the bombing of Herøya and Trondheim 24th July, 1943*». Datert 27. juli 1943. Signatur ikke lesbar

¹⁴⁹ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B2: Bombing i Norge. Air ministry/Norge. Notat med tittel «*Memorandum regarding a conference with General Devers on the bombing of Herøya and Trondheim 24th July, 1943*». Datert 27. juli 1943. Signatur ikke lesbar

¹⁵⁰ Njølstad 2012: 263

¹⁵¹ Njølstad 2012: 264

for norsk gjenoppbygging. Der anleggene var for viktige for tysk krigsinnsats til å unngå å ødelegge, måtte man forsøke å overtale til alternativer til bombing, som sabotasje. Om ikke det var mulig, skulle man argumentere for presisjonsbombing heller enn områdebombing. En viktig del av dette innebar å innse hva man måtte ettergi og hva som lot seg argumentere for. Enkelte anlegg og mål, som for eksempel Knaben Molybdengruver, var simpelthen så åpenbart viktig for tysk krigsindustri at det var urimelig å be om å ikke lamme det. Man måtte ta de seierne det var mulig å få, uten å bryte med de alliertes overordnede mål og strategi om å vinne krigen, den norske regjeringen i London var tross alt på de alliertes side.¹⁵² Så man hadde aktivt vært med på å finne mål, og selv tatt del i angrepene og aksjonene mot dem. Dette var et viktig diplomatisk argument for å få gjennomslag for mål som var mer i gråsonen når det gjaldt krigsviktighet, og er en del av forklaringen på de sterke reaksjonene når anlegg som var uten krigsviktighet ble ødelagt, som gjødsselfabrikkene på Herøya og Rjukan.

Protestene ga resultater i det Forsvarets Overkommando begynner forhandlinger med britiske instanser om nye retningslinjer rundt valg av nye mål. De norske myndighetenes samarbeid ble etter angrepet tatt opp til revisjon for å sikre at det norske synspunktet alltid ville stå klart for de som skulle velge ut bombemål. Resultatet ble en ordning med britiske Target Committee der noen forutsetninger ble avklart. De skulle utvikle en helt ny liste over industrielle som Forsvarets Overkommando skulle være med å forme.¹⁵³ Norske myndigheter får også komme med regelmessige kommentarer og forslag til endringer i britenes mållister og hvilken prioritet målene blir gitt. De skulle også, slik de hadde avtalt om Herøya våren 1943, ha en spesiell merking på mållistene ved mål som ikke skulle bombes, fordi andre angrepsmetoder var under planlegging eller fordi målet ved det tidspunktet var av liten betydning som følge av stans i produksjon eller lignende.¹⁵⁴ I tillegg kunne de spesifisere presisjonsnivå. Det er tydelig at det var en viss åpenhet for norske interesser blant britene da interne brev viser at de fjerner det de kaller «marginale mål», som Kongsberg Våpenfabrikk og Christiania Spigerverk, for å holde listen relativt kort.¹⁵⁵

¹⁵² Njølstad 2012: 264

¹⁵³ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. «*Bomb targets in Norway*». Brev C. K. Squires til Flight Lieutenant Rota i Air Ministry. Datert 30. september 1943

¹⁵⁴ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0060. Mappe: Bombing i Norge – «Target Committee». Notat datert 20. November 1943. Tittel "Bombing i Norge av US Air Force"

¹⁵⁵ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. «*Bomb targets in Norway*». Brev C. K. Squires til Flight Lieutenant Rota i Air Ministry. Datert 30. september 1943

Denne nye ordningen var en slags videreføring av de gamle ordningene, men denne gangen med et mye fastere rammeverk der norske myndigheter får en formell innflytelse over bombemålslistene utover den uformelle informasjonsutvekslingen fra tidligere år. Samtidig blir også kommunikasjonskanalene mer formaliserte.

I september i 1943 sendte FO lister over mål med forskjellige prioriteringer til Air Ministry, men til tross for at dette var noe som de var blitt enige om på forhånd og til tross for at FO sendte flere purringer, tok det lang tid å få svar fra britene med offisiell godkjenning.

Allikevel hadde FO inntrykk av at norske vurderinger angående valg av bombemål ble tatt på alvor.¹⁵⁶ Derfor var det sjokkerende når Vemork og Rjukan, som var merket for sabotasje av SOE, ble bombet.

3.2 Fra vondt til verre: Bombingen av Vemork og Rjukan

16. november 1943 kom 147 B-17 29 B-24 Liberators fra US Eighth Air Force inn mot Kjeller Flyplass, som var deres hovedmål. Da det viste seg at Kjeller Flyplass lå under skydekke og dermed ville være vanskelig å treffe, snudde bombeflyene mot det oppgitte sekundære målet, Vemork Kraftstasjon utenfor Rjukan. De slapp totalt 711 bomber over området og 21 personer mistet livet. Årsaken var at bombingen var langt fra presis og flere bomber traff boligområder ved Rjukan, samt kraftverket og gjødsselfabrikken på Såheim i Rjukan sentrum. Anleggene på Vemork og Rjukan ble påført svært store skader. Men tungvannsproduksjonen, som var målet, ble ikke truffet da det var beskyttet av mange etasjer over seg. Dette hadde norske myndigheter advart om.¹⁵⁷

Det var sterke reaksjoner til angrepet hjemme i Norge. Allerede dagen før angrepet hadde ledelsen i den norske hjemmefronten sendt et skriv til norske myndigheter i Storbritannia der de gikk med på å utføre militære aksjoner i Norge, men at det var særdeles viktig at de ble ansett som nødvendige krigsviktige aksjoner, og at de var godkjent av myndighetene i «utefronten».¹⁵⁸ Dette minnet om det samme norske soldater hadde uttrykt før opprettelsen av ANCC, i respons til kommandoraidene. De skriver i det som var kjent som «felleskrivet»:

«Det norske folk vil bære de ofre som hensynet til en effektiv krigføring legger på det. Tapene ved de allierte bombeangrepene mot Victoria Terrasse, mot Knaben, Trondheim og Herøya og represaliene

¹⁵⁶ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0093: Forsvarets organisasjon - rapporter, 1942-1945. Del V: *Alliert bombing av industrielle mål i Norge*: 8

¹⁵⁷ Bjørn Hafsten, Bjørn Olsen, Ulf Larstuvold og Sten Stenersen. 2005: 210

¹⁵⁸ Olav Riste. II: *1942-1945: Veggen Heim*. 1994: 40

etter kampen mot det tyske politi i Telavåg, har ikke frembrakt noen reaksjon. Men respekten for menneskeliv er grunnfestet i norsk mentalitet og folket reagerer mot aksjoner som medfører unødvendige eller uforholdsmessige ofre.»¹⁵⁹

Det var tydelig at norske myndigheter bekymret seg for reaksjonen på angrepet på Rjukan hos motstandsbevegelsen i Norge. I en melding til Utenriksdepartementet to dager etter angrepet ba den norske legasjonen i Stockholm, som hadde tett kontakt med informanter i Norge, om lov til å erklære overfor dere forbindelser, at bombingene av Herøya og Rjukan fant sted uten forhåndsvarsel til norske myndigheter og derfor ble utført uten at det var gitt samtykke fra deres side.¹⁶⁰

En av de viktigste grunnene til at mange reagerte på bombingene av Herøya og Rjukan var påvirkningene det hadde på norsk landbruk. Norske myndigheter i London var svært bekymret for den norske matsituasjonen og faren for hungersnød i landet. Et eksempel på dette var den tidligere nevnte bekymringen for den norske befolkningens fettreserver i landet. Norske myndigheter mente bombingene av kunstgjødsselfabrikken på Rjukan kunne være katastrofal for norsk landbruk og matsituasjonen i Norge. De mente at ødeleggelse av Vemork ville stanse 70% av Norsk Hydros vannstoffproduksjon, som betyr nedsettelse i Norsk Hydros kunstgjødselproduksjon på ca. 70%. Og Norsk Hydro var den viktigste produsenten av kunstgjødsel i Norge.¹⁶¹

Bombingen av Knaben Molybdengruver samme dato møtte ikke samme respons fra norske myndigheter. Produksjonen ved dette målet hadde norske myndigheter allerede i 1942 pekt ut som av veldig høy prioritet. Norge var Tysklands viktigste kilde molybden, som ble brukt i stållegeringer.¹⁶² I listen som FO utviklet på dette tidspunktet var Knaben Molybdengruver markert med høyeste prioritet.¹⁶³ Da Trygve Lie møtte Laurence Collier etter angrepet sa han, i sterk kontrast til kommentarene hans om Rjukan og Vemork, at var han glad for vellykketheten av bombingene av Knaben, som han anså som et krigsviktig mål.¹⁶⁴ Dette

¹⁵⁹ Som sitert i: Olav Riste. II: 1942-1945: Vegen Heim. 1994: side 40

¹⁶⁰ Riksarkivet. RA/S-2259/Dye/L10617. Mappe: Bombingen av Norge. 1949. Bind I. Melding fra Legasjonen i Stockholm. «Bombingen av Rjukan og Herøya». Datert 18. november 1943

¹⁶¹ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0060. Mappe: Bombing i Norge – «Target Committee». «*Bombing i Norge av US Air Force*». Notat datert 20. November 1943.

¹⁶² RA/RAFA-1920/Da/L0114 - Komiteer, utvalg, forhandlinger, 1942: s. 274

¹⁶³ The National Archives. London. ADM 1-16347. «*List of possible objectives for air attack in Norway prepared in conjunction with the Ministry of Economic Warfare*». Datert «april 1944».

¹⁶⁴ The National Archives, London. AIR 2-8002. Brev fra Laurence Collier til Anthony Eden. Datert 2. desember 1943

understreker strategien til norske myndigheter om å ikke protestere mot mål som var spesielt viktige for Tysklands krigsinnsats.

Et av Tronstads hovedmål var å hindre luftbombing av Vemork, som de allierte lenge hadde planlagt å bombe. Han ønsket å planlegge en sabotasje av tungtvannet og at denne planen skulle være enda klarere enn sabotasjeplanene for Herøya.¹⁶⁵ Han var vellykket i å få både tungtvannsfabrikken på Vemork og kunstgjødsselfabrikken på Rjukan merket som mål med alternative fremgangsmåter for angrep, i likhet som med Herøya. Njølstad skriver at Tronstad i slutten av oktober var fornøyd med progresjonen av drøftelsene og at han hadde fått gjentatte forsikringer fra britene om at ingenting ville skje med Vemork eller Rjukan uten at de skulle få vite det.¹⁶⁶ I ettertid refererer Oscar Torp og Forsvarets Overkommando til dette som mål de var enige med de allierte om at var unntakelser fra listen.¹⁶⁷

I forkant av angrepet hadde Tronstad og Forsvarets Overkommando som sagt planlagt å ødelegge tungtvannet på en mer treffsikker måte. Tronstads idé var å blande litt olje i tungtvannet, som angivelig ville gjøre det ubrukelig for tyskernes formål. Dessuten mente de at luftbombing aldri ville kunne nå de lavere etasjene, der tungtvannsproduksjonen fant sted. Fra norsk side stilte man seg fullstendig uforståelig overfor valget om å bombe anlegget når den tidligere sabotasjeaksjonen i februar 1943, Operasjon Gunnerside, i dag kjent som Tungtvannssaksjonen, hadde vært vellykket i å ødelegge tungtvann tilsvarende ca. 7 måneders produksjon.¹⁶⁸

På tross av forhandlingene med Forsvarets Overkommando Tronstads sabotasjeplaner, planla de allierte allikevel luftbombing av Vemork, med bevisst hemmelighold overfor nordmennene.¹⁶⁹ Ordren kom fra øverste hold i det britiske systemet. Selve US Eighth Air Force hadde ikke planlagt å angripe Vemork, grunnet tidligere sabotasje, men britiske Chief of Air Staff, Sir Charles Portal, skrev til lederen i den amerikanske bombeskvadronen, general Eaker, rett før angrepet og ba dem om å angripe målet med høy prioritet.¹⁷⁰ De allierte var svært bekymret for at tyskerne skulle utvikle atomvåpen og ønsket ikke å ta noen sjanser.

¹⁶⁵ Njølstad 2012: 263

¹⁶⁶ Njølstad 2012: 265-266

¹⁶⁷ The National Archives. London. AIR 2-8002. Brev fra Laurence Collier til Anthony Eden. Datert 26. november 1943.

¹⁶⁸ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0060. Mappe: Bombing i Norge – «Target Committee». *“Bombing i Norge av US Air Force”*. Notat datert 20. November 1943.

¹⁶⁹ Ketil Gjølme Andersen 2005: 428

¹⁷⁰ The National Archives, London. AIR 2-8002. Møtetreferanse med tittel «Attack on Fertiliser Works at RJUKAN by U.S.A.A.F. Signert av D. D. B. Ops. Signatur ikke lesbar. Datert 9. desember 1943

Disse bekymringene var svært hemmelige. De hadde fått høre opplysningene om at produksjonen av tungtvann igjen var i gang på Vemork og de regnet med at sabotasjen som tidligere hadde vært så effektiv nå ville være vanskelig med hevet vakthold og forsvar av anlegget.¹⁷¹ Laurence Collier innrømmer i et brev til Trygve Lie i etterkant av angrepet at britisk og amerikansk kommando visste om planene som forela for sabotasje på Vemork, men bestemte at bombing ville være mer passende. Han hevder at de hadde fått informasjon om at tysk sikkerhet ved anlegget hadde blitt hevet så betraktelig at de anså ny sabotasje som umulig.¹⁷²

Samtidig viste det seg at gjødsselfabrikkene, både den som hadde blitt bombet på Herøya og den på Rjukan, var langt viktigere for de allierte enn det norske myndigheter på dette tidspunktet forutså. Blant annet var produksjonen av nitrat og andre kjemiske stoffer sett på som krigsviktig av de allierte og uten at norske myndigheter var klar over det, hadde fabrikkene stått på de alliertes mållister, skriver Ketil Gjørme Andersen. Både Njølstad og Gjørme Andersen påpeker at i rapporten etter angrepet var det ingen tegn til at gjødsselfabrikken ikke hadde vært et mål.¹⁷³ Gjørme Andersen bruker dette som argument for at bombing av Rjukan ikke dreide seg om misforståelser, men i stedet å forhindre nitratproduksjonen, som var viktig for tysk våpenindustri og økonomi. Han spekulerer også i om kraftstasjonen i Rjukan kan ha vært målet i Rjukan, heller enn gjødsselfabrikken.¹⁷⁴

Selv om de allierte hadde grunner til å bombe anleggene på Rjukan, var treff på byen 16. november 1943 en feil. Amerikanske USAAF oppgir til britiske Directorate of Bombing Operations, Sidney Osborne Bufton, i etterkant av bombing, at fabrikken i Rjukan ikke var blant de oppgitte målene i forkant av angrepet. Det var tre oppgitte mål, nemlig Knaben Molybdengruver, Kjeller Flyplass og kraftstasjonen på Vemork. Hovedmålet for operasjonen var Kjeller Flyplass, men det var fullstendig dekket av skyer ved ankomst ved målet, så de snudde mot det sekundære målet, Vemork. Det var spesifikt ikke noe «*last resort target*», noe mål som var ment å bombes i siste liten dersom ikke noe annet lot seg gjøre, så Rjukan var ikke noe slikt mål. Dersom de ikke kunne angripe, ville de ta med bombene tilbake til

¹⁷¹ Ketil Gjørme Andersen 2005: 427-430

¹⁷² Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. Brev fra Laurence Collier til Trygve Lie. Datert 4. januar 1944.

¹⁷³ Ketil Gjørme Andersen 2005: 427

¹⁷⁴ Ketil Gjørme Andersen 2005: 430

Storbritannia. De bombet det de trodde var Vemork og det virket som, etter USAAF sin mening, at det var en faktisk feiltakelse fra bomberne å treffe anlegget på Rjukan.¹⁷⁵

Til spørsmålet om hvorvidt fabrikken på Rjukan var krigsviktig for tyskerne eller ikke, skal Ministry of Economic Warfare ha oppgitt til Deputy Director of Bombing Operations, at norske myndigheter hadde rett i sin vurdering av målet, nemlig at det ikke var særlig krigsviktig. Den eneste mistanken de hadde om anlegget, handlet om at størsteparten av kapitalen var holdt av det tyske selskapet IG Farben, som de visste samarbeidet tett med tyske myndigheter. På et tidspunkt følte britiske myndigheter seg sikre på at nitratene som ble eksportert til Sverige og Danmark kunne finne veien til Tyskland. Men MEW mente i etterkant av angrepet på Rjukan, at det ikke var tilfellet.¹⁷⁶ Alt dette peker på at gjødsselfabrikken på Rjukan ikke var et prioritert mål for de allierte.

Alt dette er viktig bakgrunn for den norske regjeringens reaksjon på bombingene. Nemlig at de allierte bombet på tross av kjennskap om norske planer for sabotasje på Vemork, at de ikke bare traff Vemork, men også Rjukan, der sivile liv gikk tapt og en gjødsselfabrikk ble ødelagt og at norske myndigheter nettopp hadde fått klar beskjed fra den norske Hjemmefronten at ikke mer unødvendig bombing måtte finne sted.

3.3 Utenriksdepartementet intervenerte

Den norske eksilregjeringen reagerte kraftig på bombingene av Vemork og Såheim. Under regjeringsskonferanse 23. november 1943 ble bombingene av Rjukan og Knaben tatt opp av statsrådene. Der tok Torp opp at norske myndigheter hadde utarbeide en liste over mål som ikke skulle bombes uten å rådføre norske myndigheter, der «Rjukan» var oppført. Både bombingene av Rjukan og bombingene av Knaben skal ha skjedd uten at norske myndigheter visste om det på forhånd. I referatet fra møtet står det videre: «*En besluttet å ta spørsmålet opp ad diplomatisk vei. Det må protesteres kraftig mot amerikanernes fremgangsmåte, og især mot at vår overenskomst med dem er blitt brutt.*»¹⁷⁷ Den norske eksilregjeringen viste en kraftig reaksjon og ønsket å eskalere saken til det høyeste hold blant britiske myndigheter.

¹⁷⁵ The National Archives, London. AIR 2-8002. Møtereferanse med tittel “*Attack on Fertiliser Works at RJUKAN by U.S.A.A.F*”. Signert av D. D. B. Ops. Signatur ikke lesbar. Datert 9. desember 1943

¹⁷⁶ The National Archives, London. AIR 2-8002. Møtereferanse med tittel “*Attack on Fertiliser Works at RJUKAN by U.S.A.A.F*”. Signert av D. D. B. Ops. Signatur ikke lesbar. Datert 9. desember 1943

¹⁷⁷ RA/S-1005/A/Aa/L0002 - Referat fra regjeringsskonferanser, 1942-1943. Referat fra regjeringsskonferanse 23. november 1943

Det samme vises i Paul Hartmanns memoarer, der han skriver at enkelte spekulerte rundt amerikanernes intensjoner bak angrepet. Det var visst enkelte som hadde mistanke om amerikanerne hadde bombet av «forretningsmessige hensyn». Det ble hevdet at amerikanerne var i ferd med å utvikle sin egen kvelstoffindustri og ønsket å rydde en konkurrent av veien.¹⁷⁸ Det var nok i virkeligheten ikke noe de trengte å bekymre seg for, men det viste graden av misnøye blant regjeringsmedlemmene og at de kanskje heller ikke kjøpte argumentet om at bombingene bare var en feil.

Laurence Collier understrekte også denne misnøyen da han fortalte den britiske utenriksministeren Anthony Eden, om møter med Trygve Lie og Terje Wold. Han hadde møtt Wold utenfor Kingston House, der den norske regjeringen befant seg. Wold hadde nettopp kommet fra Stockholm, der han hadde vært i kontakt med ledelsen i Hjemmefronten. Han var visst enda mer opprømt enn Lie om skaden bombingene kan ha påført forholdet mellom britiske og norske myndigheter.¹⁷⁹

Trygve Lie møtte Laurence Collier tre dager etter regjeringsmøtet for å be om et møte med britiske utenriksminister Anthony Eden. Hovedsaken til Lie var bombingene av Rjukan og Vemork, som han var svært misfornøyd med. Lie forklarte til Collier at gjødsselfabrikken på Rjukan var svært viktig for gjenreisningen etter krigen, da det var en viktig eksport til andre nordiske land. Den var også viktig for Norges landbruk og dermed matsituasjonen. Collier skriver til Anthony Eden at Lie beskrev situasjonen slik at anleggets totale ødeleggelse ikke kunne sees på noe som annet enn en nasjonal katastrofe. Collier forstod det slik at bombingene hadde ført til en «politisk sensasjon» både innad i Norge og blant regjeringsapparatet i Storbritannia, helt fra Kongen og nedover.¹⁸⁰

Beskrivelsen av møtet gir verdifull innsikt i den norske regjeringens stilling til saken i forhold til Forsvarets Overkommando. Lie nevnte at Rjukan og Vemork hadde vært på en liste over «exempted targets», altså mål som ikke skulle bombes, slik Oscar Torp hadde nevnt under regjeringsmøtet. Trygve Lie hadde fått i oppdrag å finne ut akkurat hvilke avtaler som var brutt og hvem som hadde brutt dem. Lie hadde, ifølge Collier, brukt hele den morgenen 26. november på å avhøre den norske militære toppledelsen. Frem til da hadde de fått lov å

¹⁷⁸ Paul Hartmann. 1955: 139

¹⁷⁹ The National Archives, London. AIR 2-8002. Brev fra Laurence Collier til Anthony Eden. Datert 2. desember 1943

¹⁸⁰ The National Archives. London. AIR 2-8002. Brev fra Laurence Collier til Anthony Eden. Datert 26. november 1943.

drive bombesaker alene uten egen spesiell oppfølging fra Utenriksdepartementet. Collier skriver at Lie hadde blitt urolig over at det fremstod å ikke være noen skreven eller bindende avtale som krevde respekt av «exempt targets».¹⁸¹ Forsvarets Overkommando hadde altså fått lov til å ha ansvar for saken, men nå så regjeringen at ordningene de hadde kommet fram til ikke hadde vært nok. Trygve Lie og Utenriksdepartementet så seg nødt til å intervenere og legge diplomatisk press for å få i stand en bindende avtale.

Trygve Lie mente årsaken til problemet var at på både norsk og britisk side hadde de militære myndighetene og luftforsvarsmyndighetene ikke tatt nok hensyn til sivilbefolkningen, og at det var typisk at Air Ministry alltid prøvde å være sin egen lov. Nye ordninger var tydeligvis nødvendige. Og Lie sa tydelig fra at dersom ikke Air Ministry gikk med på å skjerme enkelte mål ville han kanskje be Eden tre inn i saken personlig.¹⁸²

Noe som er veldig interessant er at Collier skriver til Eden at det Lie sier om at det ikke finnes noen avtale, ikke er sant. Dersom Lie hadde rett, ville det bety at Air Ministry hadde et godt forsvar for hvorfor bombingene hadde funnet sted, men det var ikke tilfelle. Collier mente på dette tidspunktet at det var ingen tvil om at det fantes en avtale mellom norske forsvarsmyndigheter og Air Ministry, i alle fall verbalt. Han skrev at norske forsvarsmyndigheter hadde all grunn til å tro at den ville bli respektert.¹⁸³

Forsvarets Overkommando var også et ledd i å få regjeringsapparatet til å gå diplomatiets vei. Etter angrepet på Herøya, Vemork og Rjukan, bestemte forsvarssjef Hansteen seg for at Forsvarsdepartementet skulle be om begrunnelse for bombingene fra britiske myndigheter på en diplomatisk måte. Her er utgangspunktet, slik Hansteen foreslår det, at de krever en begrunnelse norske myndigheter kan bruke for å forklare angrepet overfor det norske folk. Norske myndigheter måtte begrunne hvorfor det var nødvendig, spesielt med tanke på at det var krigsviktig industri, og at her kunne den norske befolkningens holdning overfor de allierte og tyskerne stå på spill. Samt at det tross alt var nordmennene, både i London og hjemme i Norge, som visste best hva som var krigsviktig og ikke av norsk industri.¹⁸⁴

¹⁸¹ The National Archives. London. AIR 2-8002. Brev fra Laurence Collier til Anthony Eden. Datert 26. november 1943.

¹⁸² The National Archives. London. AIR 2-8002. Brev fra Laurence Collier til Anthony Eden. Datert 26. november 1943.

¹⁸³ The National Archives. London. AIR 2-8002. Brev fra Laurence Collier til Anthony Eden. Datert 26. november 1943.

¹⁸⁴ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0060. Mappe: Bombing i Norge – «Target Committee». Brev fra W. Hansteen til Forsvarsdepartementet. Datert 23. november 1943

1. desember 1943 sender Trygve Lie et memorandum til britiske myndigheter der han formelt klager på bombingene av Vemork, Rjukan og Herøya. Han forklarer hvordan anleggene til Norsk Hydro alltid har produsert for sivile formål, hvorav 95% har vært produksjon av kunstgjødsel. Utenom tungtvannet, hadde ikke noe av det blitt sendt til Tyskland. Han understrekte konsekvensene av bombing for nordmenn. Han skrev om hvordan anleggene var særdeles viktige for den okkuperte norske befolkningen, som i stor grad var lojale til de alliertes sak og hadde møtt tidligere allierte angrep med entusiasme. Norsk mattilgang var vanligvis helt avhengig av import, som var vanskelig med den allierte blokaden. Derfor var hjemmeproduksjon viktig, og dermed var gjødsel helt nødvendig for den norske matsituasjonen, som allerede var prekær. Dessuten var kunstgjødselen fra Norsk Hydro en av landets viktigste eksportvarer, som var viktig for handelsbalansen med Sverige og Danmark, og muligheten for å importere matvarer fra dem. Den samme eksporten ville være viktig for etterkrigstiden og Norges kapasitet til å forsyne seg selv med nok mat.¹⁸⁵

Trygve Lie viste allikevel overfor britiske myndigheter at han hadde forståelse for situasjonen de britiske myndighetene var i og nødvendigheten av å føre total krig til siste slutt. Det var en linje norske myndigheter var med på. Han understrekte at norske militære eksilmyndigheter alltid hadde gjort sitt ytterste for å bistå alliert krigføring der de kan, og refererte til innhenting av informasjon om industriallegg. Flere av disse anleggene hadde blitt angrepet på initiativ fra norske myndigheter, påpeker Lie. Og norske eksperter med den høyeste anseelse hadde dedikert alle sine evner til dette arbeidet, med gode resultater.¹⁸⁶

Lie refererer til Torps bestemmelser i 1942 når han sa at norske myndigheter hadde blitt inspirert av betraktningen om at de bare gjennom et nært samarbeid med de allierte, og ved å ta i bruk til det fulle all tilgjengelig teknologisk kunnskap, kunne de allierte oppnå målene sine med minst mulig tap av liv og materiale. Lie anså bombingene av Rjukan, Vemork og Herøya for å være ute av proporsjon i forhold til målene som ble oppnådd. Her nevnte han den planlagte sabotasjen av Herøya lettmetallfabrikk. Angående tungtvannet på Vemork skrev han at bombing ikke var klokt da fabrikkene var beskyttet fra luftangrep, og tidligere sabotasje

¹⁸⁵ The National Archives. London. AIR 2-8002. Memorandum fra Royal Norwegian Ministry of Foreign Affairs. Tittel: "AIDE-MEMOIRE – The bombing of industrial targets in Norway". Datert 1. desember 1943

¹⁸⁶ The National Archives. London. AIR 2-8002. Memorandum fra Royal Norwegian Ministry of Foreign Affairs. Tittel: "AIDE-MEMOIRE – The bombing of industrial targets in Norway". Datert 1. desember 1943

hadde vært effektivt og presist. Norsk innsats i planlegging og utførelse av den operasjonen viser også deres innsats i å stanse tungtvannproduksjonen.¹⁸⁷

Han går videre til å ta opp ordningen Forsvarets Overkommando hadde fått i stand etter Herøya-bombingen og hvordan bombingen 16. november skjedde på tross av dette uten å først snakke med norske myndigheter. Gjødsselfabrikken på Rjukan var heller ikke involvert i tungtvannproduksjonen på noen måte. Lie forklarer dermed hvordan bombingen av Rjukan gjort dypt inntrykk på den lojale befolkningen i Norge og andre nordmenn som kjempet med allierte på andre fronter. Han understreker altså igjen norske bidrag til de alliertes sak. Hos disse nordmennene fantes det stor forvirring og liten forståelse for at bombingen kunne være krigsviktig. Lie underbygger dette argumentet ved å påpeke meldinger fra okkuperte Norge som bekrefter dette. Noen av disse meldingene etterspurte at norske myndigheter skulle offentliggjøre at angrepet skjedde uten deres samtykke. Dermed demonstrerer Lie hvordan den norske eksilregjeringen er tvunget til å ta stilling til saken og grunnlaget deres for protesten. Lie legger vekt på at disse meldingene burde vært tatt alvorlig, da andre tidligere angrep på Norge fra de allierte, hadde blitt møtt med entusiasme fra den norske befolkningen.¹⁸⁸

Det er tydelig at Trygve Lie hadde troen på at henvendelsen kunne ha effekt. Han skriver i et notat 2. desember 1943 at det var hans oppfatning at Collier var enig i den norske oppfatningen og at han lovet å arbeide så raskt han kunne med saken.¹⁸⁹

Trygve Lie hadde rett i at Collier ville tale deres sak. I det Collier mottok memorandumet, videresendte han det til Eden. Her henviste Collier til at bombingen av Herøya sommeren samme året og at intensjonen både hos norske og britiske forsvarsmyndigheter var å forhindre at det ville skje igjen. Men ordningene som kom ut av det, var ikke bindende overfor Air Ministry og avtalen om «*exempted targets*» var ikke noe annet enn verbal. Allikevel forstod Collier det slik fra Forsvarets Overkommando at avtalen hadde nevnt gjødsselfabrikken på Rjukan og det ikke måtte bombes uten rådføring med norske myndigheter først. Men dette var ikke lenger det viktigste for Lie, det viktigste var nå, etter Colliers tolkning, at den neste

¹⁸⁷ The National Archives. London. AIR 2-8002. Memorandum fra Royal Norwegian Ministry of Foreign Affairs. Tittel: «*AIDE-MEMOIRE – The bombing of industrial targets in Norway*». Datert 1. desember 1943

¹⁸⁸ The National Archives. London. AIR 2-8002. Memorandum fra Royal Norwegian Ministry of Foreign Affairs. Tittel: «*AIDE-MEMOIRE – The bombing of industrial targets in Norway*». Datert 1. desember 1943

¹⁸⁹ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0060. Mappe: Bombing i Norge – «Target Committee». Notat undertegnet Trygve Lie. Datert 2. desember 1943

avtalen de eventuelt fikk i stand måtte være bindende. Videre nevner han at Lie ikke krevde vetorett, bare rett til rådføring. Dette mente Collier man ikke kunne avvise, med tanke på deres status som alliert og medstridende i krigen. Han understreket nordmennenes tidligere innsats for å samarbeide med britiske myndigheter om bombing og sabotasjeaksjoner i Norge, til stor kostnad for norske liv og eiendom. Dessuten, mente Collier, var det spesielt viktig å finne ut av hvordan det kunne ha seg at disse målene ble bombet, med tanke på reaksjonene fra den norske hjemmefronten. Uavhengig av avtaler eller ikke, burde britiske myndigheter ha vært klar over viktigheten av målene for norsk sivil liv.¹⁹⁰

Det var tydelig at uansett hvordan britiske og amerikanske myndigheter anså gjødsselfabrikken, var norske myndigheter klare på at de var av lite nytte til tysk krigsinnsats. Senere når man begynte å merke mållistene med norsk synspunkt på prioriteringer, var ikke Herøya og Rjukan inkludert, fordi de allerede var blitt bombet, men i forklaringer av det nye merkingssystemet ble det tatt i bruk eksempler på de forskjellige prioriteringsnivåene. Her ble Norsk Hydros kvelstoff-fabrikk (hvorav anleggene på Herøya og Rjukan var en del) brukt som eksempel på lavest mulig prioriteringsmerking, nemlig mål av meget lav prioritet og av forholdsvis liten betydning for tyskerne.¹⁹¹

6. desember 1943 mottok underministeren i Air Ministry en kopi av Trygve Lies memorandum via en henvendelse fra det britiske utenriksdepartementet (Foreign Office), på initiativ fra visestatsminister Clement Attlee. Her repeteres Lies hovedpunkter. Den sterke reaksjonen fra norske myndigheter blir understreket for Air Ministry: «*It will be observed that the Norwegian Government are seriously indisposed in regard to this matter and that they state that is has caused quite a stir inside Norway*».¹⁹² Foreign Office ønsket at Air Ministry skulle utarbeide et svar som kunne berolige norske myndigheter og den norske hjemmefronten.¹⁹³

I et referat signert av britiske Deputy Director of Bombing Operations fra 9. desember 1943, stod det at britiske myndigheter heller ikke kunne finne noen bevis på verbal eller skriftlig avtale om å ikke bombe gjødsselfabrikken på Rjukan. I denne tidlige fasen av interne britiske

¹⁹⁰ The National Archives, London. AIR 2-8002. Brev fra Laurence Collier til Anthony Eden 2. desember 1943

¹⁹¹ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. Notat til general W. Hansteen, om fastsettelse av bombemål i Norge. Datert 6. desember 1943

¹⁹² The National Archives, London. AIR 2-8002. Brev fra Foreign Office til «under-secretary of state for air» i Air Ministry. Datert 6. Desember 1943

¹⁹³ The National Archives, London. AIR 2-8002. Brev fra Foreign Office til «under-secretary of state for air» i Air Ministry. Datert 6. desember 1943

diskusjoner, var det ikke så stor vilje til å ettergi krav fra norske myndigheter. Den nevnte D.D.B.Ops foreslo på dette tidspunktet at norske myndigheter bare burde bli rådført når de trengte informasjon om et mål i Norge. Allikevel understreket han at saken var politisk sensitiv og krevde flere innspill.¹⁹⁴

11. desember hadde Air Ministry gjort klart det første utkastet til svar til norske myndigheter, som de ville sende til Foreign Office og Laurence Collier. Her stod hovedpunktene av det som skulle bli forslaget fra britisk side, blant annet at britiske myndigheter skulle utvikle en fullstendig liste av bombemål for tilbakemelding av norske myndigheter.¹⁹⁵ Utkastet ble bredt sirkulert mellom britiske instanser, da saken ble beskrevet som «*of considerable political importance*».¹⁹⁶ Enkelte blant britiske myndigheter protesterte mot noen av punktene. Ordningen med å sende en fullstendig liste ble møtt med bekymringer om at det ville være veldig vanskelig å bombe Norge i fremtiden uten forvarsel til norske myndigheter uten at det ville skape enda flere dårligere følelser hos norske myndigheter. Derfor ble viktigheten av å informere norske myndigheter understreket, dersom det ville bli nødvendig å angripe et mål norske myndigheter ønsket å bevare.¹⁹⁷ Listen ville derfor, etter oppfatningen av enkelte i det britiske regjeringsapparatet på dette tidspunktet, ikke være en garanti for at de allierte ikke ville bombe noe som norske myndigheter ikke ønsket å bombe.

Men denne bekymringen ble slått ned da det ble sett på som umulig å tilby norske myndigheter noe mindre enn det som var blitt foreslått i utkastet, om de ønsket at norske myndigheter skulle gå med på det. Ordningen burde gå bra så lenge listen som ble utviklet av britene var fullstendig nok. Og om listen ikke var det, hadde de en «*escape clause*», som handlet om at britiske myndigheter kunne legge til mål med bakgrunn i grunner og detaljer som ikke kunne deles med norske myndigheter. Dessuten ville de ikke tillate ad hoc rådføring med norske myndigheter, eller at norske myndigheter kunne ha innvirkning på om det målet skulle bombes eller saboteres.¹⁹⁸ Bekymringen om at britiske myndigheter ville være for begrenset av ordningen med norske myndigheter, ble derfor møtt med argumentet om at

¹⁹⁴ The National Archives, London. AIR 2-8002. Møtereføring med tittel “*Attack on Fertiliser Works at RJUKAN*” by U.S.A.A.F. Signert av D. D. B. Ops. Signatur ikke lesbar. Datert 9. desember

¹⁹⁵ The National Archives, London. AIR 2-8002. Tittel: «*Foreign Office*». Utkast av brev til Foreign Office merket 3A og «C.M.S. 340/S.6.»

¹⁹⁶ The National Archives, London. AIR 2-8002. Punkt 3 under dokument med tittel «*Attack on Fertiliser Works at RJUKAN* by U.S.A.A.F.» Datert 11. desember 1943

¹⁹⁷ National Archives, London. AIR 2-8002. Notat av A.C.A.C.(Ops.) ment for D.C.A.S. Datert 13. desember 1943. Signaturen er ikke lesbar.

¹⁹⁸ Archives, London. AIR 2-8002. Notat av D.C.A.S ment for A.C.A.S. Datert 13. desember 1943. Signaturen er ikke lesbar.

avtalen i virkeligheten ga britiske myndigheter mye frihet og spillerom. Samtidig ville den ettergi nok til norske myndigheter til å berolige dem.

Britiske myndigheter diskuterte kort muligheten for å forsvare bombingene av Rjukan mer bestemt. Foreign Office hadde møtt med Ministry of Economic Warfare og lært at gjødsselfabrikkens eksport til Sverige, noe som dermed ville ha forbedret tyskernes posisjon til å importere nødvendige produkter fra Sverige. Dette ville kunne blitt brukt som argument for at skade på Rjukan-fabrikken direkte forhindret Tysklands krigsinnsats. Men, britiske myndigheter valgte å ikke gjøre dette og heller lene seg på linjen om å gi norske myndigheter en ærlig innrømmelse av å ha bombet feil.¹⁹⁹

Etter hvert ble Air Ministry enige om hvordan de ville foreslå å svare Trygve Lie. Alvoret i saken var tydelig for dem. Ettersom ordningene etter Herøya var blitt brutt, ønsket norske myndigheter nå en fast avtale, «*otherwise they could not answer for the future of Anglo-Norwegian relations*», skrev britiske myndigheter om saken.²⁰⁰ Det er klart for dem at norske myndigheter synes denne saken var så viktig at den kunne risikere å ødelegge all tillit som hadde blitt bygget opp de siste par årene. Air Ministry ville fortsatt gå for linja om at angrepet var en ærlig feil og foreslå å etablere en fullstendig liste over bombemål i Norge. Her ville de gi stor vekt på norske synspunkter over hvilke mål som burde fjernes. De ville også passe på å takke ordentlig for samarbeidet norske myndigheter hadde stilt med i planlegging og utføring av operasjoner. Men, de måtte påpeke at i enkelte tilfeller ville det være nødvendig å gjøre et angrep av grunner norske myndigheter ikke kunne få vite. Dette handlet nok delvis om risiko for å lekke informasjonskilder til tyskerne og andre hemmelige hensyn, men også om å gi seg selv en «escape clause», dersom de ville legge til flere mål. De ville heller ikke kunne garantere at det ikke ville bli gjort feil. Air Staff og Air Ministry var enige om at dette var så langt de var villige til å strekke seg, strikken kunne ikke bli strukket noe lenger enn dette. Men de hadde god tro på at norske myndigheter ville kunne gå med på en ordning som dette, da de norske ikke krevde vetorett ved angrepene.²⁰¹

3.4 Forsvarets Overkommandos respons på bombingene 16. november 1943

¹⁹⁹ Archives, London. AIR 2-8002. Notat ment for A.U.S.(A). Under punkt 6. Datert 14. desember 1943. Signaturen er ikke lesbar.

²⁰⁰ National Archives, London. AIR 2-8002. "S. of S". Punkt 10. Datert 20. desember. Signatur ikke lesbar.

²⁰¹ National Archives, London. AIR 2-8002. "S. of S". Punkt 10. Datert 20. desember. Signatur ikke lesbar.

På tross av regjeringens og Utenriksdepartementets intervensjon i saken, fortsatte Forsvarets Overkommando å bygge på forhandlingene fra tidligere på høsten, også etter angrepet på Rjukan og Vemork 16. november 1943. Noe av det første de gjorde i denne perioden etter angrepet var å etablere en egen komite som skulle behandle spørsmål om bombemål i Norge.

Etter å ha erfart misnøyen den norske regjeringen viste etter bombingene av Vemork og Rjukan 16. november var det faktisk britene som tok initiativ til å få til en endring i ordningen som hadde blitt oppnådd tidligere på høsten. De mente det burde komme klarere frem hvilke mål i Norge de norske myndigheter anså som krigsviktig for tyskerne, det at de ville gå med på luftbombing selv om det måtte føre til økt påkjenning for folket hjemme i Norge. Derfor inviterte de norske myndigheter til å kommentere på «Norwegian Station List» og dermed komme med månedlige oppdateringer.²⁰²

Bombemålkomiteen²⁰³ var et initiativ fra FO IV basert på dette forslaget fra britisk side, som skulle gjøre jobben med å kommentere denne listen, og ble opprettet i løpende kontakt med Air Ministry.²⁰⁴ Det var ledet av samme mann som ledet FO IV, oberstløytnant Bjarne Øen. Professor Leif Tronstad, som hittil hadde vært aktivt engasjert i spørsmålet om industrielle og strategiske bombemål, var også en del av komiteen. Fra FO II, som var avdelingen i Forsvarets Overkommando som hadde ansvar for etterretning, var oberstløytnant Ragnald Alfred Roscher-Lund, leder for FO II, og kaptein S. Kaaran, som var sjef for FO II sin industriavdeling. Komiteen skulle ha løpende kontakt med britiske Air Ministry via den kjente kontakten Squires, som var til stede under møtene.²⁰⁵

Hovedmålet med opprettelsen av bombemålkomiteen kan man først se spor av i et notat fra 6. desember 1943 fra FO IV til general Hansteen om fastsettelsen av bombemål i Norge. Der gjennomgår de det daværende utgangspunktet rundt valg av bombemål og framgangen med britene. Helt til slutt i notatet står det følgende: «*Spørsmålet om hvem som fra norsk side skal oppnevnes for ivaretagelse av de norske interesser bør gjøres gjenstand for nærmere drøftelse*». Punktet er skriblet over med blyant og under står det skrevet for hånd om forslag

²⁰² Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. Notat til general W. Hansteen, om fastsettelse av bombemål i Norge. Datert 6. desember 1943

²⁰³ I kildene blir denne komiteen kalt både «bombemålkomiteen», «targetkomitten» og «norsk target committee». Det blir også forkortet til T.K. enkelte ganger. Jeg har valgt å referere til det som «bombemålkomiteen» for å tydeligere skille det fra britiske «Target Committee».

²⁰⁴ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. Notat fra FO IV om opprettelsen av en bombemålkomite. Datert 11. januar 1944. Signert Bjarne Øen.

²⁰⁵ Njølstad 2012: 291

fra FO IV om at det oppnevnes en «Target»-komité og lister opp medlemmene og første møtetidspunkt.²⁰⁶ Målet med komiteen var klar: ivaretagelse av norske interesser, altså beskyttelse av norsk industri så langt det lot seg gjøre. Det at kaptein Kaaran ble valgt til komiteen, understreker komiteens oppgave. Han hadde jobbet med utredninger om konsekvenser av bombing av industrielle mål på sivilbefolkningen og var også tilknyttet Forsynings- og gjenreisningsdepartementet. En som Kaaran var utvilsomt svært viktig for en av komiteens kjerneoppgaver: nemlig bevaring for etterkrigstiden.²⁰⁷

Komiteens ansvarsområder var todelt, for det første skulle de gjennomgå og supplere de tidligere oppsatte listene med kommentarer over bombemål i Norge, for det andre skulle de få i stand en fast ordning med Air Ministry slik at «Norwegian Station List» som britene hadde utarbeidet, skulle ha rask tilgang på de siste opplysningene fra norsk etterretning og bli oppdatert med hensyn til norske interesser og synspunkter. Saken skal ha bli diskutert mellom FO IV og Air Ministry på forhånd og de ble enige om en arbeidsordning i komiteens første møte 10. desember 1943.²⁰⁸ Det er verdt å merke seg at FO IV her skriver at hensikten ved ordningen var *ikke* å ha en bindende avtale som fullt ut sikret mot at bombing ble foretatt av mål i Norge som norske myndigheter ikke ønsket. Det gikk imot det Trygve Lie på dette tidspunktet tydelig ønsket. Ordningen skulle sikre at synspunktene deres kommer frem til riktige instanser i Air Ministry som behandlet bombemålene, her beskrevet som britiske Target Committee og Director of Bombing Operations, Sidney Osborne Bufton, samt at henvendelsene som kom fra norske myndigheter skulle passe inn i arbeidsordningene til britene og at arbeidet skulle lettes på begge sider.²⁰⁹ Dette er interessant ettersom dette var en fremgangsmåte og en ordning som stod i kontrast til det Utenriksdepartementet ønsket, som var en fast avtale. Dette at FO ønsket å få til en ordning som skulle lette arbeidet på begge sider viser hvordan de tenkte mer praktisk enn Utenriksdepartementet rundt spørsmålet om valg av bombemål. De visste nok at det ville være en mye lavere sjanse for å få innflytelse om de gjorde de alliertes arbeid og beslutningsprosesser ytterligere kompliserte.

²⁰⁶ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. Notat til general W. Hansteen, om fastsettelse av bombemål i Norge. Datert 6. desember 1943

²⁰⁷ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0093: Forsvarets organisasjon - rapporter, 1942-1945. Del V: *Alliert bombing av industrielle mål i Norge: 5*

²⁰⁸ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. Notat fra FO IV om opprettelsen av en bombemålkomite. Datert 11. januar 1944. Signert Bjarne Øen.

²⁰⁹ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. Notat fra FO IV om opprettelsen av en bombemålkomite. Datert 11. januar 1944. Signert Bjarne Øen.

FO IV etterspurte svar fra britene om synspunktene som komiteen fremførte ville bli lagt til grunn ved valg av bombemål i Norge, og om de kunne gå ut ifra at bombing ikke ville bli foretatt når Forsvarets Overkommando har frarådet dette, av hensyn til at norske interesser ville bli uforholdsmessig skadelidende, sammenlignet med den skade den ville påføre tyskerne.²¹⁰ Dette fikk de aldri svar på av britiske myndigheter.²¹¹

Jeg vil argumentere for at man her skimter en viss tiltro til britene hos Forsvarets Overkommando, mer enn det man ser hos Utenriksdepartementet. De tenkte at det ikke ville være nødvendig med en fastsatt avtale, men at det var nok å etterkomme britenes behov for riktig informasjon og at om de presenterte dette på en nøytral måte og kommuniserte norske synspunkter og bekymringer på en saklig og fornuftig måte, ville det være nok til at britiske myndigheter ville kunne etterkomme det, og dermed også amerikanske myndigheter.

Det første arbeidet komiteen gjorde var å gjennomgå denne «Norwegian Station List», noe de hadde avtalt med Air Ministry og Air Intelligence på forhånd. Listen var på hele 36 industrielle mål.²¹² De behandlet bare industrimål og kommenterte hva slags prioritet målene burde ha, altså målets betydning for tysk krigføring. Dette var basert på «nøytral vurdering av det tilgjengelige etterretningsmateriale».²¹³ Dette følger tilnærmingen FO alltid hadde hatt angående forsyning av informasjon om bombemål til de allierte. Bombemålkomiteen grep også muligheten til å gjøre rede for forskjellige ting som ville kunne begrense bombing, i tillegg til den «nøytrale» informasjonen. Det var «spesielle hensyn» som gjorde at mål ikke hadde sin «normale prioritet», altså midlertidige ting som gjorde målet mindre viktig og det var «spesielle norske interesser» som i tilfelle talte imot bombing. I tillegg gjorde de rede for graden av presisjon som var nødvendig ved et mål, og dette målte de etter hvor nærme målet var i forhold til boligstrøk.²¹⁴ Her kan vi altså se både hensyn til norske interesser, bevaring av norsk industri for etterkrigstiden, og hensyn til den norske sivilbefolkningen, ved å spesifisere

²¹⁰ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. Notat fra FO IV om opprettelsen av en bombemålkomite. Datert 11. januar 1944. Signert Bjarne Øen.

²¹¹ Riksarkivet. Utenriksdepartementets arkiver. RA/S-2259/Dye/L10617. 27. 6/7. Bombingen i Norge. 1949. Bind I. Møtereferat fra bombemålkomiteen. Datert 22. mai.

²¹² Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. T.K-11 Appendix B.

²¹³ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite.. Notat fra FO IV om opprettelsen av en bombemålkomite. Datert 11. januar 1944. Signert Bjarne Øen.

²¹⁴ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. Notat fra FO IV om opprettelsen av en bombemålkomite. Datert 11. januar 1944. Signert Bjarne Øen.

presisjonsgraden i forhold til boligbebyggelse. Et annet viktig moment er det Bjarne Øen skrev da han sendte denne listen til Verity i Air Ministry:

“Every effort has been made to avoid raising unnecessary issues and where no comment is made it is either because the importance of the plan to the Germans outweighs any Norwegian interests that may arise or because the plant has recently suffered attack and it is desired to withhold comment until the position is clarified.”²¹⁵

Øen tydeliggjorde at krigsviktigheten av målene var viktigere enn norske interesser og at norske myndigheter ikke ville ta opp unødvendige bekymringer. Han viste at norske myndigheter var på linje med britiske myndigheters mål og interesser, som var å vinne krigen. Dette var med på å skape velvillighet fra britisk side.

Listen bombemålkomiteen jobbet med listet bare industrielle mål. Det hadde ikke nødvendigvis FO noe problem med. FO diskuterte i denne perioden hvordan utarbeidelsen av en militær målliste kunne trekke oppmerksomheten noe bort fra de industrielle bombemålene i Norge.²¹⁶ Militære mål skulle etter hvert bli en del av de listene som man avtalte utover 1944 og militære mål var blant dem nordmennene gjerne ikke protesterte mot. Dette hang sammen med tilnærmingen om å vinne tillit hos britene. Det var vanskeligere å argumentere mot å ikke bombe militære mål, fordi flybaser og ubåtbunkere utgjorde konkrete trusler mot allierte styrke. Å argumentere mot slike mål ville virket useriøst av norske myndigheter. Målet deres var å forhindre at mål som ikke var krigsviktige ble bombet, og dermed argumentere på saklig grunnlag hvorfor forskjellige mål ikke var krigsviktige. Samtidig var det nok også sårn at å beskytte militære mål i Norge, som for eksempel ubåtbunkere, ikke var en del av norske interesser. I motsetning til industrielle anlegg ville ikke de gi noen økonomisk gevinst i fredstid.

Hvem hadde mest rett av Utenriksdepartementet og Forsvarets Overkommando, angående fremgangsmåte overfor britiske myndigheter? Forsvarets Overkommando hadde mye rett i å prøve å etterkomme de allierte beslutningsprosessene og gjøre arbeidsprosessen enklere for begge sider. At britene satt pris på innsatsen i å samle inn viktig informasjon og at dette ble presentert på en relativt «nøytral» måte var nok riktig. Britene var også villige til å

²¹⁵ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. «Norwegian Station List». Brev fra Bjarne Øen til Wing Commander C. Verity i Air Ministry. Datert 17. desember 1943

²¹⁶ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0060. Mappe: Bombing i Norge – «Target Committee». Brev fra Paal Frisvold til Forsvarets Overkommando. Datert 2. desember 1943

etterkomme norske interesser til en viss grad der det ikke var større press fra andre steder til å gjøre noe annet, spesielt om de kunne bli overbevist om at målet ikke var viktig. Allikevel hadde nok erfaringene fra bombingene av Herøya og Rjukan sommeren og høsten 1943 overbevist norske myndigheter i regjeringen og Utenriksdepartementet om at disse hensynene, samt sentrale opplysninger supplert fra nordmennene, kunne bli ignorert uten forvarsel. Derfor ettersøkte Utenriksdepartementet å få i stand en litt fastere avtale gjennom sine diplomatiske kanaler, slik at eventuelle protester i etterkant av et angrep ville kunne være mer effektivt. Man kan se hvor lett ordningene som Tronstad hadde jobbet så hardt for få å gjennom i september 1943 ble oversett i utførelsen av bombeangrepet på Rjukan og Vemork i november 1943.

3.5 Forholdet til amerikanske myndigheter

Bombingen 24. juli av Herøya og 16. november av Vemork og Rjukan ble gjennomført av det amerikanske flyvåpenet, spesifikt US Eighth Air Force. Harald Høiback og Per Erik Olsen skriver at alle prinsipielle spørsmål ble drøftet med engelske myndigheter på tross av at de mest kontroversielle bombingene ble utført av amerikansk flyvåpen.²¹⁷ Det er verdt å spørre seg hvorfor norske myndigheter ikke hadde tettere kontakt med amerikanske myndigheter.

Som tidligere nevnt fikk norske myndigheter til en ordning med US 12th Air Force i 1942 om å bli holdt oppdatert. Dessverre ble de etter bare noen uker flyttet til Nord-Afrika. I motsetning retning, fra Nord-Afrika til Storbritannia, kom US Eighth Air Force. Da de ankom Storbritannia, skal lederen av US Eighth Air Force, general Eakers, ha gjort det klart overfor general Hansteen at Norge ville kunne bli bombet av dem. På bakgrunn av dette og US Twelfth Air Force sin intensjon om å bombe Vemork, hadde general Hansteen møtt general Dwight Eisenhower og blitt fortalt at norske myndigheter ville lære hva amerikanerne planla gjennom deres kontakt med britiske myndigheter og at alle mål, om det var så var USAAF eller RAF, måtte være godkjent av Air Ministry og stå på «Station List».²¹⁸ General Hansteen skriver i sin rapport at «*senere begivenheter*» viste at dette ikke fungerte og at direkte forbindelse med US Eighth Air Force ble etablert.²¹⁹ Det er sannsynlig at han her refererer til bombingene av Herøya og tilsettelsen av en norsk liaison-offiser i etterkant av det angrepet.

²¹⁷ Harald Høiback og Per Erik Olsen. 2017: 101

²¹⁸ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0093: Forsvarets organisasjon - rapporter, 1942-1945. Del V: *Alliert bombing av industrielle mål i Norge*: 6

²¹⁹ Harald Høiback og Per Erik Olsen. 2017: 101, og Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0093: Forsvarets organisasjon - rapporter, 1942-1945. Del V: *Alliert bombing av industrielle mål i Norge*: 6

Eisenhower foretrakk at samarbeid med andre allierte i Nord-Europa var enklest om det gikk gjennom britene, som kjente forholdene. Men dette hadde Air Ministry ikke vært kjent med og dermed ikke informert nordmennene da US Eighth Air Force spurte om Herøya. Hansteen anså dette som et brudd i samarbeidet og et en ny ordning måtte til. Dette tok han opp med general Devers i etterkant av angrepet på Herøya, noe som førte til at Forsvarets Overkommando fikk en liaison-offiser i US Eighth Air Force.²²⁰

I september 1943, da FO jobbet med å få til en samarbeidsordning med Air Ministry rundt valg av mål, var en av forutsetningene at amerikansk flyvåpen skulle ta utgangspunkt i Air Ministrys bombemållister.²²¹ Det er tydelig at norske myndigheter ønsket å gjøre dette klart for Air Ministry. Dette ga mening av flere årsaker. Norske myndigheter hadde brukt mye tid på å bygge opp tillit hos britiske myndigheter og det lå naturlig for dem å ha kontakt. I tillegg, som tidligere nevnt, var toppledelsen blant amerikanske myndigheter villig til å la kontakten gå gjennom Storbritannia. Viktigst av alt var nok at de amerikanske bombeskvadronene ofte opererte under britiske ordre. Bombingen 16. november 1943 var et eksempel på dette, da Trygve Lie henvendte seg først og hovedsakelig til Laurence Collier istedenfor den amerikanske ambassadøren, da det var underforstått at britene hadde råderett over all luftkrig i Europa.²²² I et brev til britisk utenriksminister Anthony Eden i etterkant av angrepet, skrev Collier at US Eighth Air Force under angrepet 16. november handlet etter ordre av britiske Bomber Command.²²³ General Eakers, lederen av US Eighth Air Force, får vite om de norske protestene til bombingen av Rjukan via Air Ministry.²²⁴

Britiske og amerikanske myndigheter var med på idéen om at amerikanerne burde følge de norsk-britiske avtalene, også etter bombingen av Vemork og Rjukan 16. november 1943. I et brev til USAAF 28. november om en mulig ny bindende avtale med norske myndigheter, skriver en funksjonær fra Air Ministry: *«I feel that the Norwegian Government may*

²²⁰ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B2: Bombing i Norge. Air ministry/Norge. Notat med tittel «Memorandum regarding a conference with General Devers on the bombing of Herøya and Trondheim 24th July, 1943

²²¹ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0060. Mappe: Bombing i Norge – «Target Committee». Notat datert 20. November 1943. Tittel «Bombing i Norge av US Air Force»

²²² The National Archives, London. AIR 2-8002. Brev til Anthony Eden fra Laurence Collier 2. desember 1943

²²³ The National Archives, London. AIR 2-8002. Brev til Anthony Eden fra Laurence Collier 26. november 1943

²²⁴ The National Archives, London. AIR 2-8002. Notat til general Eakers fra Air Ministry 23. desember 1943

*reasonably expect that the agreement between them and the British government should apply to the American Air Forces as well as the British».*²²⁵

Den norske ambassadøren til USA, Wilhelm Morgenstjerne, meldte til UD reaksjonene på memorandumet fra den amerikanske ambassadøren til Norge, A.J. Drexel Biddle jr., og den amerikanske utenriksministeren, Cordell Hull. Morgenstjerne hadde understreket «*det pinlige inntrykk bombingene hadde gjort i Norge*» og det hjemmefronten hadde skrevet i Fellesskrivet, nemlig at de alltid ville være villig til å gjøre nødvendige ofre for krigsinnsatsen, men at det ikke kunne ventes at folk hjemme i Norge ville være begeistret for bombeangrep som ble ansett som unødvendig og som ikke skadet tyskerne, men gikk utover «*våre egne interesser og industrier som var nær knyttet til gjenreisningen av vårt land*». Den amerikanske ambassadøren hadde uttrykt muntlig overfor Morgenstjerne at han var prinsipielt enig i at bombing av industrielle bedrifter i Norge burde skje i nær forståelse med norske myndigheter og var overrasket over det amerikanske angrepet på Vemork og Rjukan, spesielt med tanke på de klagene som norske myndigheter hadde uttrykt etter bombingene av Herøya sommeren 1943.²²⁶

Det er også oppsiktsvekkende at Hull skriver til den norske ambassadøren, at bestemmelser om amerikanske flytokter blir gjort i Washington, uten forbindelse til britiske militære myndigheter i London. Derfor foreslo Hull å etablere en kontakt i slike saker mellom amerikanske fly-myndigheter og den norske militærmisjon i Washington.²²⁷ Dette strider mot de forutsetningene og forståelsen nordmenn hadde angående amerikanske bombetokt tidligere på høsten. Norske myndigheter antok at amerikanerne tok utgangspunkt i britiske mållister og planer, som var et av utgangspunktene til at man forholdt seg mest til britene ved forhandlinger.²²⁸ Det skulle heller aldri bli noen offisielle forhandlinger direkte mellom nordmennene og amerikanerne, og det er grunn til å tro at amerikanerne faktisk tok utgangspunkt i britenes planer da de valgte mål, men at det her kunne oppstå misforståelser, som ved bombingene av Herøya.

²²⁵ The National Archives, London. AIR 2-8002. Brev fra Air Ministry til USAAF 28. november 1944

²²⁶ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0060. Mappe: Bombing i Norge – «Target Committee». Brev fra W. Morgenstjerne fra Norges ambassade i Washington D.C til Det Kgl. Utenriksdepartementet. Datert 20. desember 1943. Kopi sendt til Forsvarsdepartementet.

²²⁷ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0060. Mappe: Bombing i Norge – «Target Committee». Brev fra W. Morgenstjerne fra Norges ambassade i Washington D.C til Det Kgl. Utenriksdepartementet. Datert 20. desember 1943. Kopi sendt til Forsvarsdepartementet.

²²⁸ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0093: Forsvarets organisasjon - rapporter, 1942-1945. Del V: Alliert bombing av industrielle mål i Norge: 8

3.6 Konklusjon

Alliert bombing av Norsk Hydros anlegg i 1943 representerte to vendepunkter i eskalerende rekkefølge i forholdet mellom norske og britiske myndigheter. Det første kom som følge av bombingene av Herøya 24. juli 1943 og ble ledet av Forsvarets Overkommando. Det involverte tydelige protester og anmodninger om å få i stand nye ordninger rundt valg av bombemål, der de norske forsvarsmyndighetene skulle ha rett til å bli rådspurt i forkant av angrepet. Det andre vendepunktet kom etter bombingene av Rjukan og Vemork 16. november 1943 og ble ledet av Utenriksdepartementet, på oppdrag fra regjeringen. Ødeleggelsen av gjødsselfabrikene i disse angrepene angikk bekymringer om norske liv, matsituasjonen i Norge og verdier for etterkrigstiden, i tillegg til frustrasjon på grunn av tidligere planer om sabotasje, mangel på kommunikasjon og ekskludering fra beslutningsprosesser. Regjeringen så på bombingene 16. november som svært alvorlig, spesielt med tanke på reaksjonene fra Hjemmefronten. De reagerte på at FO ikke hadde fått i stand en fast skriftlig avtale med britiske myndigheter. At Rjukan og Vemork hadde blitt bombet på tross av kommunikasjonen med FO viste at muntlige avtaler ikke var nok, da de alliertes avgjørelser kunne bli tatt av personer med høyere rang enn de FO hadde kontakt med. Løsningen til Trygve Lie og Utenriksdepartementet ble dermed å gå til øverste hold via Anthony Eden.

Men Forsvarets Overkommando fortsatte å bygge på samarbeidet med britiske myndigheter de hadde etablert i september 1943, på tross av Utenriksdepartementets intervensjon. De nedsatte en dedikert komité som skulle ta for seg arbeidet med å kommentere britiske bombemållister, en ordning de hadde diskutert med Air Ministry i september 1943. Målet til bombemållkomiteen var å bevare norsk sivilindustri så godt det lot seg gjøre for etterkrigstiden. I motsetning til Trygve Lie og Utenriksdepartementet søkte ikke FO en fast avtale, men heller en slags arbeidsavtale som kunne forbedre samarbeidet med Air Ministry og sikre at britene hadde så rask tilgang på norske faglige råd og opplysninger som mulig, og at de alltid ville bli oppdatert med norske interesser og synspunkter. Dette bygget på de gode erfaringene de hadde hatt i 1942 med tilnærmingen om å forsyne britene med informasjon gjennom gode personlige kontakter. Denne innsatsen var en videreføring av innsatsen fra før bombingene 16. november og var i stor grad komplementær til den diplomatiske prosessen Utenriksdepartementet førte.

På tross av at det var det amerikanske flyvåpenet som hadde bombet anleggene til Norsk Hydro, forholdt norske myndigheter seg mest til britiske myndigheter. Det var enkelte tilfeller av kontakt med amerikanske myndigheter da de kommuniserte misnøye, men det kom aldri

noen egen avtale mellom norske og amerikanske myndigheter. Dette var både fordi de allerede hadde en etablert kommunikasjonslinje med dem, men også fordi det var britene som i stor grad stod for praktiske bestemmelser om bombing av Europa. Amerikanerne var villige til å følge retningslinjene og målene Air Ministry pekte ut i Norge og amerikanske myndigheter syntes det var naturlig at nordmennene forholdt seg mest til britene.

Siste halvdel av 1943 var tiden der temperaturen mellom norske og britiske myndigheter var høyest. Trygve Lie satte spørsmål ved hele forholdet da han kom med kraftige protester etter bombingene av Rjukan og Vemork. Men forholdet var aldri i reell fare, selv om britene i utgangspunktet var skeptiske til å inkludere norske myndigheter i avgjørelser om bombemål, var de åpne for å tilrettelegge for norske interesser der det var mulig. Ved årsskiftet til 1944, da svaret på de norske protestene kom, gikk forholdet mellom norske og britiske myndigheter inn i en mer konstruktiv fase.

4. 1944-45: Bombing og forhandling

Rett etter årsskiftet til 1944 bekreftet britiske myndigheter at de var villige til å gå med på en ordning om en fast bombemålliste som norske myndigheter kunne ha innflytelse på. Dermed så det ut til at de sterke reaksjonene på bombingene 16. november 1943 og

Utenriksdepartementets intervensjon i kontakten med britiske myndigheter om bombemål hadde ført frem. I første omgang skulle Air Ministry og Ministry of Economic Warfare utvikle en fullstendig liste som norske myndigheter kunne komme med innvendinger på. De allierte satset på bombing fra luften nå mer enn noensinne. God forhandling med britiske myndigheter ville dermed være viktig om norske myndigheter skulle lykkes i å beskytte norske nasjonaløkonomiske interesser og sivilbefolkningen for unødvendig lidelse.

I denne forhandlingsprosessen lyktes norske myndigheter med å få forkortet listen over industrielle mål betydelig. Troverdigheten de hadde bygget opp om informasjonsutveksling om mål i Norge, ga norske myndigheter gevinst. Samtidig var det en rekke betingelser ved avtalen som ga de allierte mye spillerom og som muliggjorde de verste bombeangrepene på Norge når det gjaldt lidelse for sivilbefolkningen.

Først vil jeg forklare den interne britiske prosessen med utarbeidelsen av den fullstendige listen som ble sendt til bombemållkomiteen i FO for kommentarer, og vise hvor mye de var villige til å gi norske myndigheter av innflytelse. Dermed vil jeg se på bombemållkomiteen sin behandling av den listen og Air Ministrys svar på deres kommentarer, samt få frem dynamikken i denne forhandlingen. Videre vil jeg redegjøre for inkluderingen av Admiralty

av ordningen og hvordan det forsinket prosessen. Og til slutt vil jeg se på bombingene som fant sted under og etter ferdigstillingen av avtalen mellom britisk og norske myndigheter og i hvilken grad den hadde hatt effekt i disse tilfellene.

4.1 Air Ministrys fullstendige liste

20. april 1944 sendte Director of Allied Air Co-operation and Foreign Liaison (DAFL), Frank Beaumont, den ferdigutviklede fullstendige listen til Bjarne Øen.²²⁹ Listen var oppsiktsvekkende kort i forhold til «The Norwegian Station List» som Forsvarets Overkommando kommenterte på i desember 1943. På den listen var det 36 overordnede bombemål. På listen som nå ble tilsendt norske myndigheter var totalt 14 mål, hvorav bare halvparten, 7 stykker, var kategorisert som industrielle mål. Det var Knaben Molybdengruver, Falconbridge Nikkelverk, Raffineringsverket på Evje, «Nordag» Saudasjøen, Orkla gruver og smelteverket på Thamshamn, Sulitjelma Gruber i Fauske og Fiskaa Verk i Kristiansand. Altså var det en drastisk reduksjon av formelle industrimål fra tidligere lister. Som tidligere nevnt hadde FO sin bombemålkommité kommet med innvendinger i forskjellige former på de aller fleste målene på listen fra desember 1943. Det kan se ut til at de opplysningene og rådene Tronstad, Roscher-Lund, Øen og Kaaran hadde kommet med hadde blitt tatt alvorlig.²³⁰

Målene som stod på listen, var for det meste mål FO ikke hadde protestert mot i desember 1943.²³¹ Fiskaa Verk ved Kristiansand var det eneste målet FO hadde protestert mot i desember 1943 som var inkludert på denne nye fullstendige listen som britiske myndigheter sendte norske myndigheter 20. april 1944. FO hadde da ment at produksjonen av ferrolegeringer av blant annet krom, dersom det ble stanset ved Fiskaa, lett kunne flyttes til et annet tilsvarende anlegg.²³²

Resten av målene på listen 20. april var kategorisert som «Naval», altså maritime mål, eller «G.A.F.», som stod for «German Air Force», altså det tyske flyvåpenet. De var militære mål heller enn industrielle, formelt sett. Men noen av disse, som Akers Mekaniske Verksted og Nylands Mekaniske Verksted, hadde en høy sivil betydning og var nok ikke like klare

²²⁹ The National Archives. London. AIR 2-8002. Brev fra Frank Beaumont til Bjarne Øen. Datert 20. april 1944.

²³⁰ The National Archives. London. ADM 1-16347. Tittel: "List of possible objectives for air attack in Norway prepared in conjunction with the Ministry of Economic Warfare". Datert "april 1944".

²³¹ The National Archives. London. ADM 1-16347. Tittel: "List of possible objectives for air attack in Norway prepared in conjunction with the Ministry of Economic Warfare". Datert "april 1944".

²³² Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0093: Forsvarets organisasjon - rapporter, 1942-1945. Del V: *Alliert bombing av industrielle mål i Norge*. Bilag 8: «Norwegian Station List».

militære mål.²³³ Disse typen mål var underlagt en betingelse fra britiske myndigheter som sa at slike mål, altså militære mål og transportmål, måtte være unntak fra den avtalte listen. Dermed var disse målene oppført mer til informasjon til norske myndigheter om hvilke mål britiske myndigheter anså det som relevant å bombe, men var i utgangspunktet noe de ikke kunne forhandle om.

Britene gikk med på overraskende mange av nordmennenes krav, men ikke uten en del fram og tilbake internt, og noen viktige betingelser. Det kan se ut til at det var viktig for dem å blidgjøre og forsikre nordmennene uten at det gikk alt for mye utover deres egen beslutningsprosess rundt bombemål.

Det var utgangspunktet når Trygve Lie 4. januar 1944 fikk svar på memorandumet fra den britiske ambassadøren Laurence Collier. Svaret adresserte Lies bekymringer og ga en forklaring fra britisk side på hva som hadde skjedd angående bombingene av gjødsselfabrikkene. Det ble klargjort i brevet at britene satte pris på «samarbeidet», og fra norsk side, og at det alltid hadde vært praksis for britene å konsultere norske myndigheter angående valg av mål og samlingen av informasjon om dem, og at i begge bombingene nevnt i Lies brev hadde mangel på tilgang på informasjon fra norsk side vært et problem. Han beklaget at «en feil som dette hadde oppstått» på vegne av den britiske regjeringen, men påpekte at navigering og treffsikkerhet er naturligvis vanskelig i snødekkete fjellområder med dårlig sikt og feil derfor kan skje selv om mannskapet er ytterst forsiktige.²³⁴ Han påpekte at lignende risikoer alltid fantes når en bomber andre viktige mål i Norge og at disse bombeangrepene over gjødsselfabrikkene ikke var grunnlag nok til å gjøre grunnleggende endringer i de nåværende ordningene.²³⁵

Collier forklarte i brevet bombeangrepene på anleggene på Rjukan 16. november 1943 slik: amerikanske US Eighth Air Force ble sendt ut for å bombe mål på Knaben Molybdengruver og Kjeller flyplass. De ble gitt kraftstasjonen på Vemork, nærme Rjukan, som sekundært mål om været forhindret de to andre målene. Mannskapet skal ha blitt gitt beskjed om ikke bombe noen andre enn de tre målene. Angrepet på Knaben gikk som planlagt, men angrepet på

²³³ The National Archives. London. ADM 1-16347. "List of possible objectives for air attack in Norway prepared in conjunction with the Ministry of Economic Warfare". Datert "april 1944".

²³⁴ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite.. Brev fra Laurence Collier til Trygve Lie. Datert 4. januar 1944.

²³⁵ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. Brev fra Laurence Collier til Trygve Lie. Datert 4. januar 1944.

Kjeller ble forhindret av skyer over målet. Derfor dro disse flyene heller for å bombe Vemork. Grunnen til at nitratfabrikken på Rjukan ble bombet heller enn kraftstasjonen var en «uheldig feil», der noen av flyene forvekslet anlegget med det på Vemork, som lå cirka fem kilometer unna.²³⁶

Videre skrev Collier at den britiske regjeringen var «*anxious that everything possible should be done to satisfy the Norwegian authorities that full account is taken of Norwegian difficulties and interests*».²³⁷ Denne beskjeden om at de ønsket å ta hensyn til norske myndigheters interesser hadde blitt kommunisert også internt mellom Air Ministry og Foreign Office, dermed er det grunn til å tro at dette var et genuint ønske.²³⁸ Dermed foreslo Collier at britiske myndigheter kunne samle en stor liste over mulige mål i Norge, der norske myndigheter kunne indikere hvilke mål de ønsket å bevare. Allikevel kom denne håndutrekningen med noen betingelser.²³⁹

Britene kunne ikke garantere overfor norske myndigheter at det ikke ville bli tilfeller der de måtte gjennomføre angrep på tross av de norskes ønsker. Det ville heller ikke være mulig for nordmennene å bli rådført på en «ad hoc»-basis, altså hver gang en situasjon oppstod. Og de stod på sitt når det angikk metode for angrep, altså om det skulle handle om områdebombing, presisjonsbombing eller sabotasje, her kunne de ikke garantere at norske myndigheters vurdering ville «bli akseptert som endelig».²⁴⁰ Norske myndigheter ville dermed ikke bli inkludert i de direkte beslutningsprosessene.

Forsvarets Overkommando fortsatte å føre linja om å sende informasjon til britiske myndigheter om norsk industri, på tross av at noe av det ville kunne føre til at det ble mer sannsynlig at enkelte anlegg ble bombet, altså tilsynelatende «mot» norske interesser. Før Trygve Lie svarte Collier sendte Bjarne Øen et skriv til Hugh Verity med oppfølgingsinformasjon fra desember om to mål, Falconbridge Nikkelverk og «Nordag» Saudasjøen 15. januar 1944. FO hadde også i desember 1943 dysset ned behovet for bombing

²³⁶ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite.. Brev fra Laurence Collier til Trygve Lie. Datert 4. januar 1944.

²³⁷ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. Brev fra Laurence Collier til Trygve Lie. Datert 4. januar 1944.

²³⁸ National Archives, London. AIR 2-8002. "Attack by U.S.A.A.F. on Nitrate Works at Rjukan, 16th November 1943 – Norwegian Protest". Til Under-Secretary of State i Foreign Office. Datert 22. desember 1943

²³⁹ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. Brev fra Laurence Collier til Trygve Lie. Datert 4. januar 1944.

²⁴⁰ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0093: Forsvarets organisasjon - rapporter, 1942-1945. Del V: *Alliert bombing av industrielle mål i Norge*: 10

av Saudasjøen, da de mente at tidligere planer om å omgjøre anlegget for å ta del i aluminiumsproduksjon, ikke hadde funnet sted. Nå meldte Øen at dette allikevel ville kunne skje så tidlig som mars 1944. I tillegg nevnte Øen et mål som ikke hadde stått på lista i desember, som ikke hadde stått på noen lister, nemlig Nordags andre anlegg på Tyin i Årdal. Anlegget ble visst fullført fortere enn antatt.²⁴¹ Dette er selvfølgelig anlegg som norske myndigheter ville hatt nytte av å bevare for etterkrigstiden, allikevel velger de å gi denne informasjonen til britiske myndigheter. Med andre ord samarbeidet norske myndigheter fullt ut med allierte krigsplaner, selv under kritiske forhandlinger om bevaring av sivile industrimål.

Trygve Lie brukte relativt lang tid på å svare på brevet han fikk fra Collier 4. januar 1944. 29. januar tar Lie stilling til det Collier og britiske myndigheter foreslo, der han forteller at norske myndigheter går med på det britiske forslaget. Først skrev han at norske myndigheter ikke var enige i britiske myndigheters mening om at metoden for angrepet (bombing) var det mest effektive middelet for å nå målene de hadde satt seg. Dette gjaldt nok både for tungtvannsfabrikken Vemork og lettmetallfabrikken på Herøya. Om de britiske forbeholdene, som klausulen om bombing ved «special considerations» og mangel på bestemmelser for metoder for angrep, sa Lie at det ble akseptert, men at de forventet at britiske myndigheter vil informere om hva de synes om de norske tilbakemeldingene på listen.²⁴² Dermed ville det ikke være mulig for britiske myndigheter å være internt uenig i den norske kritikken av listen, uten å informere norske myndigheter.

Lies svar ble sirkulert i Foreign Office i en periode, før det ble videresendt til Air Ministry 2. mars 1944. Her ble saken forklart til Air Ministry som at den er i en konkluderingsfase, der norske myndigheter ville få retten til å bli konsultert i forkant av angrep. Igjen ble ledelsen i Air Ministry og RAF, Air Council, bedt om å gi sine syn på hva svaret til Trygve Lie burde være.²⁴³

En av grunnene til at britiske myndigheter gikk med på å utvikle en liste med norske myndigheter, var at Norge på dette tidspunktet i krigen ikke lenger var like viktig, det var få viktige mål i landet, ifølge britisk mening. Da Air Ministry og Ministry of Economic Warfare

²⁴¹ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0093: Forsvarets organisasjon - rapporter, 1942-1945. Del V: *Alliert bombing av industrielle mål i Norge*. Bilag 9: «*Industrial Objectives – Norway*»

²⁴² The National Archives. London. AIR 2-8002. Brev fra Laurene Collier til Trygve Lie. Datert 29. januar 1944.

²⁴³ The National Archives. London. AIR 2-8002. Brev fra Foreign Office til Under-Secretary of State for Air i Air Ministry. Datert 2. mars 1944. Signaturen er ikke lesbar.

ble bedt om å utarbeide en fullstendig liste over mulige bombemål i Norge, som skulle sendes til FO, mente de det ville være en enkel jobb, «*as there are few objectives in Norway of economic of military importance*». ²⁴⁴ De trodde ikke norske myndigheter ville motsette seg disse målene. ²⁴⁵ På dette tidspunktet hadde de allerede mottatt synspunktene på tidligere stasjonslister fra FO så sent som i desember 1943. Der hadde, som tidligere nevnt, FO konstruktivt protestert mot mange av målene. Dersom bare målene som ikke tidligere hadde møtt motstand skulle stå på listen, ville det være få igjen.

Norske myndigheter lyktes med å få britiske myndigheter til å gå med på enkelte av kravene deres. I britisk intern kommunikasjon ble kravet om å få kjennskap til britiske myndigheters mening om Forsvarets Overkommandos anbefalinger, beskrevet av Director of Bombing Operations, Sidney Osborne Bufton, som et nødvendig onde de måtte leve med. Det var tydelig at dette ikke var noe britiske myndigheter ønsket. Men, Bufton mente at dette ville være trygt, dersom de gjorde sine reservasjoner tydelige overfor norske myndigheter. ²⁴⁶ Det er ikke helt klart hva Bufton mente med dette. De ønsket antakeligvis ikke at Forsvarets Overkommandos anbefalinger, skulle ha for mye innflytelse. Å måtte svare på anbefalingene ville gjøre det vanskelig å ignorere dem. Derfor var det ekstra viktig å tydeliggjøre eventuelle reservasjoner ved disse anbefalingene på en ordentlig måte, for å minske negative norske reaksjoner.

Lies forslag om en fast ordning for endringer ved listen ble avvist av ledelsen i Air Ministry. Sidney Osborne Bufton, Director of Bombing Operations, mente det ville være nok å holde norske myndigheter informert dersom noen økonomiske mål ble lagt til eller fjernet fra listen over luftmål. Ettersom det var få verdifulle mål, etter hans mening, ville det ikke være nødvendig med en egen komité eller den slags. ²⁴⁷ En fast komité ville selvfølgelig gitt norske myndigheter mer innflytelse. Det hadde fungert bra med ANCC om kommandoraid og Forsvarets Overkommando hadde allerede tilsatt en komité for bombemålsspørsmål, der skvadronsjef C.K Squires fra Air Ministry satt som britisk kontakt. Det ville være en enkel

²⁴⁴ The National Archives. London. AIR 2-8002. Notat av D.B. Ops Sidney Osborne Bufton Datert 13. mars 1944. Merket under punkt 18.

²⁴⁵ The National Archives. London. AIR 2-8002. Notat av D.B. Ops Sidney Osborne Bufton Datert 13. mars 1944. Merket under punkt 18.

²⁴⁶ The National Archives. London. AIR 2-8002. Notat av D.B. Ops Sidney Osborne Bufton Datert 13. mars 1944. Merket under punkt 18.

²⁴⁷ The National Archives. London. AIR 2-8002. Notat av D.B. Ops Sidney Osborne Bufton. Datert 13. mars 1944. Merket under punkt 18.

sak å etablere en slik komité som Trygve Lie foreslo, men det kan se ut som at britene ønsket å begrense norske myndigheters innflytelse der det var diplomatisk mulig.

Buften skrev at de kunne være enige om at unntatt spesielle tilfeller der det var hastverk, ville ikke mål bli valgt som ikke stod på listen. Men dette kom med en viktig betingelse. Militære mål, transportmål og mål mot det tyske flyvåpenet, skulle ikke bli plassert under noen form for reservasjoner, ifølge Buften. Slike mål skulle alltid være tilgjengelig for luftangrep og ville sannsynligvis ikke være en del av listen som ble utarbeidet.²⁴⁸ Dette ble møtt med reaksjon fra andre i Air Ministry. De skrev følgende:

“2. One point of importance does, I think, arise on both drafts. In para. 2(iii) we agree that “save in special very urgent cases attacks shall not be made on any objective in Norway not included in the agreed list”. We then go on to exclude from this arrangement any “G.A.F., military or transportation targets”. I can see that we have got to exclude G.A.F. targets, but if in addition we exclude all military and transportation targets the effect is to reduce the whole of our undertaking towards the Norwegians to a nullity, If you do not think we can place the whole of our reliance on the words “save in special very urgent cases”, I would like you to consider whether the phrase “military or transportation targets” could not be specified more closely. Otherwise it will be all too clear to the Norwegians that we are not really giving them any undertaking at all.”²⁴⁹

Dette sitatet kan sees på som bevis for at britiske myndigheter ikke ønsket å gi norske myndigheter noen reell innflytelse i det hele tatt. Den som har skrevet svaret til Buften ville endre formuleringen for å unngå at norske myndigheter ville få inntrykk av at betingelsene uthulet hele avtalen. Mye kommer an på hvordan vi tolker utsagnet «... *I would like you you consider whether the phrase «military or transportation targets» could not be specified more closely»*. Spør forfatteren av utkastet her om å endre ordlyden eller substansen i utkastet? Det er ikke øyeblikkelig helt tydelig. Det er godt mulig de reagerte på nettopp det at avtalen, med de betingelsene D.B. Ops Buften foreslo, i virkeligheten ikke ga norske myndigheter noen innflytelse og at de britiske kravene burde snevres inn noe for å unngå å skape reaksjoner blant norske myndigheter. Noe som kan gi en pekepinn på forfatterens intensjon, er det de skriver tidligere i samme overnevnte brev:

²⁴⁸ The National Archives. London. AIR 2-8002. Notat av D.B. Ops Sidney Osborne Buften. Datert 13. mars 1944. Merket under punkt 18.

²⁴⁹ The National Archives. London. AIR 2-8002. Notat av A.U.S(A) ment for D.B. Ops (Buften). Datert 24. mars 1944. Signatur uleselig. A.U.S.(A) refererer til en stilling i britiske myndigheter.

*«I have slightly redrafted encl. 19A to try and express the same thoughts in language which will perhaps be more palatable to the Norwegian authorities. I do not think there is any effective change of substance».*²⁵⁰

Tekstforfatteren var i utgangspunktet opptatt av ordlyden overfor norske myndigheter og endret ikke substansen i utarbeidelsen av et nytt utkast. Når vi ser det i sammenheng med tidligere intern britisk omtale av betingelsen om «special very urgent cases» som «escape clause», styrkes tolkningen om at britiske myndigheter ikke ønsket å gi norske myndigheter mer innflytelse enn akkurat nok til å blidgjøre dem.

Men å si at britiske myndigheter ikke er interessert i å ivareta norske interesser ville være feil. Britiske myndigheter var selvfølgelig ikke opptatt av å ødelegge norsk industri uten mål og mening, de var først og fremst opptatt av å vinne krigen så fort som mulig. Internt skrev Bufton 26. mars at britiske myndigheter var villige til å gå med på ordningen fordi de hadde inntrykk av at norske myndigheter var mest interessert i å ivareta økonomiske mål av nasjonal verdi. Han mener norske myndigheter har vist at de normalt sett ikke protesterer mot transportmål eller militære mål.²⁵¹ I tillegg hadde britiske myndigheter internt skrevet om at de satt pris på norsk samarbeid, med tanke på informasjonsutvekslingen.²⁵² Altså var britiske tilsynelatende mer opptatt av å kunne bombe militære mål og transportmål, og dermed villige til å begrense bombingene av industrimål på grunn av det gode samarbeidet de hadde hatt.

Dokumentet gjør det også tydelig at britiske myndigheter i stor grad var bekymret for hvordan norske myndigheter oppfattet ordningen med dem. Ønsket om å blidgjøre norske myndigheter, berolige bekymringene deres og opprettholde det så langt gode diplomatiske forholdet var reelt. Trygve Lie hadde vært skarp i retorikken overfor Collier og Eden, og det ble tatt alvorlig, spesielt med tanke på at britiske myndigheter ønsket å beholde den norske sivilbefolkningen på sin side.

Dermed kan vi si at britiske myndigheter var reelt interessert i å ivareta norske interesser så langt det gikk, men var langt mer nølende i å inkludere norske myndigheter i alle direkte beslutningsprosesser rundt luftangrep. Dette var nok preget av at den allerede etablerte beslutningsprosessen var relativt komplisert, med flere interne allierte instanser som ønsket

²⁵⁰ The National Archives. London. AIR 2-8002. Notat av A.U.S.(A) ment for D.B. Ops. Datert 24. mars 1944. Signatur ikke lesbar.

²⁵¹ The National Archives. London. AIR 2-8002. Notat til A.U.S.(A) fra Sidney Osborne Bufton. Datert 26. Mars 1944

²⁵² National Archives, London. AIR 2-8002. "Attack by U.S.A.A.F. on Nitrate Works at Rjukan, 16th November 1943 – Norwegian Protest". Til Under-Secretary of State i Foreign Office. Datert 22. desember 1943

innflytelse.²⁵³ Samtidig var det også mye spenning innad blant britiske luftforsvarsmyndigheter, for eksempel mellom det politiske organet, Air Ministry, og det utøvende militære organet, Bomber Command. Derfor er det ikke rart at introduksjonen av en ny aktør med egne interesser, norske myndigheter, ble møtt med sterk skepsis i Air Ministry.

31. mars 1944 sendte Air Ministry, ved Air Council, et brev til Foreign Office med sine innspill på Trygve Lies forslag fra 29. januar. De fortalte om punktene som de hadde blitt enige om. Noe vi kan se her, er hvordan de spesifikt anbefaler behandling av tyske flyvåpenmål, militære og transportmål. Slike mål skulle inkluderes i listen under en generell overskrift, uten videre spesifisering.²⁵⁴ Foreign Office tok saken videre til Laurence Collier cirka to uker senere, 11. april. Der informerte de Collier om Air Ministrys stilling til saken og at Air Ministry jobber med en liste sammen med MEW, som vil bli sendt til FO så fort som mulig. De forklarte punktet om at nye samarbeidskanaler ikke trengtes ved å referere hvordan det er få antall mål og at det allerede fantes et liaison-system. Norske myndigheter skulle bli informert om eventuelle endringer. Collier blir bedt om å svare Trygve Lie basert på disse opplysningene.²⁵⁵ 20. april. 1944 blir den endelige listen utarbeidet av Air Ministry og MEW sendt til norske myndigheter.²⁵⁶

4.2 Forsvarets Overkommandos kommentarer og Air Ministrys svar

Listen fra Air Ministry ble sendt til bombemålkomiteen i FO for kommentar. Det var deres oppgave å kommentere målene på listen fra Air Ministry og komme med eventuelle innvendinger. Dette endte til slutt med et skriv som ble sendt til Air Ministry for svar 20. mai 1944.

De møttes 10. mai for å diskutere listen for første gang. Her gikk de gjennom hvert enkelt mål. I disse notatene fra bombemålkomiteen sier de seg bare enig i ett mål uten øvrige kommentarer, nemlig Knaben Molybdengruver. Ellers bestod kommentarene i stor grad av å poengtere feil i noen av tallene britene hadde presentert og anbefalinger om å fjerne enkelte mål, samt at noen mål burde saboteres heller enn bombes.²⁵⁷

²⁵³ Ynge Nedrebø og Paul Sedal (red.). 2012: 157-162

²⁵⁴ The National Archives. London. AIR 2-8002. Brev fra M. J. Dean til Under-Secretary of State i Foreign Office. Datert 31. mars 1944.

²⁵⁵ The National Archives. London. AIR 2-8002. Brev fra Foreign Office til Laurence Collier. Datert 11. april 1944. Signatur vanskelig å tyde, muligens «A. Warner».

²⁵⁶ The National Archives. London. AIR 2-8002. Brev fra Frank Beaumont til Bjarne Øen. Datert 20. april 1944.

²⁵⁷ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. Referat av møte i bombemålkomiteen 10. mai 1944.

Anbefalingene var gjerne basert på opplysninger som komitéen og Forsvarets Overkommando satt på og protestene kom gjerne i form av at britene simpelthen var feilinformert og det ikke var noen grunn til å bombe målet, gjerne fordi målet slettes ikke var så viktig for tysk krigføring som britene kanskje trodde. For eksempel skrev komiteen at det for tiden ikke foregikk noen kobberproduksjon i Sulitjelma Gruver, fordi produksjonen opphørte i mai 1943. Under punktet «Nordag Saudasjøen» skrev de at deres seneste opplysninger tilsa at anlegget ikke vil komme i drift før tidligst i august og «*Dessuten bør det gjøres oppmerksom på at det er under overveielse eventuelt å stanse anlegget ved andre midler enn bombing.*»²⁵⁸ De anbefaler altså heller å bruke sabotasje. Det ville være mindre skadelig for anlegget og dermed fordelaktig for norske interesser.

Men det er ikke alt som diskuteres i møtet som blir med i de endelige kommentarene de sender til Air Ministry 31. mai 1944. I møtoreferatet skrev de overraskende nok at de er enige i Sulitjelma Gruber som passende mål, men la til at det på dette tidspunktet ikke var noe kobberproduksjon der. Norske myndigheter måtte derfor regne den øvrige produksjonen der av pyritt som viktig nok til at målet var egnet som passende.

Norske myndigheter var realistiske ved ikke å ikke argumentere mot å bombe mål som åpenbart var viktige for de allierte. Selv om de mente at det ikke hadde vært noen kobberproduksjon på Sulitjelma på over et år, sa de seg enig i målet.²⁵⁹ Og igjen protesterte de ikke på Knaben Molybdengruver, som stadig var markert med høyeste prioritet.²⁶⁰

Et annet mål som de ikke protesterte mot i det formelle skrivet som sendes til britiske myndigheter i mai 1944 er Falconbridge Nikkelverk. I møtet 10. mai nevnte de at allerede hadde meldt at Falconbridge sin viktighet var minimal og at ikke ville være mye å vinne på å stanse bedriften. De refererte til kommentarene fra desember 1943. Dessuten hadde britiske myndigheter oppgitt feil tall om anlegget, mente de.²⁶¹ Men på skrivet som ble sendt til Air

²⁵⁸ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. Referat av møte i bombemålkomiteen 10. mai 1944.

²⁵⁹ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0093: Forsvarets organisasjon - rapporter, 1942-1945. Del V: *Alliert bombing av industrielle mål i Norge*. Bilag 14: "Norwegian High Command's Comments on Priority Targets in Norway"

²⁶⁰ The National Archives. London. ADM 1-16347. Tittel: "List of possible objectives for air attack in Norway prepared in conjunction with the Ministry of Economic Warfare". Datert "april 1944".

²⁶¹ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. Referat av møte i bombemålkomiteen 10. mai 1944.

Ministry stod målet uten kommentarer.²⁶² Kildene jeg har tilgjengelig sier ikke noe om hvorfor de lot være å inkludere disse innvendingene eller å rette på opplysningene Air Ministry oppga.

Bombemålkomiteen var faglige i sin argumentasjon på vegne av norske interesser, noe som stod i henhold til den strategien de hadde ført siden 1942. Idéen bak dette var, som tidligere nevnt, at om de forsynte britiske myndigheter med mer riktig informasjon som de satt på, så var begge parter tjent med det. Argumentasjonen i FO sine kommentarer her handlet ikke hovedsakelig om å presentere norske interesser, men om grunner til hvorfor det ville vært unødvendig av de allierte å bombe av forskjellige årsaker. Dette var hovedsakelig begrunnet i krigsviktighet. I april 1944 tok sjef for den vestlige allierte invasjonen av europa, general Dwight D. Eisenhower, over ansvaret for bombeavgjørelser fra Target Committee. Etter det var det vanskelig for organer som Admiralty å få lov til å bombe steder utenfor krigsteateret i Vest-Europa og Sentral-Europa, fordi så få ressurser som mulig skulle tas vekk derfra.²⁶³ Argumentet om at et mål var unyttig å bombe, altså at det ville være sløsing med ressurser, ville derfor være appellerende de allierte.

Under kategorien «naval» står det oppført to mål som norske myndigheter tidligere hadde argumentert sterkt for å fjerne fra listene, nemlig Akers Mekaniske Verksted og Nyland Mekaniske Verksted. Disse skipsverftene, som blant annet reparerte skip for tyskerne, befant seg midt i Oslo sentrum. Begrunnelsen til at Akers Mekaniske Verksted stod på listen var fordi det var det største verftet i Norge. Bombemålkomiteen anerkjente dette, men understreket at det allikevel ikke var et stort verft. Dessuten, argumenterte de, ble det stadig mindre viktig da råmaterialer ble vanskeligere og vanskeligere å anskaffe. Det var også slik at verftet ville spille en stor rolle i å få norsk kysttransport i gang igjen etter krigen. Derfor ønsket de målet spart, om mulig. Under samme kategori stod det tre andre mål som FO ikke hadde kommentert på: Trondheim, Bergen og Horten.²⁶⁴

FO, og også delvis Forsvarsdepartementet, var ikke helt fornøyd med ordningen Utenriksdepartementet fremforhandlet med britiske myndigheter. Dette ser vi i et brev fra

²⁶² Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0093: Forsvarets organisasjon - rapporter, 1942-1945. Del V: *Alliert bombing av industrielle mål i Norge*. Bilag 14: "Norwegian High Command's Comments on Priority Targets in Norway"

²⁶³ Ynge Nedrebø og Paul Sedal (red.). 2012: 175

²⁶⁴ Riksarkivet. RA/RAFA-1920/Da/L0093: Forsvarets organisasjon - rapporter, 1942-1945. Del V: *Alliert bombing av industrielle mål i Norge*. Bilag 14: "Norwegian High Command's Comments on Priority Targets in Norway"

Oscar Torp til Utenriksdepartementet fra 20. juni 1944. Bombemålkomiteen i FO har diskutert ordningen og sendt meningene sine til Forsvarsdepartementet ved Torp, som tar dette videre til Utenriksdepartementet og legger ved egne synspunkter. Med en gang nevnte Torp denne reservasjonen for «special very urgent cases» som britene hadde lagt ved listen, hvor mål som ikke står på mållisten kan bli angrepet. Bombemålkomiteen mente at denne reservasjonen «i virkeligheten uthuler avtalen og forbeholdet kan (original utheving) bli utnyttet i strid med avtalens ånd, men har på den annen side ingen grunn til å tro at så vil skje»²⁶⁵. Her hadde bombemålkomiteen egentlig etterspurt at denne betingelsen skulle bli fjernet, da det burde gå fint å drøfte på eventuelle mål utenfor targetlisten på forhånd, så lenge disse var av industriell art. De mente at det var usannsynlig at det ville haste å bombe et mål i den grad at det ville oppstå «very urgent cases».²⁶⁶ Etter å ha nevnt denne bekymringen fra FO går Torp videre til å skrive at Forsvarsdepartementet «holder det for tvilsomt om det er formålstjenlig nå å ta dette spørsmål opp overfor Foreign Office». Altså ville ikke Torp anbefale overfor UD å ta opp dette med britene, altså at det ikke var verdt å protestere betingelsen.²⁶⁷

Torp fortsatte å videreføre uttalelsene fra bombemålkomiteen, som mener at uttrykket «German military and naval objectives as well as transportation targets» er for «svevende». Dette er Torp og Forsvarsdepartementet enig i, de skulle ønsket at militære mål ble omtalt på en mer nøyaktig måte. Men videre skriver Torp at «Når dette avsnitt fra britisk side er gitt denne formulering, antar man dog at det ikke er opportunt å oppta en diskusjon på dette punkt».²⁶⁸

Brevet til Torp gjør det også tydelig at bombemålkomiteen ønsker å ha én eller to norske offiserer som deltar i planleggingene av bombeangrep utover informasjonsinnhenting. Her bemerker Torp «... at forsøk på å komme inn i det britisk/amerikanske planleggingsarbeid på

²⁶⁵ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. «Bombing av industrielle mål i Norge». Brev fra Forsvarsdepartementet ved Oscar Torp til Utenriksdepartementet.. Datert 20. juni 1944.

²⁶⁶ Riksarkivet. RA/S-2259/Dye/L10617. Mappe: Bombingen av Norge. 1949. Bind I. Referat av møte 22. mai 1944.

²⁶⁷ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. «Bombing av industrielle mål i Norge». Brev fra Forsvarsdepartementet ved Oscar Torp til Utenriksdepartementet.. Datert 20. juni 1944.

²⁶⁸ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. «Bombing av industrielle mål i Norge». Brev fra Forsvarsdepartementet ved Oscar Torp til Utenriksdepartementet.. Datert 20. juni 1944.

*dette området har vært gjort i årevis».*²⁶⁹ Dette hadde Torp rett i, norske myndigheters hadde forsøkt å få innflytelse på avgjørelser om bombeangrep i Norge siden tidlig fase av krigen og britene, sammen med amerikanerne, hadde hele veien vært skeptisk til å la mindre allierte, som den norske eksilregjeringen i London, være en del av de direkte beslutningsprosessene.

Forsvarsminister Oscar Torp konkluderer i brevet til UD juni 1944 om at det *«tjener ingen hensikt å komme nærmere inn på hvorvidt den ordning som nå er etablert verner om de norske interesser på en bedre måte enn den tidligere ordning».*²⁷⁰ Forsvarsdepartementet ville på dette tidspunktet ønske å akseptere ordningen som ble presentert april 1944, på tross av bombemålkomiteens innvendinger. De håpte at et teknisk samarbeid mellom ekspertene på norsk og britisk side i militæret vil *«gi rammen til et tilfredsstillende innhold».*²⁷¹ Dette var altså grunnen til at Torp ikke ønsket å protestere mot alle disse betingelsene som bombemålkomiteen hadde innvendinger mot. Her tenkte han sannsynligvis at de personlige forholdene og det etablerte samarbeidet som forsvarsmyndighetene hadde hatt med britiske myndigheter siden 1942 ville kunne gi nok uttelling under ordningen Utenriksdepartementet hadde forhandlet frem, at det var verdt å ikke protestere ytterligere. Bombemålkomiteen hadde tross alt gjort det tydelig at de mente det ikke var sannsynlig at betingelsene skulle gjøre seg spesielt gjeldende.

Det viste seg at flere av målene som Air Ministry hadde plassert på den fullstendige listen som ble sendt til norske myndigheter i april 1944, ikke bare var mål som var aktuelle med en gang, men også mål som ville være aktuelle å muligens bombe i fremtiden, dersom noe endret seg.²⁷² Dette hadde de ikke trengt å gjøre og det viste imøtekommenhet fra britiske myndigheter. Antakeligvis hadde Buftons mening om å tydeliggjøre britiske reserverasjoner for å minske norske reaksjoner, innflytelse her. De ønsket å legge alle kortene på bordet for norske myndigheter. Ved å unngå å overraske norske myndigheter i fremtiden, ville de unngå nye kraftige reaksjoner fra dem. Dette var akkurat det norske myndigheter ønsket, da de ville

²⁶⁹ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. *«Bombing av industrielle mål i Norge».* Brev fra Forsvarsdepartementet ved Oscar Torp til Utenriksdepartementet.. Datert 20. juni 1944.

²⁷⁰ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. *«Bombing av industrielle mål i Norge».* Brev fra Forsvarsdepartementet ved Oscar Torp til Utenriksdepartementet.. Datert 20. juni 1944.

²⁷¹ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. *«Bombing av industrielle mål i Norge».* Brev fra Forsvarsdepartementet ved Oscar Torp til Utenriksdepartementet.. Datert 20. juni 1944.

²⁷² The National Archives. London. ADM 1-16347. *«Air Ministry's reply to Norwegian High Command's comments on priority targets in Norway».* Datert 17. juni 1944

ha forutsigbarhet og mulighet til å protestere mot mål i forkant av angrep. Fordelene ved at britiske myndigheter gjorde dette skulle vise seg da norske myndigheter var effektive i å fjerne nettopp disse målene fra listen.

Falconbridge hadde blitt inkludert på tross av norsk informasjon. Dette var fordi de ikke regnet gruvene på Hosanger og Flåt, som nok var viktigere for norsk nikkelproduksjon, som mål som lot seg bombe. Derfor ville raffineringverket være et bedre mål, mente de. Men britiske myndigheter er enige i at viktigheten av Falconbridge var *potensiell* heller enn reell på dette tidspunktet. 17. juni 1944 kommer svaret på FO sine kommentarer fra Air Ministry og der skriver de om Falconbridge: *“It does not appear likely at the moment that the occasion for an attack on this plant will arise, and therefore, if specifically desired by the Norwegian Government, this target will be omitted for the present»*.²⁷³ Dette var fordi de ikke ville ha lyst til å måtte ta opp målet som en ad hoc referanse senere, altså ville de si ifra til norske myndigheter i god tid i forveien.²⁷⁴ På den måten ville ikke noe plutselig angrep komme som en overraskelse på norske myndigheter, og ville nok derfor heller ikke fremprovosere en for stor reaksjon hos dem.

Det er pussig at det samme ikke var tilfellet for Nordag Saudasjøen. FO sa at anlegget ikke var aktivt og Air Ministry var enig og sier at målet var lagt til for å kunne bombe senere. Men dette målet ville de beholde.²⁷⁵ Den viktigste forskjellen her er nok krigsviktigheten. Nordag Saudasjøen var et stort prosjekt som ville bli en viktig del av aluminiumsproduksjonen i Norge.

Air Ministry gikk også med på å fjerne Fiskaa Verk som mål. Det var visst opprinnelig ment som et mål som kunne ramme aluminiumsproduksjonen i Norge uten å angripe selve aluminiumfabrikkene. Ettersom det bare var et «harassing target», altså et mål ment for å plage mer enn å skade, kunne målet bli fjernet etter norske ønsker.²⁷⁶ Britiske myndigheter var altså imøtekommende ved å fjerne Fiskaa Verk og Falconbridge, men beholdt Orkla, Nordag Saudasjøen og Akers/Nylands Mekaniske Verksted på tross av bombemålkomiteens

²⁷³ The National Archives. London. ADM 1-16347. «*Air Ministry's reply to Norwegian High Command's comments on priority targets in Norway*». Datert 17. juni 1944.

²⁷⁴ The National Archives. London. ADM 1-16347. «*Air Ministry's reply to Norwegian High Command's comments on priority targets in Norway*». Datert 17. juni 1944.

²⁷⁵ The National Archives. London. ADM 1-16347. «*Air Ministry's reply to Norwegian High Command's comments on priority targets in Norway*». Datert 17. juni 1944.

²⁷⁶ The National Archives. London. ADM 1-16347. «*Air Ministry's reply to Norwegian High Command's comments on priority targets in Norway*». Datert 17. juni 1944.

innvendinger, i denne omgangen. Allikevel anerkjente de norske argumentene som legitime. Det representerte betydelig bevegelse i forhandlingene for norske myndigheter.

Air Ministry sendte som sagt svaret sitt på bombemålkomiteens kommentarer i 17. juni 1944. Men det tok tid før norske myndigheter svarer på Air Ministry igjen, såpass at Frank Beaumont purret på Forsvarets Overkommando 5. august 1944.²⁷⁷ Da beklaget Bjarne Øen på forsinkelsen og forklarte det med at sentrale personer hos dem har vært borte.²⁷⁸ Norske myndigheter var dermed også skyldig i at saken gikk tregt.

I dette svaret fra FO, på Air Ministrys brev fra 17. juni, ba de om å fjerne Falconbridge, Orkla og Fiskaa Verk fra listen. De skev også igjen at andre angrepsmetoder vurderes for Nordag Saudasjøen.²⁷⁹ Dermed var det bare Knaben og Sulitjelma igjen som FO ikke hadde innvendinger mot blant mål som var kategorisert som industrielle.

I Air Ministrys svar fra juni hadde de ikke anerkjent argumentene for å fjerne Akers Mekaniske Verksted og Nylands Mekaniske Verksted fra listen. De hadde sympati for norske ønsker om å bevare verftene, men så lenge fiendtlig skipsfart blir tungt angrepet av allierte angrep, vil reparasjonen som foregikk der opprettholde den trafikken og derfor være et viktig mål.²⁸⁰ Her ser vi igjen hvor vanskelig det er for norske myndigheter å få fjernet mål som er direkte knyttet til alliert krigføring på sjøen. Derfor valgte FO å heller få innflytelse der de kunne. Om de mekaniske verkstedene i Oslo skriver FO i sitt svar i august 1944 at dersom det vil bli nødvendig å bombe disse målene, ville man trenge en høy grad av presisjon.²⁸¹ Målene lå jo midt i Oslo sentrum. De velger altså ikke igjen å be britene om å fjerne målet, Air Ministry hadde allerede hørt de argumentene, derfor velger de å ta opp angrepsmetode og grad av presisjon. Det var en måte å prøve å begrense skaden der de kunne, dersom argumentene om å fjerne målet ikke førte frem.

²⁷⁷ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. Brev fra Air Commodore F. Beaumont til Bjarne Øen. Tittel: «Priority Targets in Norway.» Datert 5. august 1944.

²⁷⁸ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. Brev fra Bjarne Øen til Air Commodore F. Beaumont. Tittel: «Priority Targets in Norway.» Datert 10. august 1944.

²⁷⁹ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. Brev fra Air Commodore F. Beaumont til Bjarne Øen. Tittel: «Priority Targets in Norway.» Datert 5. august 1944.

²⁸⁰ The National Archives. London. ADM 1-16347. «*Air Ministry's reply to Norwegian High Command's comments on priority targets in Norway*». Datert 17. juni 1944.

²⁸¹ Norges Hjemmefrontmuseum. FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite. «*Re Air Ministry's Reply to Norwegian High Command's Comments on Priority Targets in Norway*». Dokumentet er ikke datert, men det er vedlagt et brev som er datert 10. august. 1944.

4.3 Admiralty og bombingene av sildeoljefabrikker på Stadlandet

Bombingen av Rjukan og Vemork skjedde i midten av november 1943, med påfølgende protest fra norske myndigheter i tidlig desember samme året. Britiske myndigheter gjorde det tidlig klart at de var villige til å gå med på en formell ordning med norske myndigheter. Allikevel stod ikke den endelige avtalte listen klar før i november 1944, altså et helt år etter angrepet den norske regjeringen hadde reagert så sterkt på i regjeringsmøtet 23. november 1943. Hvorfor det? Som hittil forklart tok det fire måneder å få i stand en liste som norske myndigheter og Forsvarets Overkommando kunne jobbe ut ifra, men grunnen til at det fremdeles skulle gå over et halvt år til avtalen stod klart kom både av treghet fra norsk side og fra britisk side. Spesifikt ble prosessen forsinket da en ny uventet aktør fra britisk side måtte inkluderes etter enda et overraskende avtalestridig angrep ble utført av de allierte.

På tross av den omfattende diskusjonen om sildeoljefabrikker i 1942 og den nå konstruktive prosessen med avtale om bombemål mellom norske og britiske myndigheter, ble en sildeoljefabrikk på Stadlandet bombet av britiske fly i mai 1944. 18. mai sendte britiske Admiralty ut en melding om bombingene. Hellcats-jagere utstyrt med bomber fra hangarskip, fra Home Fleet, hadde angrepet «shipping and naval installations» langs norskekysten. De traff to lasteskip av medium størrelse og to bevæpnede trålere ble truffet. Tre andre lasteskip ble muligens også truffet. I tillegg ble oljetanker og en sildeoljefabrikk nord-øst på Stadlandet truffet.²⁸²

En stund etter dette, 30. juni, sender Trygve Lie en protest mot dette angrepet til Laurence Collier. Her poengterer han at det ikke stod noen sildeoljefabrikker på listen Air Ministry nylig hadde sendt til Forsvarets Overkommando for kommentarer, og dersom en sildeoljefabrikk hadde vært på listen ville norske myndigheter garantert protestert mot det, skriver Lie. Han repeterte de tidligere poengene norske myndigheter hadde nevnt overfor britiske myndigheter flere ganger tidligere, om at sildeoljen bare ble brukt til den norske sivilbefolkningen og at det er den viktigste kilden til margarinproduksjon, som er helt nødvendig for de lave fettrasjonene i Norge. Han sa at angrepet kan ikke benevnes som «special very urgent case» og fabrikken kunne heller ikke regnes som tysk militær- eller marinemål. Derfor, argumenterer Lie, er det tydelig at reglene som Collier beskrev i brevet til han fra 14. april 1944, ikke har blitt fulgt i dette angrepet. Han ba Collier ta dette videre til

²⁸² The National Archives. London. ADM 1-16347. Brev fra Trygve Lie til Laurence Collier. Datert 30. juni 1944

den britiske regjeringen, slik at lignende hendelser kunne bli forhindre i fremtiden.²⁸³ I forhold til tidligere brev, har denne henvendelsen fra Lie en relativt mild tone, spesielt med tanke på hvor mye sildeolje, som har blitt diskutert tidligere i krigen. Men nå var norske myndigheter i gang med konstruktive forhandlinger med britiske myndigheter, så nødvendigheten for sterkere tone var ikke like høy.

27. juni 1944, altså før protesten til Trygve Lie blir sendt til Collier, sender Roscher-Lund, lederen av FO II, brev til Lieutenant Commander Todd, som var sjefen for sjøfartsetterretningen hos de britiske myndighetene. Her sendte han en undersøkelse i åtte volum over mulige militære bombemål i Norge.²⁸⁴ Dette viser den fortsatte villigheten blant norske myndigheter til å forsyne britene med informasjon om bombemål. Ledelsen i Admiralty mottok dette og sendte det videre til Home Fleet, de som bombet sildeoljefabrikken på Stadlandet. Her forklarte de at listen fra FO II kom på grunn av bombing av sildeoljefabrikken. Målene på listen kunne angripes når det ikke ble funnet noe shipping og uten at det skulle gå utover sivilbefolkningen.²⁸⁵ Det var tydelig at det hadde vært egne diskusjoner mellom Forsvarets Overkommando og sjefen i Home Fleet. Dette bekreftes i tre interne notater fra 15, 19 og 17. august 1944. Her påpekes det at FO sendte en liste over militære, ikke industrielle, mål. Sildeoljefabrikken var derfor ikke på disse listene heller.²⁸⁶ Eden fikk høre om saken fra Collier 3. juli.²⁸⁷ Men det er ikke før 24. juli at Foreign Office sendte brev til ledelsen i Admiralty om det. I denne henvendelsen fra Foreign Office kom det også for første gang frem hvorfor Admiralty ikke hadde holdt avtalen mellom norske og britiske myndigheter. De, altså Foreign Office og Air Ministry, hadde rett og slett ikke sett for seg muligheten for bombing fra hangarskip mot industrimål på kysten. Derfor hadde de aldri inkludert Admiralty i prosessen eller informert dem om ordningen. Når Home Fleet angrep sildeoljefabrikken, så var det fordi de ikke hadde noen grunn til å ikke tro at det var et gyldig mål. Her videresender Foreign Office dermed Lies brev og forklarer den ordningen de nå har

²⁸³ The National Archives. London. ADM 1-16347. Brev fra Trygve Lie til Laurence Collier. Datert 30. juni 1944

²⁸⁴ The National Archives. London. ADM 1-16347. "Targets for bombing». Brev fra Ragnvald Alfred Roscher-Lund til Liet-Commander Todd, N.I.D.1. Datert 27. juni 1944.

²⁸⁵ The National Archives. London. ADM 1-16347. "Norway – Bombing Targetts". Brev fra Director og Naval Intelligence W.R. Todd til Commander-in-Chief i Home Fleet. Datert 2. juli 1944

²⁸⁶ The National Archives. London. ADM 1-16347. Interne notater oppført etter hverandre i samme dokument. Første skrevet av Head of M.I 15. august 1944, andre skrevet av Director of Plans 17. august 1944 og tredje skrevet av representant for Head of Military Branch I 19. august 1944. Signaturer ikke lesbare.

²⁸⁷ The National Archives. London. ADM 1-16347. Brev fra Laurence Collier til Anthony Eden. Datert 3. juli 1944

med norske myndigheter, med alle betingelsene. De forklarte at det nå ble utarbeidet en liste og de spurte, ikke ba, om Admiralty kunne tenke seg å holde seg til den listen av mål som hittil hadde blitt utarbeidet, når det gjaldt industrielle mål.²⁸⁸

Dette viser til en klar brist i det britiske byråkratiske systemet. Norge består i stor grad av kystlinje og mye industrielt ligger naturlig til nærme kysten. Å ikke forutse at andre britiske instanser, som driver med bombing av kystmål, ikke skulle trenge å informeres om den viktige diplomatiske prosessen om norske bombemål, er oppsiktsvekkende. Det er tydelig at britiske myndigheter var opptatt av å ikke provosere norske myndigheter mer enn nødvendig og hittil var det bombing som hadde skapt mest reaksjoner fra dem. Derfor virker det naivt å bare inkludere Air Ministry i prosessen når de ikke er de eneste som utfører bombeangrep på Norge. Det er flere blant britiske myndigheter med oversikt over hvordan alliert bombing i Norge foregikk som må ha sviktet her, Ettersom dette har blitt oversett. Det vitner også om hvor selvstendige de forskjellige organene i apparatet opererte. Her ser det ikke ut til å ha vært noe kommunikasjon mellom Air Ministry og Admiralty. Samtidig ser det også ut til at Admiralty har frihet til å velge hvorvidt de ønsket å gå med på avtalen eller ikke.

Samme dagen som Foreign Office sender henvendelse om saken til Admiralty, 24. juli, sendte de også en henvendelse til Air Ministry, der forklarte de situasjonen og ba dem sende kopier av listene, med kommentarer fra FO og deres svar på dem.²⁸⁹ 4 dager senere sender Wing Commander Hugh Verity fra Air Ministry disse dokumentene. Han påpekte at norske FO ikke har gitt godkjenning til det siste forslaget fra Air Ministry ennå, men at han forstod det slik at de var enige i prinsippet.²⁹⁰ Men det kan virke som at brevet fra Verity ikke kom fram til de det skulle, eller at det ble gjort en feil i prosessen, fordi i et internt notat i Admiralty fra 15. august 1944, over to uker senere, skrev de at Air Ministry hadde sendt disse dokumentene i et personlig brev til et medlem av Plans Division heller enn et offisielt skriv, derfor ble det aldri knyttet til brevet fra Foreign Office. Vedkommende fra Admiralty hadde måttet lete og hadde altså ikke funnet brevet og vedleggene fra Verity før 15. august.²⁹¹

²⁸⁸ The National Archives. London. ADM 1-16347. Brev fra Foreign Office til The Secretary of the Admiralty. Datert 24. juli 1944. Signatur ikke lesbar.

²⁸⁹ The National Archives. London. ADM 1-16347. Brev fra Foreign Office til The Under Secretary of State for Air i Air Ministry. Datert 24. juli 1944. Signatur vanskelig å tyde, muligens «Wagner».

²⁹⁰ The National Archives. London. ADM 1-16347. "Targets in Norway". Brev fra Air Ministry til Commander Stileman i Plans Division i Admiralty. Datert 28. juli 1944. Signatur ikke lesbar.

²⁹¹ The National Archives. London. ADM 1-16347. Internt notat skrevet av Head of M.I 15. august 1944. Signatur ikke lesbar.

19. august 1944 skrev Admiralty at de er klare til å gå med på avtalen, så lenge Home Fleet er enige i den. Derfor skulle de sende listene og forklare saken overfor dem, og be dem om det er noe de eventuelt vil legge til eller fjerne.²⁹² Men det er ikke før 31. august Admiralty gjør dette. Listen, med kommentarer og svar fra FO og Air Ministry, blir beskrevet som komplementær til listen over militære mål som allerede har blitt sendt fra FO II tidligere.²⁹³ Etter noen uker purret Admiralty på Home Fleet 25. september, da de ikke har hørt fra dem siden de sendte den forrige henvendelsen.²⁹⁴ Prosessen i det britiske sjøforsvarssystemet ser generelt ut til å være treg. Fire dager senere svarer Home Fleet med at de går med på ordningen.²⁹⁵ Imens fikk Admiralty purring fra Foreign Office 1. oktober, de hadde jo på det tidspunktet ikke hørt fra Admiralty siden de informerte om saken 24. juli den sommeren.²⁹⁶ Men Admiralty hadde ikke kunnet svare tidligere på grunn av mangel på svar fra Home Fleet. 6. oktober svarte Admiralty Foreign Office at ledelsen der var i prinsipp enig i å begrense bombing av industrielle mål i Norge til de målene som Air Ministry har kommet frem til i samarbeid med norske myndigheter. Men de reservert seg retten til å legge til mål til listen via spesielle avtaler med norske myndigheter, dersom det skulle bli nødvendig.²⁹⁷ Dette viser igjen hvordan de forskjellige allierte organene hadde relativt stor grad av selvstendighet i forhold til hverandre, Admiralty gikk med på ordningen, men på egne premisser. Dermed kan Foreign Office endelig bekrefte overfor Collier at Admiralty er med på ordningen 18. oktober 1944 og ber han videreformidle til Trygve Lie at dette har skjedd, at det er blitt gjort grep for at forhindre at noe slikt som bombing av sildeoljefabrikker i mai, skulle skje igjen.²⁹⁸ Å svare på Lies brev fra 30. juni hadde tatt britene over tre og en halv måned.

²⁹² The National Archives. London. ADM 1-16347. Internt notat skrevet av representant for Head of Military Branch I. Datert 19. august 1944. Signatur ikke lesbar.

²⁹³ The National Archives. London. ADM 1-16347. Brev fra Admiralty til The Commander-in-Chief I Home Fleet. Datert 31. August 1944. Signatur ikke lesbar.

²⁹⁴ The National Archives. London. ADM 1-16347. Brev fra Admiralty til The Commander-in-Chief I Home Fleet. Datert 25. september 1944. Ikke signert.

²⁹⁵ The National Archives. London. ADM 1-16347. "Possible industrial objectives in Norway for attack from the Air". Representant for Commander-in-Chief i Home Fleet til The Secretary of the Admiralty. Datert 29. september 1944. Signatur vanskelig å tyde, muligens «W. R. Haylie»

²⁹⁶ The National Archives. London. ADM 1-16347. Anthony Haigh fra Foreign Office til The Secretary of the Admiralty. Datert 1. oktober 1944

²⁹⁷ The National Archives. London. ADM 1-16347. Brev fra representant fra My Lords Commissioners of the Admiralty til Foreign Office. Datert 6. oktober 1944. Signatur ikke lesbar.

²⁹⁸ The National Archives. London. ADM 1-16347. Brev fra Foreign Office til Laurence Collier. Datert 18. Oktober 1944. Signatur vanskelig å tyde, muligens «A. Warner».

Samtidig sendte Air Commodore Frank Beaumont brev til Bjarne Øen i Forsvarets Overkommando med en ny liste basert på de siste kommentarene fra FO i august.²⁹⁹ På denne listen stod det bare to industrielle mål igjen, Knaben Molybdengruver og Sulitjelma Gruber på Fauske. Alle de ikke-industrielle målene fra tidligere lister var med, også Akers Mekaniske Verksted og Nylands Mekaniske Verksted, på tross av norske protester.³⁰⁰ At bare to industrielle mål stod igjen på listen må sees som en seier fra norske myndigheters synspunkt. Bare et år tidligere hadde de alliertes «Station list» hatt flere titalls industrimål. Britiske myndigheter hadde forsøkt å beholde flere av dem, men FO fortsatte å komme med saklige innvendinger. Resultatet var at to mål stod igjen, hvorav ett allerede hadde blitt bombet tre ganger og for lengst blitt ettergitt av norske myndigheter som et viktig mål av høy prioritet, Knaben, og ett mål som ikke ble ansett som spesielt viktig, Sulitjelma. Dessuten ble aldri disse to målene bombet fra dette tidspunktet frem til slutten av krigen.

Bjarne Øen godkjente denne listen fra Air Ministry 2. november 1944, men ikke uten en siste innvending. Han takket for at norske interesser var blitt tatt hensyn til, med tanke på målene som er fjernet fra listen. Men han kom med en kommentar mot Akers og Nylands Mekaniske Verksted. Han skjønnte at disse må beholdes på listen, men håpet at de frarådende faktorene som tidligere var blitt nevnt, om nødvendigheten av særlig høy presisjon ved angrep, ville bli tatt hensyn til.³⁰¹

Helt til slutt nevnte han listen over Wehrmacht-mål og transportmål som FO II hadde sendt til Admiralty tidligere og at denne ville bli gjort tilgjengelig for Air Ministry.³⁰² De fortsetter dermed å sende informasjon der de allierte trenger det. Det understreker også forskjellen mellom målene som var kategorisert som industrielle og de som ikke var det, altså «militære», maritime, transportmål også videre. På listen FO hadde fått i april 1944 hadde også stått en rekke mål norske myndigheter ikke hadde noen innvendinger mot. Dette var Kjeller Flyplass, Sjursøya utenfor Oslo, Horten Marineverft, Ubåtverftet i Trondheim («Dora») og ubåtverftet i Bergen («Bruno»). Sistnevnte mål hadde nettopp blitt mer relevant enn noensinne.

4.4 Bombing i krigens siste fase

²⁹⁹ The National Archives. London. AIR 2-8002. Brev fra F. Beaumont til Bjarne Øen. Datert 16. oktober 1944.

³⁰⁰ The National Archives. London. AIR 2-8002. Tittel: «*Priority Targets in Norway*». Liste merket 54B. Dokumentet er vedlagt brevet fra Beaumont til Øen 16. oktober 1944.

³⁰¹ The National Archives. London. AIR 2-8002. Brev fra Bjarne Øen til F. Beaumont. Tittel: «*Priority Targets – Norway*». Datert 2. november 1944.

³⁰² The National Archives. London. AIR 2-8002. Brev fra Bjarne Øen til F. Beaumont. Tittel: «*Priority Targets – Norway*». Datert 2. november 1944.

I det fastsettelsen av avtalen om bombemål mellom norske og britiske myndigheter var i sin slutfase i oktober 1944, ble forholdet igjen satt på prøve. Denne gangen da de allierte bombet et ubåtverft utenfor Bergen først på dagen 4. oktober 1944, på natten 29. oktober 1944 og igjen på dagen 12. januar 1945.³⁰³ Disse angrepene var ikke mot industrielle mål, men hadde dramatiske konsekvenser for sivilbefolkningen og førte til mer spenning i forholdet mellom norske og britiske myndigheter. Det første angrepet var mest alvorlig. 126 bombefly kom flyvende fra Storbritannia mot Bergen på morgenen 4. oktober. Ca. klokken halv ti faller i alt 1432 bomber mot ubåtverftet og bunkeren «Bruno» på Laksevåg ved Bergen. Dessverre traff flere av bombene sivil bebyggelse. Kleivdals lærvarefabrikk, Bergens Mekaniske Verksteder, boligområder i nærheten, og mest tragisk, Holen Skole, som lå innenfor det generelle målområdet, ble truffet. 193 norske sivile, hvorav 61 barn, dør i angrepet og ca. 180 skadet.³⁰⁴ Det neste angrepet på ubåtbasen i slutten av oktober hadde også dramatiske konsekvenser. Der døde 43 nordmenn, hvorav 5 var brannmenn og 1 var politimann, som var kommet som hjelpemannskap og ble rammet av bomber som hadde bevisst forsinket detonasjon (for å forhindre røykdekke for andre bombefly).³⁰⁵ I angrepet 12. januar 1945 døde angivelig én nordmann, ellers var det 25 tyske personer som enten døde eller ble savnet og britene tapte 21 personer (hvorav 6 overlevde fangenskap).³⁰⁶

Halvor Sperbund, i boka om angrepene redigert av Nedrebø og Sedal, skriver om angrepene på Bergen: «*Den store forskjellen på de to siste bombeangrepene, sett i forhold til det første, var at den norske eksilregjeringen i London hadde påvirket britenes War Cabinet og derved RAF Bomber Command til ikke å bombe på måfå, slik det mer eller mindre ble gjort 4. oktober 1944.*»³⁰⁷ 21. november 1944 sender Forsvarets Overkommando brev til Forsvarsdepartementet der de anbefaler å gå diplomatisk til verks for å si at de fra norsk side forventer at det vil bli tatt fullt hensyn til å ikke gjøre unødvendig skade når militære mål bombes på norsk område. Dette var både på bakgrunn av bombingene 28-29. oktober og bombingene 4. oktober. FO regner angrepet som ekstra tragisk med hensyn til den militære viktighet av målene som bombingene var rettet mot. Dette tyder på at FO ikke mente at ubåtverftet i Bergen var et særlig viktig militært mål, noe som ikke stemte med britenes og amerikanernes oppfatning på dette tidspunktet. Den største kritikken FO hadde, handlet om at

³⁰³ Ynge Nedrebø og Paul Sedal (red.). 2012: 207 og 239

³⁰⁴ Ynge Nedrebø og Paul Sedal (red.). 2012: 214-16

³⁰⁵ Ynge Nedrebø og Paul Sedal (red.). 2012: 250

³⁰⁶ Ynge Nedrebø og Paul Sedal (red.). 2012: 270

³⁰⁷ Ynge Nedrebø og Paul Sedal (red.). 2012: 271

britene hadde bombet uten ordentlig sikte, gjennom røyken.³⁰⁸ Dette resulterte i et skriv fra Trygve Lie til Laurence Collier 13. desember der han repeterte FO sin kritikk og ba om at noe lignende ikke skulle skje igjen.³⁰⁹

Det er pussig at det ikke her kommer frem sterkere reaksjoner mot det første angrepet, som vi i dag regner som det mest tragiske. Men norske myndigheter stod i en vanskelig posisjon når det gjaldt å protestere mot angrepet. Ubåtverftet i Bergen hadde stått på listene norske og britiske myndigheter hadde forhandlet om, også «Station list» fra 1943. Derfor ville det være vanskelig å protestere mot valg av mål. Dette var Trygve Lie klar over. Et notat fra Utenriksdepartementet fra 12. desember, dagen før Lie skrev brev til Collier, blir saken tatt opp og det kommer frem at målet stod på listen. Der står det følgende: «*I det foreliggende tilfelle kan det fra norsk side ikke innvendes noe mot at vedkommende mål blev bombet, men man klager over at flyverne ikke har tatt tilbørlig hensyn til den norske sivilbefolkningen*».³¹⁰

Det kan virke som om viktigheten av presisjon var viktigere for britene ved angrepet 12. januar. De tok da i bruk to erfarne spesialskvadroner som var ekstra gode på presisjon, 9. og 617. skvadron. De hadde opparbeidet seg et godt rykte fra bombing over Tyskland og var de som senket Tirpitz i november 1944. Det demonstrerer også hvor høyt prioritert målet var.³¹¹

Svaret kommer ikke før 24. januar 1945, altså etter det tredje angrepet tidligere samme måned. Collier sa at britiske myndigheter hadde gjort en grundig undersøkelse av angrepene. Her skrev Collier at det ble gjort ekstra tiltak for å passe på at bombeflyene traff presist ved det andre angrepet 28-29. oktober. Målmarkører ble sluppet på forhånd og da mannskapet så skydekket fløy de lavere for å kunne se målene. De hadde fått klare instruksjoner om å ikke slippe bombene med mindre de kunne se målmarkørene og Collier skriver at over 75% ikke slapp bombene ved dette angrepet, av nettopp denne grunnen. Videre beklaget Collier skadene angrepet forårsaket den norske sivilbefolkningen på vegne av den britiske regjeringen. Men han poengterte at angrepet ble gjennomført med hensyn om å begrense tap av sivilt liv så mye som mulig og at bombing dessverre varierer i presisjon med henhold til en

³⁰⁸ Riksarkivet. RA/S-2259/Dye/L10617. Mappe: Bombingen av Norge. 1949. Bind I. Brev fra Forsvarets Overkommando til Forsvarsdepartementet. Datert 21. november 1944. Signert G. Hovdenak.

³⁰⁹ Riksarkivet. RA/S-2259/Dye/L10617. Mappe: Bombingen av Norge. 1949. Bind I. Brev fra Trygve Lie til Laurence Collier. Datert 13. desember

³¹⁰ Riksarkivet. RA/S-2259/Dye/L10617. Mappe: Bombingen av Norge. 1949. Bind I. Notat uten tittel datert 12. desember. Signatur ikke lesbar.

³¹¹ Ynge Nedrebø og Paul Sedal (red.). 2012: 255

rekke faktorer det er vanskelig å kontrollere og at skaden som hadde skjedd her, dessverre var utenfor deres kontroll.³¹²

Det er verdt å kort nevne et bombeangrep av de allierte som skjedde i dette tidsrommet, som også førte med seg tragisk tap av sivile norske liv, nemlig bombingene av Victoria Terrasse på formiddagen 31. desember. Målet var Gestapos hovedkvarter i Oslo, men mange av bombene traff ikke målet og 78 sivile nordmenn døde. Dette var et angrep som var gjennomført av norsk initiativ, som den norske hjemmefronten hadde etterspurt og som norske myndigheter hadde bedt om.³¹³ Derfor var dynamikken her ganske annerledes enn ved andre angrep, da de allierte i utgangspunktet ikke hadde utpekt Victoria Terrasse som et mål. Målet dukker ikke opp i diskusjonene om mållister mellom norske og britiske myndigheter.

I november 1944 ble det utstedt et nytt bombedirektiv der oljerelaterte mål, spesifikt petroleumsindustri og drivstofflagre, fikk høyeste målsetting til fordel for Luftwaffe-mål, som ikke lenger ble regnet som en stor trussel.³¹⁴ Kvelden 25. april 1945, bare et par uker før krigens slutt i Europa, fløy ca. 100 Lancaster bombefly og tolv Mosquito-fly fra Bomber Command No.5 Group mot okkuperte Norge, spesifikt mot oljeraffineriet på halvøya Vallø, ikke langt utenfor Tønsberg. Rett nord for målet lå et boligstrøk som mannskapene hadde eksplisitt fått beskjed om å ikke treffe.³¹⁵ Først kom det Mosquito-fly som slapp markørlys for bombeflyene, noen av disse traff ikke målet.³¹⁶ Innbyggerne i Vallø hadde blitt vant til flyalarmer i løpet av krigen og utenom et angrep i 1940 hadde de ikke hittil blitt bombet. Nå ante de fleste også at krigen snart var over. Derfor var det ikke alle som søkte tilflukt da flyalarmen gikk denne kvelden.³¹⁷ Det virket som om de som utstedte ordren hadde vært for optimistiske om presisjonsnivået, fordi det var, ifølge Harald Høiback og Olsen, helt umulig å unngå å treffe den sivile bebyggelsen som lå nærme raffineriet, der det bodde 400 mennesker.³¹⁸ 53 nordmenn døde i angrepet, som var knusende for det lille samfunnet. Sannsynligvis døde mellom 7 og 12 tyskere og et ukjent antall sovjetiske krigsfanger som var satt i tvangsarbeid ved anlegget.³¹⁹

³¹² Riksarkivet. RA/S-2259/Dye/L10617. Mappe: Bombingen av Norge. 1949. Bind I. Brev fra Laurence Collier til Trygve Lie. Datert 24. januar 1945

³¹³ Harald Høiback og Per Erik Olsen. 2017: 106

³¹⁴ Yngve Nedrebø og Paul Sedal (red.). 2012: 163

³¹⁵ Harald Høiback og Per Erik Olsen. 2017: 50-51

³¹⁶ Harald Høiback og Per Erik Olsen. 2017: 58

³¹⁷ Harald Høiback og Per Erik Olsen. 2017: 60

³¹⁸ Harald Høiback og Per Erik Olsen. 2017: 62

³¹⁹ Harald Høiback og Per Erik Olsen. 2017: 75

Hvorfor ble Bergen, Horten og Vallø bombet? Forfatterne i *Bombemål: S/N 102 Bergen* trekker her fram ubåtvirksomheten som en sentral forklaringsfaktor. Som tidligere nevnt var det vanskelig å trekke ressurser vekk fra krigsteateret i Europa, men unntaket var ubåtvirksomheten. Ubåtene som var stasjonert langs norskekysten utgjorde fremdeles en betydelig trussel mot allierte handelsskip og krigsskip. I 1944 kom det også ny teknologi på tyske ubåter som gjorde dem endelig farligere, nemlig en snorkel som ble utstyrt på ubåten som gjorde at de «kunne gå under vann uten å måtte gå i overflatestilling for å lade batteriene», slik Høiback og Olsen formulerer det.³²⁰ Dette gjorde det mye vanskeligere å finne ubåtene for de allierte. Det var også nye ubåttyper som gikk raskere og som hadde forbedret sonar og radar.³²¹ Også bombingene av marineverftet på Horten 23. februar, som skal ha hatt en tørrdokk for ubåter, demonstrerte prioriteringen av ubåtrelaterte mål. Men i dette angrepet ble det ikke meldt om noe tap av norske liv.³²²

Men Harald Høiback og Per Erik Olsen er ikke helt enig i dette når det gjelder Vallø. Spørsmålet om hvorfor Vallø ble bombet 25. april 1945 er spesielt viktig i forhold til andre bombeangrep, da de etterlatte ofrene opplevde det som ekstra uforståelig, med tanke på at krigen var så nærme slutten. Høiback og Olsen beskriver årsakene til bombingene som mangefasettert. Mot den tradisjonelle oppfatningen om Admiralty og ubåtvirksomhet argumenterer Høiback og Olsen for at de allierte ikke prioriterte ubåttaktivitet med drivstoff fra Vallø og at de ellers heller ikke foretrakk å bruke bombefly mot slike mål. Han kommer heller med en sammensatt forklaring med tre forklaringsalternativer som kan komplementere hverandre. For det første kunne det være en måte å svekke motstandsviljen blant tyskerne som okkuperte Norge, ettersom det fremdeles rådet usikkerhet rundt hva de ville gjøre når Tyskland ville kapitulere. For det andre hadde de allierte tidligere vært svært vellykkede i bombing av oljeinstallasjoner, og bombingene av Vallø kunne være en måte å forfølge den suksessen på. For det tredje peker Høiback og Olsen på at RAF hadde veldig mange mann, men ikke så mye å gjøre i det krigen i Europa nærmest seg slutten. De måtte holdes i gang for å brukes mot Japan. Dermed argumenterer Høiback og Olsen for at bombingene kan sees i lys av «sysselsettingsproblemer», der bombingene fortsetter nærmest bare for å fortsette. Vallø var bare et av de få målene som var igjen å bombe i Europa.³²³

³²⁰ Harald Høiback og Per Erik Olsen. 2017: 158

³²¹ Yngve Nedrebø og Paul Sedal (red.). 2012: 179

³²² Jan-Ingar Hansen. 2018: 155

³²³ Harald Høiback og Per Erik Olsen. 2017: 134

Som tidligere hadde Bergen stått på listene som norske myndigheter hadde godkjent. Bergen og Horten stod på listen som militære eller maritime mål og derfor innenfor den kategorien av mål som de allierte ikke var villige til å forhandle om. De allierte skulle bare unngå å bombe *industrielle* mål som ikke stod på listen. Oljeraffineriet på Vallø var et mål som hadde blitt kommunisert til britiske myndigheter tidligere via en regional liste samlet inn av norske myndigheter, men stod ikke på hverken «Station list» i 1943 eller i listene det ble forhandlet om i 1944. Men anlegget var knyttet til ubåtvirksomheten og ville derfor blitt regnet som et militært mål fordi de allierte mente det produserte drivstoff for ubåter. For slike mål hadde jo ikke britiske myndigheter noen plikt til å si ifra til norske myndigheter, som heller ikke ville kunne ha noen innflytelse på det. Men norske opplysninger satte Valløs viktighet for ubåter under tvil. C. K. Squires, som hadde sittet som den britiske kontakten i bombemålkomiteen, satt i forkant av angrepet på motstridende rapporter om drivstoffet som ble produsert på Vallø. Den ene sa at Vallø lagret dieselolje til ubåter, den andre sa at det bare var snakk om syntetisk «sonderdiesel-kraftstoff» som var ment for fiskebåter som ikke ville kunne brukes av ubåter. Den norske hjemmefronten, ved den kjente motstandsmannen Gunnar Sønsteby, ble bedt om å finne ut av dette og kom med informasjon om at det var sistnevnte rapport som stemte.³²⁴ Høiback og Olsen er svært skeptiske til dette og finner flere feil i Sønsebys rapport. Samtidig melder også norske myndigheter i London til Sønsteby i etterkant av angrepet, at det var tilstrekkelig bevis for at Valløs oljeprodukter ble brukt for militære formål, uten at Høiback og Olsen har klart å finne de bevisene.³²⁵

Våren 1944 sendte Admiralty en rekke henvendelser til Eisenhower om å bombe ulike mål. Ubåtverftet på Laksevåg ble da avvist fordi det ikke var viktig nok. I boka om bombingene av Bergen argumenterer forfatterne for at det var vanskelig å få bombet noe fra Admiralty sitt ståsted fordi det var vanskelig å trekke ressurser vekk fra frontkrigen i Europa.³²⁶ Dette kan bety at grunnen til at mange mål i Norge ikke ble bombet, kunne være fordi de ikke ble regnet som viktige nok. Dette sa også britiske myndigheter internt, som tidligere nevnt.³²⁷

Det var en veldig sterk reaksjon på angrepet av Vallø fra sivilbefolkningen, som ikke hadde forutsett angrepet. For det lille lokalsamfunnet var angrepet katastrofalt, nærmest alle

³²⁴ Harald Høiback og Per Erik Olsen. 2017: 109

³²⁵ Harald Høiback og Per Erik Olsen. 2017

³²⁶ Yngve Nedrebø og Paul Sedal (red.). 2012: 175

³²⁷ The National Archives. London. AIR 2-8002. Notat av D.B. Ops Sidney Osborne Bufton. Datert 13. mars 1944. Merket under punkt 18.

bygningene var ødelagt eller hardt skadet og en stor andel av befolkningen hadde omkommet, 53 av omtrent 400.³²⁸ Når det angår norske eksilmyndigheters reaksjon på angrepet så beskriver Høiback og Olsen det som «en øredøvende taushet».³²⁹ Dette på tross av at angrepet hadde skjedd uten at de hadde fått høre om det på forhånd. Høiback og Olsen spekulerer i hvorfor dette var tilfelle og nevner at norske myndigheter hadde vært gjennom det flere ganger med britiske myndigheter og at deres erfaringer av det, var at britene som regel var ganske egenrådige når de så det som nødvendig, og ikke da tok norske synspunkter til etterretning. De spekulerer også på om norske myndigheter anså målet som såpass viktig for de allierte at de ikke var verdt å protestere mot. De tar også opp poengene om at norske myndigheter visste at de og britiske og amerikanske myndigheter hadde forskjellige kriterier for hva som var et vellykket angrep og hva som var akseptable tap, samt at de visste om betingelsen om at militære og maritime mål ville kunne bombes selv om de ikke stod på den oppførte listen. Høiback og Olsen mener norske myndigheter ikke hadde noe formelt grunnlag for protest.³³⁰ På den måten ligner situasjonen litt på bombingene av Bergen, da målet gikk under en kategori og målet var såpass viktig at norske myndigheter måtte holde seg til å protestere mot måten angrepene ble utført på. Men her kunne norske myndigheter gjort enda mer, da de kunne argumentert for at målet var industrielt, og dermed burde vært nevnt i forhandlingene, at de satt på opplysninger som kunne peke på at anlegget ikke var knyttet til ubåtvirksomheten (selv om de også satt på motstridende opplysninger) og at angrepet skjedde så sent i krigen. Samtidig hadde også tidligere protester vært sentrert rundt å hindre at noe lignende skulle skje igjen i fremtiden og nå var krigen så nærme slutten at det ville være meningsløst.

4.5 Konklusjon

Britiske myndigheter var ikke opptatt av å ødelegge norsk industri, de var opptatt av å vinne krigen. Britiske myndigheter, ved Air Ministry, utarbeidet da en 20. april 1944 som prøvde å tilrettelegge for norske interesser så langt det lot seg gjøre. Norske myndigheter fortsatte å forsyne britiske myndigheter med informasjon om mulige krigsviktige mål i Norge, uavhengig av egne meninger. Protester ble fremført på en faglig måte av personer britiske myndigheter hadde respekt for og tillit til, og de handlet som regel om grad av krigsviktighet, som var veldig relevant for de allierte. Ingen ressurser måtte unødvendig brukes utenfor

³²⁸ Harald Høiback og Per Erik Olsen. 2017. 75

³²⁹ Harald Høiback og Per Erik Olsen. 2017: 106

³³⁰ Harald Høiback og Per Erik Olsen. 2017: 106-107

krigsteateret i Vest-Europa og Sentral-Europa. De sa seg også enige i mål som var åpenbart krigsviktige, som Knaben Molybdengruver

Britiske myndigheter må ha tatt norske innvendinger og faglige råd alvorlig, da hvert nye listeutkast hadde færre og færre mål. Norsk samarbeidsvilje ga godvilje hos britiske myndigheter. Til slutt stod det bare to industrielle mål på listen, som var langt færre enn det som hadde stått på de alliertes «station list» høsten 1943 da Rjukan ble bombet. Det ser ut til at strategien om å opparbeide seg troverdighet og tillit hos britiske myndigheter ga uttelling i forhandlingene om bombemållisten i 1944. Mål som ikke var aktuelt å bombe med en gang, men som kunne bli aktuelt å bombe ved et senere tidspunkt ble innlemmet av britiske myndigheter for ikke å overraske norske myndigheter ved eventuell bombing. Dette, og at de til slutt ble fjernet etter ønske fra norske myndigheter, viser imøtekommenhet fra britiske myndigheter. Det er i det hele tatt lite mistenksomhet å se overfor norske myndigheter i kildene fra Air Ministry og Admiralty.

Det tok omtrent et år fra bombingene av Rjukan høsten 1943 til den endelige avtalte listen stod ferdig høsten 1944. Dette var delvis på grunn av kommunikasjonssvikt, som førte til brudd på avtalen ved ny bombing av en sildeoljefabrikk i mai 1944 og den påfølgende oppryddingen av det. Knyttet til dette, men som også en selvstendig årsak til forsinkelser, var treghet i apparatet både på britisk og norsk side.

Men britiske myndigheter var fremdeles opptatt av å opprettholde eget handlingsrom og holdt derfor norske myndigheter litt på avstand fra beslutningsprosessene ved å insistere på en rekke betingelser, blant annet ved å holde transportmål, maritime mål og mål mot det tyske flyvåpenet utenfor avtalen. Oscar Torp og andre som mente at disse betingelsene i realiteten uthulet avtalen hadde de nok delvis rett i det, da flere mål, som Akers og Nylands Mekaniske Verksted, var i gråsonen mellom sivilt og militært mål. I tillegg tillot de den tragiske bombingene av Bergen, som stod oppført på listen, og Vallø, som ikke stod på listen.

5. Konklusjon

I innledningen stilte jeg spørsmålet om i hvilken grad norske myndigheter tok hensyn til gjenoppbyggingen etter krigen i møtet med de allierte. Hensyn til den norske sivilbefolkningen og britenes suverene krigsbestemmelser var noe som bekymret norske myndigheter fra første stund angående allierte angrep i Norge. Fra og med publiseringen av

rapportene til Jan Herman Reimers og Leif Tronstad/Knut Getz Wold om Norges økonomiske krigsviktighet for Tyskland og forhandlingen om ødeleggelsen av norske sildeoljefabrikker, var også hensynet til norske nasjonaløkonomiske interesser for gjenoppbyggingen av etterkrigstiden, noe som gjennomsyret møtene med britiske myndigheter. Britiske myndigheter ble i det hele tatt norske myndigheters konstante kontaktpunkt, da norske myndigheter hadde nær kontakt med dem tidlig og det var de som i stor grad hadde bestemmelsesrett over valg av mål i Norge.

De tidligste angrepene på Norge, kommandoraidene langs norskekysten i 1941 og 1942, satte lys på en rekke samarbeids- og kommunikasjonsproblemer mellom norske og britiske myndigheter og forholdet mellom de to partene var amper. Dette var en av årsakene til at Oscar Torp reorganiserte den norske forsvarsledelsen og gjenopprettet Forsvarets Overkommando. Målet om å forbedre forholdet til britiske myndigheter skulle bli nådd ved å forsyne britiske myndigheter med informasjon om norske mål, uavhengig av norske syn på målene, i et forsøk på å opparbeide tillit hos britiske myndigheter. Dette var basert på de gode erfaringene de hadde med Reimers' og Tronstad/Wolds rapporter, og de rollene Reimers og Tronstad fikk som respekterte fagfolk. Tronstads eget engasjement for saken om bevaring av norsk industri for etterkrigstiden og hans oppfatninger rundt det ble utslagsgivende for denne norske fremgangsmåten. Den tilsa at om bare britiske myndigheter fikk riktige opplysninger om norske mål raskt nok, og om de stolte på de opplysningene, ville det bli tatt til etterretning og norske mål ville ikke bli ødelagt unødvendig på feil grunnlag. Derfor var det viktig at norske myndigheter viste at de var med på britenes mål, nemlig å vinne krigen. Fokuset for norske opplysninger var dermed på krigsviktighet og derfor protesterte ikke norske myndigheter på mål norske fagfolk anså som krigsviktige.

Bombingen av Herøya 24. juli 1943 og Rjukan og Vemork 16. november 1943, var to definerende hendelser som eskalerte spenningsforholdet mellom norske og britiske myndigheter angående alliert bombing av norsk industri, og resulterte i hver sine innsatser for å få økt innflytelse over valg av bombemål fra norsk side. At norske myndigheter hadde planlagt sabotasje mot både Herøya og Vemork tydeliggjorde at nordmennene ble sidestilt. Hvordan endret dette fremgangsmåten til norske myndigheter overfor britene? Den første innsatsen ble ført av Forsvarets Overkommando på sensommeren og høsten det året og var en form for videreføring av den tidligere tilnærmingen. Rammeverket for norsk opplysning skulle bli sterkere og norske myndigheter ble med formelt inkludert i utvelgelsen av bombemål. Men da Rjukan og Vemork ble bombet, reagerte den norske regjeringen med

vantro da det viste seg at ordningene FO hadde kommet fram til bare var muntlige. Derfor intervenerte Trygve Lie og Utenriksdepartementet og gikk diplomatisk til verks for å få i stand en fast avtale. Trygve Lie var svært kraftig i sin kritikk av bombingene, og britene må ha skjønnt alvorligheten da de gikk med på å få i stand en avtale om godkjente industrimål i Norge. Norske myndigheter, via FO, forhandlet om listen med samme tilnærming som tidligere, ved å igjen fokusere på krigsviktighet ved de forskjellige målene samtidig som de ga uttrykk for norske interesser. Avtalen tok et år å få ferdigstilt, kuttet ned antall bombemål og inneholdt en rekke betingelser. Britiske myndigheter ville ha fritt leie til å bombe militær- og transportmål, norske myndigheter ville ikke få innsyn i prioriteringsgrad eller bli rådspurt i forkant av angrep, i tillegg til at britene inkluderte noe de selv beskrev som en «escape clause», som gjorde at de kunne bombe noe utenfor listen dersom det var spesielle hastetilfeller. Norsk samarbeidsvilje hadde gitt godvilje hos britiske myndigheter og de var åpne for å tilrettelegge for norske interesser, men var skeptiske til å inkludere norske myndigheter i beslutningsprosessene, der mange aktører allerede var involvert.

Bombemålkomiteen FO hadde oppnevnt i respons til bombingene 16. november 1943, mente disse betingelsene uthulet avtalen. De hadde nok delvis rett i det, da det er ingen tvil om at den ga de allierte mye spillerom. Det ble tydelig da Bergen, som stod på listen som militært mål, ble bombet to ganger høsten 1944, og Vallø, som ikke stod på listen, ble bombet i april 1945. Henholdsvis døde 193, 43 og 53 sivile nordmenn i angrepene.

Dette reiser spørsmålet om i hvilken grad det kan sies at disse avtalene hadde effekt. Norske myndigheter var kanskje vellykket i å korte ned på bombemållisten over industrimål i Norge og det var lite bombing av industri i landet etter Rjukanbombingen. Men det var ikke nok til å forhindre den mest tragiske bombingene av Norge, nemlig bombingene av Bergen og Vallø. Det sørget betingelsene i avtalen for. Men allikevel var det totalt sett lite bombing av Norge også i denne siste fasen av krigen, sammenlignet med resten av Europa. Årsaken til det var nok i stor grad en lavere interesse for Norge på grunn av de store ressursene krigsteateret i Tyskland og Europa krevde. Britene mente jo selv det var få viktige mål i Norge. Allikevel bør ikke innsatsen til norske myndigheter undervurderes. Station list høsten 1943 var lang, og til slutt stod det bare igjen to reelle mål, Knaben og Sulitjelma, som ikke endte med å bli bombet. Fra et norsk perspektiv må det sies å være en suksess.

Kort sagt kan vi si at norske myndigheters innsats i forhandlingene i 1944, som bygget på protestene mot bombingene av Herøya og Rjukan i 1943 og opparbeidelsen av tillit gjennom

faglig samarbeid siden 1942, lyktes i å beskytte mange mål av nasjonaløkonomisk verdi, men mislyktes i å skjerme den norske sivilbefolkningen for de verste bombetragediene i krigen.

Arkiv

Forsvarets Overkommandos arkiver på Hjemmefrontmuseet

FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16A6C: 5-Miscellaneous

FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B2: Bombing i Norge. Air ministry/Norge

FO.IV-arkivet. Boks 51, MP 16B3: Bombing i Norge. Mål(Target)komite

FO.IV-arkivet. Boks 52, MP 16B4: Bombing. Bambi, Herøya

Riksarkivet

RA/RAFA-1920/Da/L0060 - Bombing i Norge – «Target Committee»

RA/RAFA-1920/Da/L0093 - Forsvarets organisasjon - rapporter, 1942-1945

RA/RAFA-1920/Da/L0114 - Komiteer, utvalg, forhandlinger, 1942

RA/S-1005/A/Aa/L0002 – Referat fra regjeringskonferanser, 1942-1943

RA/S-2259/Dye/L10617 - Bombingen av Norge. 1949. Bind I.

The National Archives i London

ADM 1-16347

AIR 2-8002

Litteratur

Amdam, Rolv Petter og Ove Bjarnar. *Networks and the Diffusion of Knowledge: The Norwegian Industry Committee in New York during the Second World War*. Vol. No. 1/2000. Særtrykk (Handelshøyskolen BI: 1994-2005: Trykt Utg.). Sandvika: Norwegian School of Management BI. 2000.

Andersen, Ketil Gjølme. *Flaggskip I Fremmed Eie: Hydro 1905-1945*. Pax Forlag A/S, Oslo. 2005

Berntsen, Harald. *I Malstrømmen: Johan Nygaardsvold 1879-1952*. Aschehoug, Oslo. 1991

Bjerga, Kjell Inge. Bokandmeldelse av «Aktiv og avventende. Utenriktjenestens liv 1905-2005» av Iver B. Neumann og Halvard Leira. *Tidsskrift for samfunnsforskning*. Vol. 48. 01/2007

- Cape, Jonathan. *Operasjon muskedunder: Glomfjordraidet i 1942*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo. 1965
- Douhet, Giulio, Joseph P. Harahan, Richard H. Kohn, and Dino. Ferrari. *The Command of the Air*. University of Alabama Press ed. Fire Ant Books. Tuscaloosa, Ala.: University of Alabama Press. 2009
- Grimnes, Ole Kristian. *Hjemmefrontens Ledelse*. Vol. 235. U-bøkene. Universitetsforlaget, Oslo. 1977
- Grosscup, Beau. *Strategic Terror: The Politics and Ethics of Aerial Bombardment*. London, England: Zed Books. 2013
- Guhnfeldt Cato. *Bomb Gestapo-hovedkvarteret!*. Wings. 1995
- Hafsten, Bjørn, Bjørn Olsen, Ulf Larsstuvold og Sten Stenersen. *Flylalarm: Luftkrigen over Norge 1939-1945*. Andre utgave. Sem & Stenersen Forlag, Oslo. 2005
- Hansen, Jan-Ingar. *Bombingen av marineverftet på Horten 23. februar 1945*. Ares Forlag AS. Første utgave, første opplag. Norge, Skallestad. 2018
- Hartmann, Paul. *Bak Fronten: Fra Oslo Og London 1939-1945*. Aschehoug, Oslo. 1955
- Holst, Johan Fredrik. *I Skyggen Av 9. April: Forsvarets Overkommando I London Og Planleggingen Av Etterkrigsforsvaret*. Masteroppgave ved Universitetet i Oslo. 2008
- Høiback, Harald og Per Erik Olsen. *Bombingen av Vallø. april 1945*. Første utgave. Første opplag. Ares Forlag AS. Skallestad, Norge. 2017
- Høiback, Harald. *Angrepet på Vallø – Bombeoffensivens epilog i Europa*. Institutt for forsvarsstudier. Oslo: 1996
- Ingulstad, Mats og Andreas D. R. Sanders. «Hitler's Achilles Heel? Norwegian Molybdenum as a Bottleneck in the German War Economy». Kapittel i «*Industrial Collaboration in Nazi-Occupied Europe. Norway in Context*». Palgrave Macmillan. London: 2016: 359-387
- Jakubec, Pavol. "Together and Alone in Allied London: Czechoslovak, Norwegian and Polish Governments-in-Exile, 1940–1945". *The International History Review*. Vol. 42. 3/2000: 465-484
- Jamtli John S. *Operasjon Muskedunder*. Første utgave. Oslo: Cappelen Damm. 2019

- Korsnes, Kjetil. *Alliert bombing av industrielle og militære mål i Norge*. Bergensposten. Nr. 2. 2013: 18-31.
- Lie, Trygve. *Leve Eller Dø: Norge I Krig*. Tiden, Oslo. 1955.
- McGilvray, Evan. "A Military Government in Exile: The Polish Government in Exile 1939-1945, A Study of Discontent". *Helion Studies in Military History*. West Midlands, England: Helion and Company. 2010
- Mann, Chris. "Combined Operations, the Commandos, and Norway, 1941–1944." *The Journal of Military History*. Vol. 73. 2/2009: 471-495
- Naastad, Nils E. «Luftmaktens Utviklingslinjer.» *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* 22, no. 4. 2006
- Naastad, Nils E., *En Planlagt Krig?: RAF Og Den Britiske Opprustningen På 1930-tallet*. Doktorgradsavhandling, Institutt for Historiske Studier, NTNU. 2002
- Nedrebø, Ynge og Paul Sedal (red.). «Bombemål S/N 102 Bergen». *De allierte bombeangrepene på Laksevåg i 1944 og 1945*. Spartacus Forlag, Oslo. 2012
- Nilsen, Håvard Johannes. *Operasjon muskedunder* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 8. desember 2021 fra https://snl.no/Operasjon_muskedunder
- Njølstad, Olav. «Professor Tronstads Krig – 9. april 1940-11. mars 1945». Aschehoug. Oslo: 2012
- Nygaardsvold, Johan og Harald Berntsen. *Dagbøker 1918-48: Og Utvalgte Brev Og Papirer 1916-52*. Aschehoug, Oslo. 1998.
- Ording, Arne og Riksarkivet. *Arne Ordings Dagbøker: B. 1: 19. Juni 1942-23. Juli 1945*. Vol. B. 1. Tano Aschehoug, Oslo. 2000.
- Riste, Olav. «Britain and Norway: from War to Cold War, 1944-1951». *Scandinavian Journal of History*. Vol. 37. 2/2012: 164-170
- Riste, Olav. *"London-regjeringa" – Norge i Krigsalliansen 1940-1945*. 2. utgave. Det Norske Samlaget. Oslo: 1994
- Smetana, Vit og Kathleen Brenda Geaney (red.). *Exile in London*. Charles University in Prague, Karolinum Press. 2018

Tvedt, Knut Are. *Nikolai Schei* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 9. desember 2021 fra https://snl.no/Nikolai_Schei

Utvik, Aadne. *Dødsbomben over Bøneset*. Nord-Karmøy Historielag. Publisert 9. september 2012. Hentet 6 oktober 2021 fra <http://www.n-kh.no/index.php?s=artikkel&artid=519>